

Viața Românească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SUMAR:

Eugen Crăciun	<i>In Trentin și la Lacurile Itallene (Note de călătorie).</i>
Alexandru N. Nănu	<i>Cntec urît.</i>
Ionel Teodoreanu	<i>La Medeleni.</i>
G. Bogdan-Duică	<i>Multe și mărunte despre Eminescu (III. Vara anului 1868).</i>
I. Gonciarov	<i>Oblomov.</i>
G. Bărgăuanu	<i>Mortul.</i>
Mihai D. Ralea	<i>Formația ideli de personalitate (II. Evoluția psihologică).</i>
Al. O. Teodoreanu	<i>O inspecție.</i>
Mihail Sadoveanu	<i>Note pe marginea cărților (Gligorașcu-Vodă).</i>
Un profesor	<i>Cronica școlară.</i>
M. Sevastos	<i>Cronica teatrală: Iași (Heidelbergul de altădată. — Scampolo. — Prieteșug la toartă — Baba Hîrca).</i>
D. D. Roșca	<i>Scrisori din Paris (O patologie a literaturii).</i>
P. Nicanor & Co.	<i>Miscellanea („Prăbușirea“ poporanismului. — Altă... polemică. — Curiozități. — Pentru „Mișcarea Literară“. — Pentru cetitorii noștri).</i>

Recenzii: I. Agirbiceanu: Desamăgire. Octav Botez. — *Eugen Relgis*: Petru Arbore. Octav Botez. — C. Rădulescu-Motru: Andrei Birseanu și Naționalismul. M. K. — Lucian Biaga: Filozofia stilului. M. K. — Victor Săvoescu: Creditele funciare din România. M. K. — Th. Zitelnsky: La Sibylle. M. Menicovici.

Revista Revistelor: „Gîndirea“. — „Societatea de mine“. — „Adevărul Literar“. — „Punct“. — „Omagiu lui Joseph Conrad“ (*Nouvelle Revue Française*). — „Anatole France comis-biblioteca la Senat“ (Louis Barthou. *Revue de Paris*). — „Favis de Chavannes“ (Maurice Denis. *Revue Hebdomadaire*). — „Sinceritate și imaginație“ (Benjamin Crémieux. *La Nouvelle Revue Française*). — „Alegerile engleze și relațiile anglo-franceze“ (Sir Thomas Barclay. *Le Monde Nouveau*). — „Boțșevicul“.

Mișcarea intelectuală în străinătate: Literatură. — Roman. — Poezie. — Știință. — Etnografie. — Călătorii. — Chestiuni sociale. — Educație.

Bibliografie.

Tabla de Materie.

I A Ș I

Redacția și Administrația: Strada Alecsandri No. 3

1924

VIAȚA ROMÎNEASCĂ apare lunar cu cel puțin 160 pagini. — Abonamentul în țară un an 300 lei. — jumătate an 150 lei. Numărul 30 lei. — Pentru străinătate: un an 500 lei; jumătate de an 250 lei. Numărul 30 lei. Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Reproducerea oprită.

VIAȚA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

Iași, Strada Alecsandri No. 10—12.

ANUL XVI

CONDIȚIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale și anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 pînă la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 pînă la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 pînă la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face la 1 Ianuarie pentru un an sau jumătate de an; dela 1 Iulie pentru o jumătate de an,—trimitînd suma *prin mandat postal*.

Reînnoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Prețul abonamentului pe anul 1924 este:

IN ȚARĂ:

Pentru Autorități, Instituțiuni, Societăți și Intreprinderi comerciale, financiare și industriale, pe an . 400 lei

Pentru particulari:

Pe un an	300 lei
Pe jumătate an	150 „
Un număr	30 „

IN STRĂINĂTATE:

Pe un an	500 lei
Pe jumătate an	250 „
Un număr	50 „

Abonaților li se acordă o reducere de 10 la sută din prețul volumelor editate.

Pentru siguranța primirii regulate a Revistei D-nii abonați sînt rugați a trimite odată cu abonamentul și 24 lei anual costul recomandării pentru țară și 95 lei pentru străinătate.

Colecții complete pe anii 1920, 1921, 1922 și 1923 se găsesc în depozit la Administrația Revistei cu preț de 200 lei colecția.

Administrația.

In Trentin și la Lacurile italiene

Note de călătorie

12 August

Trento, capitala Trentinului, este azi un orașel pașnic de vre-o 35.000 de locuitori, după ce a fost timp de veacuri cetate de strajă pe drumul Adigelui. În acest amurg, turnurile vechi, bătrânele palate încrămpele sub perindarea atîtor generații, alcătuiesc o ambianță potrivită cu oboseala noastră, și calmantă. Poposim aici. Cu un ceas mai devreme am fi vrut să fim la Garda, dar cel din urmă gînd ne sfătuește să ajungem cu lumină la aceste țărni mult cîntate.

Un otel modern, cu „ultimul confort”, ne solicită prin suetele lui de lumină și acordurile unei orchestre invizibile. Avem tăria să rezistăm, și cîțiva pași mai departe urcăm treptele primitoare ale unei „case vechi”. Nu e ascensor, nici muzică, nici atîta lumină, dar e liniște, și trecutul poleește toate colțurile.

O noapte fără visuri se lasă peste noi.

Cînd deschidem ochii, soarele strigă pe marmura zidului din față. Este o dojană meritată, și ne scuturăm lenea într'o clipă.

Notez cu bucurie această incîntătoare senzație matinală, izvorită din exuberanța unei forțe proaspete care se pregătește fără grijă pentru oboseli plăcute. Ce departe sînt diminețile de acasă, care te pun la pagina registrului de eri și te leagă la același ucenicie monotonă. Azi, n'avem înaintea noastră decît curiozitatea atîtor lucruri nouă și preocuparea de a le vedea cît mai bine. Mai bun tovarăș de drum, în asemenea împrejurări, decît soarele prietinos al unei dimineți de vară, nu se poate. Și în tovarășia lui, umblăm în sus și'n jos pe străzile adînci și înguste, spre locul lor de întîlnire care e piața Domului. În orașele moderne, străzile sînt inexpressive, ca o foaie de hîrtie liniată dina-

inte în șiruri uniforme care-și așteaptă slovele. În tirgurile vechi, casele sînt o familie, sporită cu vremea, și strada care a crescut odată cu ele nu li e străină, ci intimă și amicală. Cași societatea de acum, în toate privințele mult mai întinsă decît cea de altădată, dar celulară și eterogenă, tot așa și orașele în care se agită această societate sînt necomunicative și nu pot depăși decît cu rari excepții structura conglomeratelor. Cîtă deosebire în micile cetăți ale trecutului; ce adorabilă familiaritate unește locuitorii aceștia care sfătuesc laolaltă și ce străine vîntul cînd se rătăcește printre dinsele.

Dela stăpînirea austriacă, Trento nu păstrează nici o urmă, afară de două-trei clădiri administrative, în stil oficial, dacă stil se poate numi arhitectura care înscrie pe fațade toată rutina sarbădă a biurocrației.

Afară de acestea, totul e italian, adorabil italian, pînă și castelul Buon' Consiglio, cazarma-fortăreață de pe colină, în care s'au strangulat pînă eri atîtea vieți captive.

Ne întoarcem spre piața Domului, locul cel mai evocator al orașului. Din toate părțile, mici sau mari, mîndre ori smerite, pe uliți strîmte, în șiruri strînse, casele se îndreaptă grăbite spre cea dintăiu dintre dinsele: Casa Domnului. Și în golul cuviincios care se face deodată în preajma acesteia, pricepem ce personaj considerabil a fost biserica; sau, mai exact, a rămas biserica. Orientali superstițioși, dar fără credință, putem vedea cu mirare cum locul de rugăciune este aici altceva decît un salon de duminică, și cum largile porți sculptate stau deschise nu atîta pentru noi, trecătorii unei zile, cît pentru localnicii mai puțin grăbiți, care nu pregetă să se oprească o lungă clipă spre a-și pleca nădejdlle în fața ordinei superioare.

Este adevărat că bisericile apusene și mai cu samă cele de construcție gotică sau lombardă, cu bolțile lor vaste și misterioase, cu colțurile lor de umbră, cu capelele tălnuite, sînt mai prielnice reculegerii decît infloritele noastre biserițe răsăritene. Pășind înrînsele, te simți într'un lăcaș deosebit. Cu mult meșteșug, realitatea la dintr'odată infățișare de mister, și lumina firavă ridică conștiinței năzuințele ei critice. Podoabele, pe care idolatria atît de trainică în sufletele omenești le-a ridicat spre icoanele cele adorate, pierd în această taină grosolanția lor; iar trecutul așază peste toate consacrarea sa milenară.

Căuătorii de senzații estetice vor fi cuprinși de sfială în aceste temple; și, cași noi, vor călca spre viața obișnuită nemulțumiți de dinșii.

Dar călătorului totu-i este cu drumul. Și peste jumătate de ceas, așteptînd trenul care avea să ne ducă la Mori și de acolo la Riva, ultasem demult gîndurile acestea.

*

- *Garda, Garda-See...*
- *Lago di Garda!*

Il zărisem, pe geamul vagonului, cu o clipă înainte; dar tăceam. Familia germană de lângă noi și o fetiță cu ochi italieni n'au putut păstra descoperirea pentru ei.

— *Wie blau.. o, wie schön.*

— *Che bellezza...*

Prietine călător, îmi iau voia să-ți dau un sfat: cînd cobori la Mori din expresul de München și te urci în trenul cel mic care te va duce la Riva, deschide ochii, ciulește urechile... Și dacă ți-e drag să vezi natura tu singur, s'o descoperi cu grijă, și s'o privești în tihnă, nu intra în vagonul în care s'au așezat mai înainte oamenii blonzi din Nord. Sau dac'ai intrat și vin ei peste tine, fugi! Fugi, cit e vreme...

Nemții pot fi un neam de ispravă și călători pricepuți. Dar prea sînt conștiințoși. Și prea sînt practici: nu uită acasă nimic din ce le trebuie, și nu lasă să le scape nimica nevăzut. Iar cînd văd ceva, îl împărtășesc în familie. Și cum ochii proprii li se par ne'ndestulători, îi ajută la fiecare pas cu textul documentat al cărților cu scoarță roșie. Dela Mori la Riva, am auzit astfel din Baedeker, cum se cheamă fiecare deal, fiecare sat, fiecare gîrlă; și cum cetania mergea cîteodată mai încet decît trenul, am putut vedea totuși cel dintăiu unda scînteitoare a Lacului. Dar pe urmă, am întors capul pân'am scăpat din vagon.

Și cînd am scăpat, privind bucuroși în urmă la tovarășii noștri ocupați să-și încarce pe umeri toată gospodăria, am dat goca la țăm; unde am putut murmura, în sfîrșit: *che bellezza!*

Vaporașul care merge la Salo aștepta sub presiune. Intr'o clipă am fost pe punte; și cînd ne despărțeam de mal, în vuetul sirenei răgușite, avurăm mulțumirea să vedem rücksackii teutonici gesticulînd disperat deasupra umerilor care-i purtau. Notez că n'am strigat „*wie schön, wie blau*“, după cum am fi avut dreptul.

Ne dăm samă dintr'odată că sîntem în sud. Culmile pietroase care închid Lacul spre Miazănoapte, până la Arco și dincolo, sînt calcinate de soare. Chipreșii negri par femei nemăsurate și svelte în veșmînte de doliu. Multicoloră, Riva ne ride de pe țarm. Casele ei pătrate, vii strălucitoare care se oglindesc în Lac, sînt două salbe de mărgăritare într'o gură mică și rumenă... Ne depărtăm; boabele luminoase se fac tot mai mici, dar risul voios rămîne; și-l avem încă în ochi cînd din Riva n'a mai rămas, colo, în fund, decît o dungă roză în adîncimea zării.

Vaporașul nostru lunecă iute spre Miazăzi, dar nu pe calea cea mai dreaptă. Graba sa nu e decît o aparență. Sate cochete, gătitte cu flori roșii, îl fac semu cînd pe un mal cînd pe celalalt, și el se abate pe rînd spre fiecare, și după o vorbă șoptită cu n'neles pleacă mai departe, în hohotul valurilor. Asistăm amuzați la schimbul acesta de aștări. Malcesina, Tremosina, Somavilla și atîtea altele, cu nume tot atît de limpezi, rămîn fiecare la locul lor și voia bună nu le piere, deprinse ce sînt cu

zig-zagurile infidelului; care se va întoarce, de altfel, pe seară și va poposi lângă una din ele.

Nu e rostul nostru să știm mai mult. Aventurile galante sînt pe aceste țărături calde flori ca toate celelalte: îmbobocite în zori, deschise la amiază, seara ofillite. Ele desăvîrșesc natura și nu se pot despărți dintr'însa. Pentru călător, succesiunea lor este doar un amănunt într'un ansamblu armonios. Și cu cît înaintăm în miezul zilei, ansamblul este tot mai mult o aureolă. Cu brațele-l uriașe, lumina a izbutit acum să depărteze țărăturile. Subt puterea nevăzută, Lacul se face tot mai larg. Și fața lui nu mai e nici vinătă, nici verzue, cum era sus, la umbra munților, ci orbitor aurie. Lunecăm pe o oglindă de metal; de jur împrejur aburi străvezii se ridică în spirale diafane și contururile de pe mal au pierdut orice consistență. Depărtarea nu este însă decît o iluzie. Din timp în timp, visul se distramă, pinzele strălucitoare cad; și vizlunea precisă a unui mic port pescăresc care nu-i decît o curte în apă, deasupra căreia privesc vile, turnuri și grădini, ne reține o clipă. O fugitivă clipă, căci cursa în lumină reîncepe.

La o vreme, căpitanul nostru pare a prinde frica soarelui. Il vedem pe puntea de comandă, cu viziera pe ochi, îndreptîndu-ne tot mai mult dealungul malului. Am trecut de Gorgnato și de Bogliaco; culmile coboară pas cu pas; maslinii pitici cu frunza argintie escaladează terasele, chipreșii ridică tufele de capere. Pe țărmul celălalt, Monte Baldo ne petrece din depărtări. Spre sud, Lacul se lărgeste; hotarele lui se îmbină cu zarea. Drumul nostru ne duce către Apus și plutim acum în lungul Rivierii.

Mai puțin vestită decît cele două riviere marine, cea franceză și cea italiană, care-și dau mîna subt începutul ghirlandei alpine, la Ventimiglia, *La Riviera di Garda* este o strălucită cucerire a soarelui în pragul lumii întunecate. Nu izbutim să ne dăm samă cum ne găsim dintr'odată în plină Mediterană, cum munții aspri și goi au făcut loc acestor blînde coline, care saltă subt valuri de somptuoasă verdeață și cum Nordul învins s'a decis să-și retragă rigorile prin alte trepte tot mai depărtate. Țărmul fuge mereu spre Apus, așa că tot ce crește deasupra lui privește spre Sud; lumina fierbinte și umedă se plimbă în această cupă de dimineață până seara, și tot ce cheamă din adîncimea rodnică, tot ce rezistă subt para ei capătă o vigoare, o abundență, o exuberanță incomparabile. Pentru cele mai multe din aceste plante, timpul florilor a trecut. Buchete roșii, albe, galbene, ne spun din loc în loc ce trebuie să fie aici April sau Mai. Lanțul grădinilor, în care portocalii, lămii, laurii stau alături de magnolia, de bambuși, de camelia și alți feluriși arbori și arbuști, ne oferă și așa o minunată priveliște. Arhitectura veselă, clară, a nenumăratelor vile și palate, crescute și ele

în cea mai grațioasă repăsare, deopotrivă străină de simetria rece și de hazardul dezordinii, adaogă acestei naturi tot ce poate să-i aducă nobleța artei omenești. Țărmlul este în partea aceasta mult mai populat, localitățile stau una lângă alta în șir neîntre-rupț, și dela Toscolano la Maderno, și mai departe la Fasano, sau Gardone, drumul este o simplă plimbare printre livezi și grădini. Siatțiile din urmă sint cele mai căutate din Noembre în Mai, cînd clima lor blîndă, ferită de curenți și de îngheț, ispi-rește plăpînzii din toate locurile cu iarnă aspră. În August, iarna pare încă departe și otelurile sint mai mult goale. Călătorii vin în amurg, cînd sute de lumini mîngie Lacul și pleacă în zori. Soarele-i găsește în goană, pe vapoare, în trenuri sau automo-bile. Sint însă și unii care se tem de noapte. Aceia îl așteaptă cu nesaț, și-l cheamă în tot trupul lor, prăjindu-se îndelung subt fiacăra dătătoare de viață.

Riviera se termină în fundul golfului, la Salo, nu numai loc de odihnă dar și orașel negustoros. Are biserici frumoase, un teatru, cîteva palate impunătoare și nenumărate vile ascunse în grădini.

N'avem de gînd să rămînem aici, și cum drumul cel mai scurt spre Como, trece prin Brescia, ne hotărîm să trecem noaptea în acest oraș. Ne îndreptăm pașii spre stația Ferovlei electrice, care este un tramvaiu obișnuit cu două clase și mai multe vagoane. Deși se apropie seara, e cald; nu chiar ca la București, dar oricum e cea dintăiu zi caldă decînd am plecat. Lujeala trenului nostru ne surprinde plăcut, sintem repede pe cul-mille care mărginesc Lacul spre Apus. Unda lui este acum al-bastră intens; vilele rivierii, roșii, galbene, portocalii, strălucesc în verdeață și se repetă la infinit în valuri. Peste o clipă nu le mai vedem. Coborîm panta opusă, printre vii. Oprim des. E cald. În loc de băuturi răcoritoare, harbuji tăiați în patru, cu miezul roș, așteaptă pe mese; semințele sint muște.

Intrăm în cîmple și peste două ceasuri, odată cu cei dintăi simpli de ploae, ajungem la Brescia.

13 August

A plouat toată noaptea și dimineața e umedă. Spre Miazănoapte, munții se trudesec să lasă din nouri. Vor izbuti, dar mai tîrziu. Din pricina ploii, n'am putut asculta aseară Carmen, subț cerul liber, în arena Castelului. Brescianii iubitori de muzică, au pățit-o la fel, și cele două ziare locale deploră intemperia. După căldura de eri, ne permitem să fim de altă părere, și sorbindu-ne ceaiul la una din cafenelele de subț arcadele Teatrului, facem cunoștință cu cea dintăiu dintre specialitățile Bresciei: cozonacii. Cu toată mîndria micii mele patrii, trebuie să recunosc că sint mai vaporosi și mai parfumați decît cei moldovenești.

Altă specialitate a Bresciei sînt armele: dela cele de foc pînă la toate felurile de stilette și de inofensive bricege. Este în oraș un arsenal, cum este și o Curte de Apel, dar, avocat și ofițer în rezervă, m'am ferit să trec pe lângă diasele. Mă tem mai puțin de biserici, de municipii și de celelalte rămășiți ale trecutului. Pe uliți vechi, am ajuns fără voce în fața Domului, construcție aproape modernă începută în 1604 și sfîrșită la 1825. Alături este Duomo Vecchio, cu coloanele și bolta sa rotundă, relievă cu totul prețioasă a unei basilici din primul mileniu. În apropierea Domurilor, găsim Biblioteca Quiriniană, lăsată orașului cătră mijlocul veacului 18 de cardinalul Querini. Intre cele 40.000 de volume pe care le adăpostește, sînt manuscrise de Dante și Petrarca; între altele, falmosul „Petrarca figurato”, ornat cu desene și picturi.

Ocolim catedrala prin partea de sus, și ajungem la Broletto, veche clădire din veacurile 12 și 13, cînd servea de reședință magistraților republicii. Azi sălășluiesc întrînsa prefectura și tribunalul.

Pe subt turnul orologiului, ne îndreptăm spre Piazza del Comune, închisă în fund de admirabilul palat al municipiului, construit în cea dintăiu jumătate a veacului 16 de Fromentone și Sansovino. Fațada de marmură albă, umbrită de vreme, cele două săli de jos și de sus, sînt de o reală măreție; mulțimea ornamentelor și a sculpturilor nu întunecă întru nimic nobleța liniilor de ansamblu. Și în acest somptuos cadru, visat de artiști, realizat de artiști, și ocupat fără jenă de o administrație prozaică, viața continuă azi tot atît de același cași eri, la adăpostul ușilor de stejar cioplit, străjuite de ușieri în uniformă. Mă gîndesc la primăria Bucureștilor și simt satisfacția malițioasă că părinții celei mai urite capitale au reședința pe care o merită.

Ezit să notez amănunțit toate bisericile bresciene, în care am căutat frescurile și tablourile lui Moretto. San Giovanni, San Clemente, Santa Maria, San Nazzaro, au ertat desigur această inofensivă manie; dar cetitorul lipsit de sfințenie are dreptul să fie mai puțin îndurător.

Aproape de amiază, plecăm spre Lecco.

*

Italienii sînt un popor adorabil. Nu cred în butada ce se reproșează celui mai de frunte dintre bărbații noștri politici, care subt forma unui deziderat lapidar ar fi găsit o prea frumoasă provincie cu mult mai plăcută decît cei care o locuiesc. Despre Italieni se poate spune că sînt tot atît de amabili cași țara lor. Ași adăuga chiar, că fără Italieni, Italia ar continua desigur să fie un muzeu, dar n'ar mai fi grădina minunată care e.

Sînt între călători, mulți pe care nu-i interesează—erte-mi-se cuvîntul pedant—materia vie a ținuturilor în care se află.

Trecînd din tren în tren și din otel în otel, aceștia „văd“ aceiași lume peste tot, venită cași el să admire după rețete scrise cutare monument, cutare tablou, sau numai ca să continue pe alte țărături viața de petreceri cu care sînt obișnuiți. Pentru aceștia, cu rezerva sezonului, Scheweningen sau Nizza, Brighton sau Lido, Mînich ori Milano, sînt tot una. Și cu altă mai mult marile orașe de artă, cu muzeele lor fastuoase, deopotrivă reci iarna și vara. N'ași cuteza să spun că și călătorii aceștia nu resimt, cît de ușurel, atmosfera particulară a unei țări generoase; dar o resimt fără știință, fără să se poată bucura de dinsa conștient și deplin.

De oriunde ai păși hotarul ei, prietine drumet, — dînspre Răsărit, dînspre Miazănoapte și chiar dînspre Apus—Italia nu poate să nu-ți fie o lume nouă. Se muncește și aici ca pretutîndeni și lupta pentru pine e deosebit de grea. O poți ceti pe multe fețe și în toate păturile societății. Dar omul rămîne prietîn omului, și ochii care se întorc cătră tine sînt primitori și afabili. „Cortesia“ italiană nu este un simplu cuvînt; călătorul poate judeca dela graniță: ostilitatea germană, corectitudinea elvețiană, indiferența franceză fac loc aici unei politețe de o nuanță specială, în care cuvînta dă mina simpatiei.

În toate relațiile sale, Italianul este eminentamente sociabil; atitudinea sa nu este niciodată defiența ori superioritatea—dogmatică sau ironică. Interesele, ideile și le apără cu înverșunare până la violență—dar tocmai pentru că nu suferă impenetrabilitatea adversarului la argumente pe care le socotește irefutabile. În raporturile obișnuite, e deschis și binevoitor; iar șiretenia în afaceri este o însușire atît de reciprocă—nicidecum slăbiciune, ci virtuozitate—că nu poate fi socotită ca perfidie. Nicăeri pe pămînt, o populație omenească prolifică, îngrădită de hotare fixe într'un ținut restrîns, n'a izbutit prin voinșie și ingeniozitate să-și creeze un traîn mai complect și mai agreabil. Oamenii aceștia, care sînt atît de mulți în patria lor, primesc străinul cu bucurie—nu numai din interes—și-și cată de treburile lor, cu o stăruință și într'un ritm diabolic. Așa se și explică, cum țara în care se cîntă cel mai mult este și una din cele mai industriose, din cele mai bine utilitate în toate privintele, cu toate mijloacele naturale reduse. Din cel din urmă sat până 'n orașele suprapopulate, viața pulsează, generoasă și liberă, comunicativă, creatoare... Manifestările ei excesive sînt flori meridionale; că dau prilej la glume, nu e decit o însușire în plus.

Le gîndesc toate acestea, odată mai mult, în trenul care ne duce la Brescia, bucurîndu-ne de vola bună din jurul nostru, privînd pe fereastra deschisă a vagonului perindarea atîtor țîrguri în care fabricile și uzinele de azi stau alături de bisericile și palatele trecutului. O civilizație, artistică între toate, pare a fi făcut loc altela tehnice, și înțelegem tristeța cu care deplînge Ferrero dispariția așa zisei culturi callitative. În Italia, pagubele ni

se par totuși mai mici decît alurea, tocmai pentru că poporul italian, fasonat de-o îndelungă tradiție și afinat de practica milenară a artelor sociale, păstrează printr'o obișnuință ajunsă instinct, deprinderi nobile.

Aceste reflecții pot părea însă oțioase în apropiere de Como. Iată Adda, sinuoasă și iute, care duce spre Pad ape strînse la temeliiile Ortlerului și sporite de toate șuvoarele Valtelinei. Pe malul celălalt șerpuește ferovia electrică a Milanului și în fund se vede însăși Lacul Como—sau, mai just, Lago di Lecco, cum se cheamă brațul său de Răsărit. Cetitorului care-și amintește de aceste locuri, din descrierea atît de vie din „Logodnicii” lui Manzoni, denumirile lor îi vor fi familiare. Mă mărginesc să notez pentru ceilalți că Lacul Como, imens Y așezat dela Nord la Sud invers de cum îl știm, are două mari brațe orientale, unul spre Sud Vest, celălalt spre Sud Est. Cel dintăiu, împreună cu trunchiul comun, se cheamă de localnici Lago di Como, iar celălalt Lago di Lecco, după numele orașelului plin de vuet și de coșari nalte la care ajungem.

O scurtă plimbare până 'n port, ne dă prilejul să aflăm că am scăpat vaporul. Cu vorbe de cristal, nenumărați „battellieri” ne oferă bărcile lor, adevărate nucii de cocos crăpate în două, pe care valurile le aruncă în sus și 'n jos ca niște mingi. Vintul și Lacul, doi hitri buni de glume, se ceartă pe 'ndelete, apostrofîndu-se vijelios. În împrejurări atmosferice similare, Cesar, pe care-l mîna o stea, a putut să îmbărbăteze barcagiii săi. Battellierii din Lecco n'au putut însufla tot atîta bărbăție unor călători zvinturați, pe care-l mîna ce e drept o simplă curiozitate... Și am luat de aceia tiptil calea gării înapoi. După o jumătate de ceas, dela fereastră unui tren fără funingină și fără fum, am putut admira confortabil furia elementelor, felicitîndu-ne că am evitat un naufragiu, celace ne-a procurat—explicabil—o minunată dispoziție pentru tot restul zilei. Am ajuns astfel la Varenna, încintătoare stațiune așezată subt munte, pușin mai sus de locul unde cele două brațe ale Lacului s'au unit într'un fluviu uriaș, pe care vintul îl mină spre Nord.

Nu e întâia oară cînd constat ficțiunile calendaristice. Poate fi August pe hirtie, în cer și pe pămînt e cel pușin Ottobre, și ploaia cade furios. Am decis însă că vom poposi la Bellagio, „mărgăritarul Lacului”, crescut din valuri, și din nefericire, pe țărnul celălalt, tocmai în punctul unde se 'mpreună Lacurile. De data aceasta putem păși pe un vapor. „Păși” trebuie priceput de data asta ca un verb static, căci îndată ce translacustrul nostru s'a desprins de mal, pașit ne-au incrementat lîngă cel dintăiu stilp. N'am fi bănuit atîta zbuclum lăuntric într'un vaporăș alb, de înfățișare așa de calmă... Clipele trec încet... Lacul e spumos, și lamele sale lucioase se ciocnesc în scăpărări de argint; dar chipurile din jurul nostru sînt lungi, lungi... și verzi. Ce-o fi, Doamne, pe mare, unde bîntue în asemenea clipe un anumit rău...

Glad afurisit. L-am cetit desigur în ochii doamnei care stă încovoiată în fața mea. Așa se propagă stările sufletești premergătoare panicii. Am tăria să privesc în depărtări. Ce văd?... Nu mergem direct spre Bellagio, pe țărmul din mijloc, ci în zig-zag, pe la Menaggio, așezat colo adînc, pe țărmul din fund. Vaporul nostru are timp de șotii; asta ne dă curaj. Sau, mai drept, pentrucă nu-l pierdusem niciodată — cași genul, curajul nu e uneori decît o lungă răbdare—ne redă o perspectivă mai potrivită a împrejurărilor și a distanțelor. Văzînd cu cine are aface, vîntul o slăbește și el... Calmul răpește orice interes acestui volaj prin ploae.

Nu prea tîrziu, debarcăm la Bellagio, perla Lacului, crescută din valuri, și îndată ne găsim într'o odae de otel, capitanată ca un fotoliu.

După odihnă bună, cinăm ca niște scăpași din naufragiu ce sîntem, cu un apetit care 'nspălmîntă doi camerleri și un maître d'hôtel... Dar aceasta nu mai prezintă decît un interes cu totul trecut.

14 August

Bellagio își merită numele și falma. E într'adevăr un colț de natură minunat. După noaptea vijelioasă, luminisuri albastre strălucesc peste noi, și zarea se lămurește pe fiecă clipă. Incet-șor, facem ocolul localității, întâiu pe țărm, apoi dealungul colîinei, ca să putem lega într'o impresie totală multiplele ei orientori.

Putem observa dela început că decorul nu samănă întru nimic cu cel dela Garda. Lacurile italiene au fiecare fizionomia lor proprie. Și la Bellagio sîntem deopotrivă departe de exuberanța mediterană a rivierii cît și de Nordul pietros al Lacului Garda. Incotro privești, țărmurile sînt verzi subt podoaba lor de grădină și livezi. Munții care coboară spre noi, în cete strînse, din Miazănoapte își ascund stîncile subt pajiști agreste, și cușma albă, îndesată pe frunte subt furtuna de astănoapte nu poate fi decît o precauție trecătoare.

Urcăm cătră Villa Serbelloni, veche locuință seigneurială căzută azi în rîndul otelurilor, ca multe vile și palate italiene. Parcul care o înconjoară și care domină tot promontoriul, cu nenumărate perspective spre cele trei brațe ale Lacului, este o adevărată minune din povești. Arbori de cele mai felurite spețe—cedri, ficuși, rododendroni—aduși din toate părțile pămîntului, și crescuți aici în cea mai entuziasă emulație—plante și flori tropicale, erburî grațioase sau ciudate, tot ce poate visa fantezia unui grădinar, toate ce poate găsi priceperea unui botanist, se află laolaltă într'o grădină fără seamăn, ce pare eșită totuși din pămîntul acesta. Căci soarele, marele conciliator, împacă toate—și cele mai stranii forme de viață vegetală nu pot fi defăimate aici cu denumirea de exotice.

De partea cealaltă a culmii, terasele parcului descind spre Lago di Lecco. Olcio, Sornico, Lierna, Varena, ghirlandă de flori albe și roze, încunjură dincolo de apă malul răsăritean. Valurile spun fără preget cîntecul lor; străvechiu cîntec de leagăn cu care valurile adorm pretutîndeni țărnicurile ce li-s lăsate în grijă. Este un vers adînc, și veșnic, uneori mai domol, alteori zbuciumat; îl pricepem toți, dar nu mulți pot să-l asculte.

Dela un țărnic la altul, fără preocupări, dar nu știu de ce și fără veselie, ziua curge pe nesimțite.

15 August

Dacăși crede totdeauna ce văd, ași nota aici cu hotărîre: Italia este o țară latină, locuită de Anglo-Saxoni.

Trebue să fugim departe de oteluri și de promenadele obișnuite ca s'auzim și altă muzică decît guturalul cripit al insularilor.

Nu cutez să șoptesc că Englezii sînt simpatici; nu pentru că i-ași găsi altfel, ci numai din pricină că acest punct de vedere poate părea jignitor corectitudinii lor. N'ai căderea, ca gentleman, să privești subț unghiul simpatiei alt gentleman, dacă nu-ți dă nici un prilej pentru aceasta. Și nu-ți dă. (Excepție: 1/1000 din categoria persoanelor tinere de sex femeesc). Mă voiu mulțumi să spun de aceia că Englezii sînt distinși, perfect distinși. Anglo-Saxonii de peste ocean se deosebesc prin distincția lor mai puțin perfectă. Oricum, subț acest cer latin, în țara aceasta limpede, populată abundant de o plebe aristocratică, și unii și alții sînt de o distincție indiscutabilă. Ii deosebești dintr'odată, tot așa cum ai deosebi lămiile crețe într'un coș de portocale rumene. Vorbesc fără să deschidă gura, mîncă fără să vorbească, deschid gura fără să minince; dar atunci cînd nu mai au nimic de spus.

Și la drept vorbind, nu pot avea nimic de spus. Căci toate sînt făcute aicea pentru ei: pentru ei cupeurile moi ale trenurilor de lux, pentru ei automobilele luți și tăcute, pentru ei salaturile galonate pînăla pămînt și întîmpinările în limba patriei pe toate cheiurile, pentru ei Palace-urile, Bar-urile, Tea-Romu-urile, pentru ei pînă și blestemele sonore ale fachirilor înlemniți subț vînt, pe debarcadere.

Nu ne rămîne decît să mulțumim providenței că putem fi înțeleși cînd cerem în graiul locului pîta noastră cea de fiecare zi.

*

Trecem la Cadenabbia, pe țărnicul apusean al Lacului. Nu pentru a fugi de Anglo-Saxoni, ci pentru a privi spre Bellagio. Căci este un uz cu putere de lege ca cei din Bellagio să treacă apa la

Menaggio sau Cadenabbia, după cum cei dela Cadenabbia trebuie s'o treacă la Bellagio, și cei din Menaggio la Varenna, sau la Bellagio. Acest schimb de vizite interlacustre stă în programul fiecărei zile, și nu poți spune c'al fost la Como dacă n'ai străbătut Lacul în toate sensurile spre șiragul de case albe de peste mal.

Ne imbarcăm așa dar pentru Cadenabbia, vecina noastră de cadril. A se imbarca nu înseamnă însă todeauna a pleca. Vaporușul, care face cursa, aduce din Lecco tot soiul de provizii, vii sau împachetate, pentru toate localitățile din centrul Lacului. Aceste provizii trebuiesc debarcate. Și dacă cu cele din cutii ori din saci merge lesne, nu e tot așa cu cele vii. Trei boușori, care fac de un sfert de ceas o muzică asurzitoare, nu vor să descindă cu nici un preț; și când strigătele pasagerilor, unite cu izbitorile mateloților îi fac să ajungă înșirșit pe mal, iată că blletul de volaj de pe coada unuia scrie Tremezzo, sau Lenno, și nicidecum Bellagio. Privim acum manevra în senz invers, de două ori sfișietoare, căci blndeale animale nu vor să se despartă nici pentru a fi făcute blftece, cotlete sau gigot-uri. Omul crunt vichii al lui Dumnezeu pe pământ, nu se lasă însă înduioșat decit pentru treburi care îl privesc. Și unul singur dintre viței pleacă astfel mai departe, fatovărășit de noi ce e drept; dar asta și cu nimic e pentru el tot una. Doar sirena, duioasă, își unește mugețul cu al său.

Zguduți de această dramă domestică, coborim la Cadenabbia, jurind să devenim ierbivori — sau cum se zice vegetarieni — tot restul zilelor noastre. Cu această datorie plătită, ne așezăm sub platani să privim spre Bellagio: ocupație încântătoare pentru noi, dar ar fi să răpesc timpul cetitorului spunându-i cum se vede Bellagio din Cadenabbia, după ce i-am spus cum se vede Lierna, Varenna sau Cadenabbia din Bellagio.. E aproape ridicul, și dureros, să'ncerci a tălmăci cu vorbe senzații ca acestea, în care personalitatea fiecăruia intră așa de mult și pentru care puterea expresivă a cuvintelor este atât de redusă. Din fiecare colțișor, spectacolul este altul pe aceste țărături unice, și vorbele rămân exasperant aceleași: apă, marmură, flori, grădini, lumină. Oricit le-ai schimba între dinsele izbutești cu penibilă trudă să nu spui nimica nou, în fața unei naturi care fără a schimba nimic e veșnic alta, jucându-se.

Redevin, deaceia, fără ezitare prozalc. Rețin din Cadenabbia palace-urile de pe țarm, în care se vorbește frumos englezește, iar când ajung la Villa Carlotta, superbă reședință princiară scâldată în grădini, care nu s'a transformat încă în otel, plătesc cele 5 lire pentru intrare comparind principii de azi, care cer cu cei din alte vremi care dădeau, și rog cetitorul să întoarcă pagina la rîndurile unde se vorbește de villa Serbelloni și grădinile ei. Pentru mine, notez nobleța acestei arhitecturi, care cu mijloace așa de simple a știut să creeze atîtea clare frumuseți.

Cîtă goană alurea după podoabe, după zorzoane. Aici totul e meted, ași îndrăzni să zic: gol. Dar clădirea întregă e prezentată ca o statuie, în cadrul cel mai prielnic și cu cel mai fericit simț al proporțiilor.

Pe nesimțite, ajungem dealungul șarmului până dincolo de Tremezzo, în apropiere de Lenno, și într'un tîrziu luăm iarăși calea valurilor spre Bellagio, care joacă în ape cu miile sale de lumini.

16 August

Soarele ni-e prietin. Peste noapte, vîntul aduce nouri din ascunzișuri, dar zorii îi alungă într'o clipă. Casele deșartă pe șarm tot cuprinsul lor: copii, femei și bărbați. Numai oamenii neclibzuți, adică cei care au de lucru, pot sta ascunși pe asemenea timp. La Pasticeria de subt arcade, o întregă societate britanică soarbe băuturi gazoase. În această scenă de familie, amănuntul principal este paiul, care leagă fiecare englez cu whisky-ul din fundul paharului. Doi localnici, în ținută modestă și cu pălăria pe ochi, se îndeletnicesc alături cu vermuthul național. Căci bucuriile exterioare n'ajung omului decît arareori.

Bellagio este, dacă lași cheiurile spațioase, un orașel de altădată, cu uliți mărunte care sue și coboară în cea mai pitorească învîlmășeală. O puzderie de negustori, de mici meseriași, populează nenumărate prăvălii, în care drumețul găsește tot ce vrea, și cea mai afabilă primire chiar dacă nu cumpără nimic. Bijuterii, dantele, statuete și picturi—care sînt autentic vechi, căci le lipsește un colț sau o bucățică de culoare—vase de toate formele, talere înflorite, nimicuri de bronz verde sau brun, toate ni se par amuzante, am vrea să le avem pe toate, dar cum e greu de ales în grabă, vom mai veni mine... Un mic Moretto „original“, o figurină „autentică“ de Della Robia, se pot căpăta „numai aici“ pe prețuri derizorii, și trebuie să fii lipsit de focul sfînt al colecționarului sau de prevederea gospodinei, ca să poți pași din aceste muzee „a buon mercato“ fără nici o comoară... Ași fi vrut să cumpăr o bucățică din verva colorată și persuasivă a negustorului, dar această bijuterie n'are preț și nu se vinde.

De jur împrejurul Lacului, toate localitățile sînt legate între dinsele printr'o șosea metedă, care urmează cu stăruință sinuozitățile coastei. N'ași putea spune care drum e mai plăcut: pe apă, în barcă sau vapor, ori pe această șosea care dă pietonului cele mai alese curcubii. Chiar pentru drumeții puțin incercați, cursele scurte—între o localitate și alta de pildă—sînt în aceste regiuni o adevărată des'ătare. Numai mergînd pe socoteala duminică, fără orar și fără companie, poți vedea pe îndelete fiecare colțișor; numai așa poți descoperi singur lucruri ștute de atîția înaintea ta, numai așa poți sta o clipă—mai lungă

sau mai scurtă, după voe—la umbra pe care ți-ai ales-o; și poți pleca după acela încotro te'ndeamnă ochii...

Dela Bellagio, e păcat să nu mergi cu piciorul la Villa Melzi sau la San Giovanni, străjuit de chipreși marțiali. Dacă nu poți birui chemarea valurilor, vei trece de aici cu barca dincolo, La Balbianello, unde se găsea altădată, lângă țârm casa lui Pliniu, dedesubtul arcadelor moderne ale vilei Visconti. Pliniu cel tânăr a iubit mult aceste țârmuri și amintirea lui se păstrează și'n alt punct al Lacului, mai în Sud, lângă Torno, într'un golf de o sălbatecă măreție, unde izvorăște și azi falnoasa sursă intermitentă, care saltă și coboară de trei ori în fiecare zi.

17 August

Parcurgem cu vaporeșul tot brațul de Apus al Lacului, până la Como. Drumul nu e prea lung: aproximativ două ceasuri. La dus, îl facem în puterea soarelui. Cum plutim în zig-zag dela un mal la altul, și cum Lacul însuși își schimbă orientarea de mai multe ori, lumina ni se pare veșnic alta. Inotăm când în verde, când în albastru intens, dar mai mult într'o pulbere de aur. Cătră mijloc, apa nu e decît o vastă tavă lucitoare, bătută cu clocanul. Ea se pleacă la dreapta și la stînga, svirlindu-ne cînd la un țârm, cînd la celălalt. Campo, Lezzeno, Argegno, Nesso, Laglio, ne primesc cîte o clipă, îndemnîndu-ne mereu înainte, și după o ultimă oprire la Cernobbio, nu departe de grădinile vilei d'Este—otel și ea—poppersim la Como.

Tîrgul fruntaș al Lacului este un oraș în toată puterea cuvîntului, și se înfățișează astăzi ca un centru industrial de mîna întăia, în care înflorește arta și meseriile, după ce a fost timp de secole una din cele mai vajnice cetăți ale Nordului italian. Din zidurile bătrîne, o bună parte trăește și acum, respectată de clădirile nouă; și acest amestec de modern și de antic ne dă odată mai mult simțimîntul de continuitate, care ne apropie de tainele civilizațiilor vechi. Privim multă vreme fațada albă a Catedralei, bijuterie de marmură, cizelată în cele mai mici amănunțimi de artiștii cloplitori, și de timp, meșterul neîntrecut. De Catedrală, se razimă Casa Orașului—*Broletto*—clădită în veacul 13, și'n plața din partea cealaltă a arcadelor se ține tîrg de legume și de flori, care pun o notă de culoare pitorească în acest cadru auster. Nenumărate străzi, din care unele mai largi și luminoase, altele strîmte și întortochiate, duc spre dealurile dimprejur, pe care cresc livezi de castani și măslini. Aleele umbroase de pe țârm merg într'o parte spre Cernobbio, în partea cealaltă spre Torno, mereu pe subt grădini și locuinți înflorite.

Ne înturnăm pe seară spre sălașul nostru, la Bellagio, și Lacul este în ceasul acesta de reculegere întunecat și grav. Corabia e supra încărcată, mai ales pe puntea de jos: sînt numai localnici veniți la Como după tîrgueli, ori la muncă, și care

se'ntorc spre casă. Totuși nu s'aude vorbă, și nu s'aud nici cîntecele care vor saluta la Maggiore ceasul îndrăgostiților. Pe Como, cînd apune soarele, bucuria se ascunde. O sumbră măreție se lasă din seninuri, munții iau haine cernite; se ridică și s'apropie ca pentru săvîrșirea unui mister. Lumină e numai deasupra, în ceruri...

18—19 August

Maggiore, țărături prietino iubirii...

Dece vă mîngie lumina cu farmece aiurea neștiute, dece soarele cel mai aprig se face blind pentru voi, de ce-și arată noaptea numai vouă trupul fără văluri...

Am început într'o clipă de senin acest poem în proză—îndrăznesc, cel puțin, să-l numesc așa—și l-am dus pîn' aproape de sfîrșit. Dar s'a pornit ploae și furtună peste țărăturile cîntate și peste poemul meu. Furtună cumplită. Maggiore este o boltă sură, iar proza mea poetică, scrum. Dela boltă mi-am întors privirile, iar poemul mi l-am ars la paralumînări. Și două zile, pînă s'a potolit urgia, am stat în sala de lectură cetind povestea insulelor Boromee și gazetele venite cu întîrziere dela Milano. Din cele scrise într'insele sub titlul de o șchioapă „*La Buffera fa strage nel Verbano*” Furtuna face ravagi în regiunea Verbanului, numele roman al Lacului), aflăm proporțiile dezastrului: vijelia a dat jos garduri, stîlpi de telegraf, a smuls arborii și parapetele, a rupt cheiurile, a pornit din munți șuvoae și cascade de bolovani, care au culcat la pămînt împrejmuirii, ziduri, case mai șubrede, astupînd drumurile și potecile, barînd șoselele. Între Stresa și Domodossola, nu se poate merge nici cu trenul, nici cu căruța. Livezile sînt praf, grădinile mormane de crengi sfișiate. Turme s'au prăpădit în munți, iar în lac au pierit vieți omenești.

Maggiore, țărături prietino iubirii...

Prăpăd de avuție, agonisită cu greu,—mormînt de suflete tinere. . Vis urît...

O clipă, și soarele spulberă totul. Cu neputință primăvară mai radioasă decît cea care se lasă din ceruri, într'acest sfîrșit de August, peste malurile pustiite. Ce comédii scriu gazetele, cînd grădinile scîntee 'n splendoare și palatele arată spre uliță fațadele lor înviorate. E adevărat că trenurile nu merg și că șoseaua pare scormonită de bombardament. Dar pentru aița, nu se mintue lumea.. Dela Pallanzo la Baveno, din Laveno la Stresa, țărăturile verbane cîntă, și cîntarea lor se revarsă peste noi ca un imn de slavă tinerească. Vom plimba iarăși peste tot neastîmpărul nostru entuziast, și nu vom fi o clipă surprinși cînd vom găsi în ochi, în glasuri sau în gesturi, efervescența intimă care plutește și în aer.

20 August

Cea din urmă zi în Italia. Franța apropiată ne atrage: mine seara vom fi la Chamonix. Dar sîntem încă la Maggiore. Coborîm mai de timpuriu din odaia noastră, hotărîți să întrebuițăm timpul cît mai bine. Pe banca din față, de pe cheiu, un Italian scund, brun și zgomotos între dantelele unei cucoane, pare un bondar într'o floare. S'a nemerit să poarte și-o vestă galbănă, vargată cu negru.

Admirăm mersul falnic al unui englez bătrîn. E nalt, spătos numai atîta cît trebuie, are părul și mustața ca zăpada. Pe fața sa rumenă, nici o urmă a vremii, nici o emoție. Un englez reușit mi-a părut întotdeauna un superb spectacol al naturii.

Pășind fără grabă, ajungem totuși devreme la Stresa. Ne prăjim la soare, așteptînd ora prielnică pentru a trece la Isola Bella. Vaporașele vin și pleacă dela ponton unul după altul. O femeie gătită de sărbătoare, vrea să pășească tocmai cînd se trage puntea. Se prăbușește în apă. Țipete sfișietoare... După luptă grea cu valurile, un tînerel o scoate la llman, înfrigurată, despletită, cu hainele lipite de trup. Gloata care vocifera adînioarea, îi face loc înduioșată.

Peste un sfert de ceas, întîmplarea a trecut cu totul. Bărci, vapoare, duc toată lumea cătră insule, și'n special spre cea mai frumoasă din ele, pe care au împodobit-o Boromeii cu palatul lor neterminat și cu grădinile etajate în terase.

Seara se apropie pe nesimțite. Lumini izbucnesc în globuri dealungul malului și plîpie domol în insula Pescarilor. O blindeță nespusă coboară pe ape. Din întuneric, de pretutindeni, glasuri sonore prind a cînta. Și cîntul lor se cufundă tîrziu în noaptea, spre a se ridica din nou pe arpile zorilor.

Maggiore, țărături prietene iubirii...

Eugen Crăciun

Cîntec urît

Sărmane om,
De vrei să faci cîndva un vers,
De vrei ca 'n urma greului tău mers,
Să crească resemnarea și tăcerea,
Iubește umilința și durerea,
Și crede 'n Cel ce pe pămînt n'a fost :

Dă-ți seamă 'n orice clipă că ești prost.
Că 'nțelepciunea asta pămîntească—
Simbol de neputință omenească—
E-o biată jucărie,
Prin care-și pierde timpul oarba Veșnicie,
Cînd obosită-și lasă-adîncea ei simțire
S'adoarmă 'ntr'o idee,—
Cînd tainica-i iubire
Din ceruri se coboară,
Cu vîntul lin de sară,
Să moară 'ntr'o femeie...

Iubește visul, vagul și neștirea,
De vrei să-ți risipești Nemărginirea
In clipe și cuvinte...

Să treci fără de scop, să treci tot înainte...
Și 'n drum sărută urma bunului pribeag,
Care-a trecut neînțeleș ca tine ;
Și fii nebun, și lasă pe oricine
Să-ți svîrle 'n față, piatră după piatră
Din fiecare prag.

Să cazi subt cerul mut, să cazi ca un sărac
Și umilit ca raza de lumină,
Ce moare blind în apa unui lac,
Să taci ertînd, să taci ca un copac
Tăiat adînc, tăiat din rădăcină...

Să-ți amintești de Cel ce-a suferit pe cruce,
Cînd ziua 'ncet spre 'ndepărtări se duce,
Cu trupu 'nsîngerat,
Cu fața istovită,
Cu inima rănită,
Cu gîndul aplecat...

Da, omule. așa să faci,
De vrei s'auzi cum plînge Dumnezeu în tine
De vrei ca 'n urma greului tău mers,
Să crească resemnarea și tăcerea –
Ca'n urma unui vers...

Alexandru N. Nanu

LA MEDELENI

HOTARUL NESTATORNIC

PARTEA I-a

Cap. II

Căsuța albă și rochița roșie

Moș Gheorghe, mai-marele grajdului, avea locuință la curtea boerească: încăpere înaltă, bine văruiță, cu pat curat înfățat, ferestre cât icoana cea mare a bisericii din sat, și mîncare adusă de Anica dela masa boerilor.

Dar Moș Gheorghe avea și gospodăria lui. Căsuța cea mai la o parte de sat—nu tare—și cea mai apropiată de curte—nu mult: cît poate cumpăni un cîne ciobănesc între turmă și păstor, era a lui Moș Gheorghe.

— Ce-ți trebuie, Moș Gheorghe, casă?... Copii n'ai; mama Anica, Dumnezeu s'o lerte; caii ți-s aici; aici-s și eu și *Olguța*, —îl dojenea cu bunățate, doamna Deleanu. Ia-ți beleaua de pe cap!

Moș Gheorghe încrețea fruntea, c'un zîmbet viclean în ochii micșorați.

— Si hie.. Știe el moșu'!

În dosul casei, cam pe deal, se întindea livada cu prunii și vișinii care coboară primăvara din cerul albastru în strae miroslitoare; devale se lărgea ogorul în care iese griul verii ca o înviere din biserică.

— Moș Gheorghe, nu mai ai putere. Să trimet oamenii să-ți are.

— Ferească Dumnezeu cuconiță! Să-ți ajute Cel-de-sus, da' să-mi dai numai boii și plugul.

În casa lui Moș Gheorghe intra numai preotul la zile mari, vre-o nuntă cînd era nevoie de-o casă mai încăpătoare, și *Olguța*

oricind vroia. Nepoftită însă, Olguța nu venea: asta nu însemnă că nu venea des.

Moș Gheorghe n'avea cine—„La ce? Eu șad la boeri; cine să vadă de el?”—dar în vârful casei era un cuib de cocostire cu toaca de asfințit a pliscului în el.

— Fiindcă are inimă bună moșul,—își tălmăceau sătenii prieteșugul cocostircului cu o casă mai mult nelocuită.

De acela pesemne, în gospodăria fără cine a veteranului dela șaptezeci și șapte, făcători de rele nu intrau.

* * *

— Mamă dragă, ce sărbătoare-i azi?

— Azi?... Nu-ți nici o sărbătoare! Ce ți-a mai venit, Olguța?

— Eu credeam că-i sărbătoare, mamă dragă!

— Mamă dragă—mamă dragă! Grozav mă mai iubești! Spune mai bine ce vrei dela mine?

— Eu ?? Nimic!... Aș! vrea numai să văd cum îi șade Monică! cu rochia albastră...

Doamna Deleanu iscodi în zădar ochii Olguței. Ochii nu destăinuiau mai mult decît vorbele,—adică mai lămurit, fiindcă ochii Olguței!...

— Monica, tu vrei să 'ncerci rochița albastră?

— Sigur că vrea!—comentă imperativ Olguța, roșeața Monicăi, înainte de-a o vedea.

— Vreau, tante Alice, îngină Monica porunca Olguței, încintată că i se împlinea o vinovată dorință nu din vina ei.

Rochița albastră o aștepta pe Monica dela începutul vacanței. Doamna Deleanu i-o făcuse deindată, dar Monica o încercase numai. Pe-atunci, Monica își iubea rochița de doliu nu ca o datorie ci ca o amintire dela bunica.

Într'o zi, Dănuț, Olguța și Monica se jucau de-a culorile: născocire de-a Olguței.

— Ce culoare ai vrea să fii tu?... Spune repede că altfel spui minciuni și mă supăr!

Luat din scurt, pe neașteptate, de glasul și ochii Olguței, Dănuț se zăpăcise. Nici nu-i trecuse prin cap una ca asta! Ce-avea el cu culorile!

— Albastru, Olguța, se hotărîse el, scos din încurcătură de culoarea cerului.

— Și de ce-ai vrea să fii albastru?

— Fiindcă-i frumos.

— Daa?!?

— Sigur, se inverșunase Dănuț.

— Foarte frumos?

— Foarte frumos.

— Cel mai frumos?

- Cel mai frumos.
- Nu-i adevărat. Roșul e mai frumos, foarte frumos, cel mai frumos.
- Ba albastrul e și mai frumos.
- Spui minciuni. Spune și tu, Monica ?
- ...Eu nu știu !
- Atunci și tu spui cași mine și noi avem dreptate, biruise Olguța.

..Vrasăzică și lui Dănuț îi plăcea albastrul... De-atunci, Monica începuse se aștepte rochița de culoarea lui Dănuț. Doamna Deleanu nu mai îndrăznea să i-o dea, de teamă să n'o mihnească. Monica nu se încumeta s'o ceară... și tare se temea Monica să n'o supere pe bunica ei !... Și nici pe Olguța n'ar fi vrut s'o trădeze.

Monica urmă în etac pe doamna Deleanu. Olguța intră o clipă după ele și dădu să iasă.

- Olguța, unde te duci ?
 - Vreau să vorbesc cu papa.
 - Olguța, azi nu-i lucru curat cu tine !
 - De ce ?
 - Bine, Olguța, n'ai spus tu că vrei să vezi cum îi șade Monicăi cu rochița albastră ?
 - Ba da, eu am vrut.
 - Atunci de ce te duci ?
 - Fiindcă...
- Zimbi.
- Mamă dragă, eu am mai văzut-o pe Monica în pantaloni ! Până ce se îmbracă eu mă întorc.

*

Cînd făcea vizite, Olguța nu intra niciodată într'o odaie înainte de-a bate la ușă. O singură ușă făcea excepție dela acest tratament: ușa odăii lui Dănuț, în care Olguța bătea cu piciorul cînd nu vroia să intre dar vroia să-l scoată pe Dănuț, — și pe care o deschidea pe tăcute cînd vroia să-l surprindă.

Olguța bătu o toacă discretă în ușa bioului domnului Deleanu.

- Intră.
- Am venit să te văd, papa.
- Bine, dragu' tatei... Poate vrei ceva ?
- Nuu, papa ! Am venit să te văd.
- Uite un scaun, Olguța. Așa, stai jos.
- Ca o clientă, papa !
- Dragu' tatei... De-ași avea clienți ca tine ași ciștiga toate procesele.
- Tu pierzi procese, papa ?
- Sigur. Pierd și eu ca oricare altul !

— Papa, dac'ași fi eu judecător tu n'ai pierde nici un proces.

— De ce, Olguța ? Tata n'are dreptate întotdeauna.

— Da... numai mama are !

Domnul Deleanu privi spre fereastră, ferindu-și fața de ochii Olguței ; se întoarse la loc din cale-afară de serios.

— Papa, eu știu întotdeauna cînd rîzi tu.

— ...?

— Fiindcă și mie-mi vine să rîd.

Incepură să rîdă amîndoi.

— ...Și-l iubești tu pe tata ?

Olguța se încrunță.

— De ce mă întrebî ? Parcă tu nu știi !

— Știu-știi ! Da'-mi place să mi-o spui tu.

— Mie nu.

— De ce, Olguța ?

— Așa... Nu știu... Mi-e rușine, șopti Olguța înroșindu-se.

— Vrei bomboane ?

— Merci... Papa, de ce nu fumezi tu ? Fiindcă-s eu aici ?

— Nu, Olguța Uitasem.. Vrei tu să fumez ?

— Da, papa. Ție-ți stă bine cînd fumezi.

Domnul Deleanu înșurubă țigara răsucită în țigaretă. Olguța aprinse un chibrit, oferindu-i cu băgare de samă flacăra conică.

— Fuuu... Papa, de ce-i mai frumoasă o lulea decît o țigaretă ?

— Fiindcă-ți place ție.

— Eii, papa ! Asta-i altceva ! Da' ție nu-ți place luleaua ?

— Ba îmi place.

— Atunci de ce nu fumezi cu luleaua ?

— M'am deprins cu țigareta... și nu fac bine ! Cu luleaua numai pufai ; nu tragi în piept cum fac eu,—pildui cu voluptate domnul Deleanu.

— Și luleaua o mai ai ?

— Sigur. Am mai multe.

— Și ce faci cu ele ?

— Le țin și eu degeaba.

— Degeaba ?

— Adică mai dau cîte una la vre-un prietin.

— Papa, tu ma iubești pe mine ?

— Nu !

— Ba da.

— Cum vrei tu !

— Papa, da' mă iubești mai mult decît pe prietini tăi ?

— Mai încape vorbă !

— Atunci dă-mi și mie o lulea.

— O lulea ?

— Dacă mă iubești, papa !

- Și ce vrei să faci tu c'o lulea?
- S'o am eu la mine... așa, de frumuseță.
- Bine, Olguța... Uite... Alege-ți tu una pe placul tău.
- Deschise un saltar ticsit cu felurite unelte de-ale fumaturii.
- Uite, Olguța: asta-i frumoasă și-i mică; de spumă de mare. Numai bună pentru tine. Ți place?
- Imi place, papa. Da' eu vreau una mare.
- Alege-ți una mare atunci!
- Asta-i bună, papa?—întrebă Olguța, punind mina pe cea mai mare.
- Bună, cum nu! Asta... asta o am eu dela un franțuz care acorda plane la Iași... A murit, saracu'! Ce om cumsecade!... Escelentă pipă!
- Atunci o iau pe asta. Merci, papa. Am să țin minte.
- Lasă, dragu' tatii. Toate-s ale tale. Tu nu știi că tata-ți dă orice?
- Olguța îi dezmlerdă fruntea și părul.
- Ce păr frumos ai tu, papa. Parcă-i matasă!... De-acuma mă duc.
- Ascultă, Olguța, hai și tu cu tata la pădure. Îi iau și pe Dănuț; poate vine și mama. Facem o plimbare cu docarul.
- Olguța-și trecu mina pe frunte.
- Merg altădată, papa. Azi îi fac o vizită lui Moș Gheorghie, cu Monica... Știi, ei ne-a poftit,—plecă ea capul.
- Domnul Deleanu își respiră mustețile... o măsură pe Olguța... și deschise din nou saltarul cu lulele.
- Olguța, mai ia-ți o lulea: să ai și tu una.
- Olguța îi privi fruntea, zimbînd.
- Papa, tare ești tu deștept! Merci. Mie nu-mi trebuie.
- După ce plecă Olguța, domnul Deleanu își luă fruntea în mini, și se gîndi îndelung, cu inima strînsă, întovărășindu-și copilul peste pragul vremii, departe...
- Cînd te gîndești că 'ntr'o zi Olguța va fi mare... Blata Olguța.

*

Monica pornise din salon îmbrăcată cu rochița neagră, urmînd-o încetișor—de bucurie stăpînită—pe doamna Deleanu.

Din etac se întoarse ea în frunte, cu rochița albastră. Însă Monica cea care intrase în etac nu mai eșise la loc. Atîrna în cuerul rochiilor, cu rochița neagră. Monica nu schimbase o rochiță ci un anotîmp. Și ochii, și părul îi luceau altfel.

Cînd cerul e albastru toate lacurile limpezi ar fi numai albastre dacă n'ar fi soarele atît de despletit.

Dar părul Monicai, împletit în două cozi, atîrna pe spate. Așa că Monica era îmbrăcată în rochiță de olandă albastră, de-

coltată cit trebuie ca să rămie copil și ca să aibă capul — cu ochii și gura — tulpina gitului întreagă.

Rochița se oprea deasupra genunchilor — doamna Deleanu nu făcea hăinuțe pentru evoluția copiilor, ci numai pentru îmbobirea unei vrste — fiindcă genunchii copiilor pot fi sinceri cași obrazul lor și tot frumoși rămîn și vil.

Și Dănuț era îmbrăcat la fel... Dănuț creștea repede. Doamna Deleanu avea mult de lucru ca fiecare vrstă să-și aibă zestrea ei cochetă pentru toate anotimpurile anului. Totuși, dulapurile nu erau ticsite cu hăinuțe strimte sau cu rochițe prea scurte. Hăinuțele și rochițele rămase pe loc în urma copiilor, îmbrăcau în case nevoașe, alți Dănuți, alte Olguțe.

Monica nu era altă Olguță. Monica era cași Olguța. De aceea, rochița albastră răsărise întâia, pe o nouă dumbravă la începutul căreia trecuse umbra unei rochițe negre.

— Monica, ia uită-te 'n oglindă, o pofti doamna Deleanu la vernisajul rochiței, ridicind storul unei ferestre din salon.

Lumina amiezii suflă cu aur în oglindă iconița diminețelor de primăvară. Monica plecă ochii în jos.

— Tante Alice, nu-i păcat? — tresări teama în bucuria ei.

— Pul mic, nu-i păcat! Și dac' ar fi, l-ar lua tante Alice asupra ei.

— Ce bună ești, tante Alice!

Cianța zvicni.

— Am venit!

— Nu trinti! ..

— ...nu bufni, nu pocni! Mamă dragă, tare te iubesc!

— Olguța!

— Am spus o obrăznicie?

Doamna Deleanu inceptu să ridă.

— Vezi, mamă dragă!

— Ia astimpăre-te! Uită-te mai bine la Monica.

— Ia să te văd, o luă în primire Olguța întorcînd-o spre ea... Foarte bine! Imi place! Grozav imi place!... Mamă dragă, bine mai lucrezi tu!

— Slavă Domnului! Am auzit și eu o laudă din gura ta!

— Azi sînt bine dispusă, mamă dragă!

— Ia te rog! Lasă-l pe tata să fie bine dispus cînd vrea.

Tu trebuie să fii totdeauna.

— De ce?

— Fiindcă ești copil.

— Poate... da' azi sînt foarte bine dispusă! Și tu, mamă dragă?

— Și eu, dacă nu mă năucești.

— Îți spun eu, mamă, că azi îi sărbătoare.

— Olguța, ți-am mai spus odată că nu-i!

— Cred... da' parcă ar fi!.. Monica, tu te dezbraci acuma, sau rămii așa?

— Las-o 'n pace, Olguța! De ce vrei să se dezbrace?

— Eu nu vreau! Tocmai, m'ași fi mirat... Mamă dragă, uită-te la mine ?

— Ce vrei ?

— Eu ? Nimic. Numai să te uiți.

— Bine, mă uit.

— Nu în ochi! Uită-te la mine, așa, știi tu : cum te uiți când mergem la teatru... *Inspectează-mă.*

— Ei, și ?

— Și nu vezi nimica ?

— Ba văd că ți-ai pătat rochița ! Când ți-ai pătat-o ?

— Ai văzut ?... Când mi-am pătat-o ?... Tu știi, Monica ?

— ...

— Nici eu!... Mamă dragă, nu-i păcat să am eu o rochiță pătată ?

— Păcat de rochiță !

— Și de mine nu ?

— De ce ai pătat-o ?

— Eu ?

— Da' cine ?

— Ea singură. Adică supa.

— Olguța !

— Vrei să mă pedepsești, mamă ?

— Lasă-mă, te rog !

— Atunci nu vrei să mă pedepsești.

— Te rog, spune-mi, ce vrei ?

— Și-mi dai ?

— Spune ce ?

— Eu nu cer nimic. Da' de ce să am eu rochiță pătată ?
Eu nu vreau să am rochiță pătată.

— Taci, te rog ! Am înțeles... Ai văzut în șifonieră rochia cea nouă.

— Da, când ai scos-o pe-a Monicăi,—ademeni Olguța dialogul, spre biruință.

— Olguța, de ce spui minciuni ?

— Eu nu spun minciuni.

— Taci... Tu nu știai că ți-am făcut o rochie nouă ?

— Ba da, știam.

— Atunci de ce spui c'ai văzut-o acuma ?

— Sigur. Acuma am văzut că-l gata.

— Și vrei s'o îmbraci ?

— Eu ?... S'o'ncerc numai... cași Monica.

— Bine. Ai dreptate. Te rog numai să-mi răspunzi drept la ce te-oi întreba.

— Da, răspund.

— Tu ai vrut să te îmbraci cu rochia cea nouă : așa-i ?

— Da, consimți cu precauțiune Olguța.

— Atunci de ce nu mi-ai spus, ca un copil cuminte : „Mamă, te rog frumos, să-mi pui rochița cea nouă” ?

— Fiindcă nu mi-ai fi pus-o.
 — De unde știi?
 — Știu eu. Mi-ai fi răspuns că azi nu-i sărbătoare și c'am s'o pătez.

— Olguța! Olguța! Spune-mi drept de ce ești tu așa de șireată?

— ...
 — Taci, Olguța?
 — Nu tac, da' nu știu!
 — Vezi, Olguța!
 — Poate că știi mata, mamă dragă!
 — Hai să te 'mbrac.

— Aha!
 Dănuț închise ușa salonului, ușurel, rămânind afară. Monica nu băgase de samă.

— Hm!
 Prin gaura broaștei o văzu din nou uitându-se în oglindă.

— Frumos!

A treia oară la fel.

— Bravo!

Și a patra oară.

Vrasăzică Monica se uita în oglindă! Monica-cea-cuminte, Monica-cea-ascultătoare, Monica... se uita în oglindă. Se uita și Dănuț, dar el era bălat! Vrasăzică Monica...

„Dar și tu te uiți pe borta chen!”

— Asta-i altceva! — răspunse Dănuț cu vorbe mute, gîndului obraznic.

Și ca să i-o dovedească, intră în salon, brusc. Monica se uita pe fereastră.

— Hm!

— Nu ți-i prea cald, Dănuț? îl întîmpină Monica, gata să-i slujească în haine de împărăteasă.

— De ce să-mi fie prea cald?—o îngîna el arțăgos.

— Ești nădușit!

— Ce-ți pasă?

— Vrei să te șterg, Dănuț?

— Ce-s eu, copil?

— Nu, Dănuț, n'am vrut să te supăr! Da' tu n'ai nicio-
 oară batistă.

— Treaba mea!

— Ți-am făcut ceva, Dănuț?

— Fă-mi numai!

— Nu-ți fac nimic, Dănuț.

— Ți-i frică!

— Nu mi-i frică, Dănuț.. „mi-l milă de tine fiindcă te persecută Olguța”, urmă în gînd, și pe obrajii tot mai roși Monica.

- Nu ți-i frică?—o sfidă el.
- Nu... De ce să-mi fie frică?
- Atunci de ce nu sari la batae?
- Eu nu mă bat, Dănuț!
- Fiindcă ai mânca batae!

Monica oftă... Păcătuse... Păcat de rochița cea neagră!... De ce-o mai îmbracase pe cea albastră?... Păcat! Da! Păcat!

- Taci?
- N'ai dreptate, Dănuț!—dădu din cap Monica.
- Bine că ai tu!
- Dănuț, nu vorbi așa urât!
- Du-te și mă spune!
- Eu nu pfrăsc.
- Da' te uiți în oglindă!—replică victorios Dănuț, arătând cu degetul oglinda goală.

— M'am uitat, ai dreptate... Tante Alice mi-a spus să mă uit, și eu m'am uitat... Ai dreptate, Dănuț, m'am uitat.

- Hee! Știi eu ce spun!... Mai zi ceva!

— ...

- Spune de ce te-ai uitat?
- Ochii Monicăi cerură ajutor rochiței,—erau umezi.
- Nu știu.
- Da' știu eu.

Capul Monicăi se plecă mai tare,—și inima-i bătu... Poate știa.

— Fiindcă nu era nimeni, fiindcă te-ascunzi, fiindcă te prefaci!

Cum ar mai fi vrut Dănuț să-l audă și Olguța, vorbind așa de mult și de bine... Ce mare fericire!... Poate asculta la ușă, Olguța.

— Mai spune ceva. Cred și eu! Imi întorci spatele! Așa-i ușor să vorbești!

Monica plîngea, cu ochii închiși, ascultînd.

Dănuț se îndreptă spre ușă... Nu mai avea ce face... Mai zăbovi puțin în prag, așteptînd o provocare. Se despărțea de Monica așa cum te despați de un succes fără aplauze: cu melancolie.

„S'a dus supărat pe mine!”

Din ochii Monicăi porniră alte lacrimi după cele dintâi, mai îmbelșugate.

„Dănuț e supărat pe mine!... Bine, dacă-i așa...”

Mînia plînsului o înăspri. Își strînse batista cu severitate, pedepsindu-și rochița să fie pătată de lacrimi.

Doamna Deleanu se dădu îndărăt doi pași...

- Olguța, stai liniștită.

Olguța nici nu clinti, cașicum rochița nouă, în acea clipă solemnă, s'ar fi putut scutura ca o tufă de măcieși suprem înfloriți. Cu fruntea încordată și ochii micșorați, doamna Deleanu avea privirea pe care-o au numai generalii tineri, pentru oștile lor, în preajma atacului; sculptorii pentru statui, înainte de-a și le trimete la Salon; îndrăgostiții pentru întâiul plic, înainte de-ai încredința destinul, cutiei de scrisori; și femeile coapte în oglindă, înainte de-ași pune mantoul de bal...

— Poți să-mi mulțumești!

— Merci, mamă dragă!—răsufală Olguța, mulțumind mai mult pentru vorbă decît pentru rochiță.

Un cusur numai, și rochița ar fi trecut pe masa de operație!

— Vin' să te sărut, Olguța.

Olguța era a doamnei Deleanu. Asta era răsplata.

— Du-te să te vadă și tata.

Asta pe deasupra.

Se încrucșară în antret. Olguța privi compătimitoare pe Dănuț.

— Credeai că eu nu știu?

— Ce să știi?—se cutremură Dănuț.

— Cum, ce să știi? Că mergeți la pădure cu docarul.

— Și ce? Merg!—îsbucni Dănuț, antrenat de întâia victorie.

— Du-te!.. Eu am refuzat!—replică sarcastic, Olguța.

— Ai refuzat?—nu-și crezu urechilor, Dănuț.

— Eu nu mă rog să mă ia—ca tine.—Eu refuz să merg, fiindcă așa vreau!

„Bravo ț'e, Olguța!”—o aclamară gândurile lui Dănuț. „Merg singur! Merg singur!...”

— Sigur! dacă vrei tu așa!—vorbi el ceremonios.

— Lasă-lasă! Crezi tu c'ai să mîi? Tata ține hățurile.

Mi-a spus *el mie!* Pune-ți pofta 'n cui!

— Aa! De asta ai refuzat!

— Ba de loc! Dacă mergeam eu, eu mînam. Eu știu să min. A spus și Moș Gheorghe.

— Atunci de ce nu mergi?

— Fiindcă nu vreau!

— Nu vrei!?—zîmbi sceptic, Dănuț... Și pentru ce?

— Asta-i treaba mea!

— Nu zic!... Da' eu vreau.

— Ce vrei?

— Să merg.

— Tuu? Vrea tata, și asta-i altceva!

— Și pe tine nu te ia: sic!

— Pe mine!?.. Hai să ți arăt eu! Și să nu mai spui sic...

Apucindu-l de mînă, îl zmunci spre ușa biroului.

- Ce-i, copii? Mergem?
- Papa, spune tu dacă nu m'ai poftit la pădure și eu am refuzat?
- Așa-i, Olguța. Tu faci vizite azi. Te la tata altădată. Bre-bre! Da' frumoasă mai ești!
- Vezi!
- Dănuț era în prag.
- Acuma du-te cu docarul.
- Dănuț se văzu afară, în fața ușei izgonitor închise.
- Lasă! Am să-ți arăt eu ție!
- Feți-Frumoșii din Turbinca lui Ivan își pregătiră paloșele ca să retușeze umilirea lui Dănuț.

* * *

Moș Gheorghe se gătise ca pentru horele din tinereță,— hore care-l mai jucau în amintire uneori cind bucuria nu-și găsea astîmpăr nici tovarăș în trupul îmbătrînit. Se gătise fiindcă era în casa lui, și fiindcă în casa lui avea să vie duduia moșului. Acoperi cu o năframă strachina plină de pere busuioace culese una cîte una din vestita livadă a Oșălencl. Luă strachina, trecu prin tindă, și o așeză deasupra unei birne de sus. Ca dintr'o cățue rustică, tîmția aprinsă de soarele verii, umplu încăperea...

— Hm!... Miroase bine a nu știu ce!... Unde le-ai ascuns, Moș Gheorghe?

— Ce s'ascund, duduia moșului?

— Ia niște pere busuioace dela Oșăleanca.

— Oare?

— Ba că da!

— Ba că nu!

— Iacătă-le, Moș Gheorghe! Cum le dăm noi *gios*?

— Oare cum?

— Sus, Moș Gheorghe, că mata n'ajungi.

Moș Gheorghe vorbea singur. Cu Dumnezeu și cu Olguța putea vorbi oricînd; glasurile lor țineau tovarășie singurătății moșului.

O singură amărăciune avea Moș Gheorghe: că nu va ajunge s'o vadă mireasă pe duduia moșului. Hei!—atunci ar fi îmbrăcat Moș Gheorghe ha ncle de mire și numai ce-ar fi chisuit el de pe capră:

— Hii-hii, băeții Moșului.

Și-ar fi întîlns băeții un trap drăcesc să-i crească inima duduiei. Și numai ce s'ar fi întors duduia moșului spre mire și i-ar fi spus:

— Aista-i Moș Gheorghe. El m'o învățat să min caii.

Și moșu' ar fi zîmbit pe capră îndreptîndu-și spinarea: „Hei-hei! Și pe tine are să te mie, că știe duduia moșului să ție hătu'!”

Dar mai avea Moș Gheorghe, tot într'ascuns, și-o bucurie mare; că după moartea lui..

— Iar, Moș Gheorghe?—Il muștra doamna Deleanu, văzându-l cu banii într'o mână și pălăria 'ntr'alta.

— Dă !... Iar...

— Și ce vrei să-ți cumpăr, Moș Gheorghe ?

— Lucru ales, cuconiță, ca pentru față boerească.

— Cît, Moș Gheorghe, că-i bun și eftin.

— Ba, matasă, sărut mîna, că-l scumpă și frumoasă.

— Și pentru ce, Moș Gheorghe? Că doar fată de măritat n'ai !

— Sî hie... Știe el, Moșu'.

În fiecare toamnă, asupra plecării la oraș, se întîmpla la fel. Doamna Deleanu nu se dumirea. Dar nu se dumirea nici Oțeleanca, gospodină de frunte, ageră la minte și iscoditoare. Din casa ei porneau spre casa lui Moș Gheorghe valuri-valuri, pinzeturile albe de tot soiul, plătite fără tocmeală.

— Pentru cine strîngi zestre, Moș Gheorghe ?

— Are el Moșu' pen'ru cine !

— Pentru cine, Moș Gheorghe ?

— Măi, fimeî, măi, pacat că nu faci tu pinză cu limba aiasta... că multă ai mai face !

Sipetul brașovenesc—dar dela boerul cel bătrîn—era aproape plin. De asta Moș Gheorghe nu știa că mătăsurile dela fund se tălaseră. Nu cuteza el, să umble în sipet, cu minile dela grajd. El umplea, privea, și-a îț ! Din pricina sipetului, Moș Gheorghe nu mai mîna caii la Iași, de doi ani.

— Se poate, Moș Gheorghe ! Dai caii pe mîna lui Ion ?!

— Așa-i, oftase moș Gheorghe... Dă iaca-s bătrîn ! Să mă găsească moartea la mine acasă.

Două erni, moș Gheorghe oftase după cai, făcînd foc în vatră pentru sipet.

Căci după moartea lui...

Moș Gheorghe își pieptănă părul alb cu minile, își potoli mustețile, eși afară și se așeză pe prispă cu ochii îndreptați spre poartă, ca cei care știu că în curînd vor eși pe ea, pentru vecie...

* * *

Docarul se opri în pragul porții deschise de Ion. Alî porni înainte cu limba scoasă.

— Anica ! Ude-i Anica ?—strigă doamna Deleanu.

— A-nii-caaa răcni Ion, urcîndu se la spatele docarului.

— Ude ești, Anica ?—vociferă Olguța de pe scara pridvorului.

— Ude-i Anica ?—se întrebă placid, Profira, dîndărătul Olguței.

— Du-te și-o cantă !—se încruntă Olguța,

— Iacătă-mă-s, conîță !—țipă Anica năvălînd din casă ca un vînat speriat de răcnetele gonacilor.

— Uită-te la mine.

— Mă uit, coniță!—se alintă din șolduri și grumajii Anica, oprindu-se din fugă.

— Ascultă bine. Ai să te duci cu duduile până la Moș Gheorghe. Să le păzești de cîni pîn' acolo, auzi?

— Da, sărut mina, așa am să fac.

Docarul porni. De pe scări, Olguța îl petrecu pînă ce colbul îl mistui dealbînelea, ironică... Monica încă mai departe, cu ochii logodnicilor de pescari norvegieni.

— Hai, Monica!

— Hai!—oftă Monica.

— Să mergem!—se amestecă Anica.

— Da' tu ce vrei?

— Să vă duc la Moș Gheorghe!

— Să mă duci tu pe mine?

— Așa a poruncit conița...

— Și eu îți poruncesc să ștergi colburile în casă...

— Hai, Monica.

— Sărut mina!

Ochii Anicăi ascultară pe doamna Deleanu, zimbînd după rochița rumenă în soare, dar trupul Anicăi țintuit pe scări, se pregăti să facă ceiace poruncise duduia cu ochi de drac.

— De-acuma hai să ne culcăm, căscă Profira.

Două priviri se încrucișară în poartă asupra celor două rochițe colorate: privirea Anicăi de pe scări, cu-a lui moș Gheorghe de pe prispă.

Rochița albastră și rochița roșie înfloriră drumul alb de-a lungul, cînd iată că rochița roșie se opri. Cea albastră șovăi pe loc. Rochița roșie lăsase drumul și apucase pe cîmp.

Rochița albastră filfia, arătînd că era mai aproape spre casa lui moș Gheorghe, pe drum decît pe cîmp.

Moș Gheorghe zimbi.

Și deodată, rochița albastră alergă după cea roșie, ca un fluture albastru ademenit de un mac.

Moș Gheorghe porni într'un suflet, spre livadă. Știa el din tinereță că la poartă niciodată nu răsar rochițe roșii.

Moș Gheorghe se tupilă în iarbă sub gardul nalt din fundul livezii, și așteptă.

— Amarnic are să se minie!—mormăi el, zimbînd... Aha! Se auzea glasul Olguței.

— Ție-ți place să intri pe poartă?

— Da, Olguța, de ce să nu-mi placă?

— Da' de ce să-ți placă!

— Și tu eu! Așa m'am deprins!

— Foarte rău!

— De ce, Olguța?

— Fiindcă numai moșnegli intră pe poartă. Eu nu intru!

— Tu sari gardu'?

— Sigur... Da' acuma nu vreau, fiindcă-mi stric rochia.

— Atuncea cum facem?

— Lasă că știu eu.

Moș Gheorghe se posomori.

— Eu!.. Nu se poate!!

— Ce-i Olguța?

— A astupat-o.

— ...?

— Borta dela gard.

— Aa!.. Vezi, Olguța! Dacă mergeam pe drum!

— Da! Sigur! Ca să ne umplem de colb!.. Da' de ce-a astupat-o?

— Nu știu, Olguța!

— Da știu eu!

— De ce?

— ... Saracu' Moș Gheorghe! Dădeau porcii în livada lui! Sigur! Trebuia s'o astupe.

— Duduița moșului! Nu s'a supărat!—mormăi încet, moșneagul.

— Și-acuma ce facem?

— Mergem pe dincolo.

— Și intrăm pe poartă, zimbi Monica.

— Eii! Pe poartă... Intrăm și noi pe unde putem!

— Bine-ai făcut Moș Gheorghe, c'ai astupat borta! I-am arătat și Monicăi pe unde intrau porcii!

Ridicându-se de pe prispă, moș Gheorghe le întâmpină gifilind.

— Lasă c'o face moșu' la loc!.. Da' poftim în casă, să vă răcoriți.

Rochița roșie intră după cea albastră, cum se cuvine la oaspeți.

— Vezi tu, Monica, asta-i dulceață de nuci verzi...

— Văd!

— Vezi! Minincă mai întâiu, ș'ai să vezi!.. Lasă, Moș Gheorghe, eu țin tablava.

— Nu se poate, duduiță! Mata ia și minincă și te răcorește cu apă...

— Și mata n'ai să iei?

— Mulțumesc, duduița moșului! Eu is bătrîn... Ce-mi trebuie mie!

— Vrei să mă supăr, Moș Gheorghe?

— Iaca iau!

— E! Ai văzut?—se încruntă Olguța la Monica.

— Foarte bună! Mulțumesc, Moș Gheorghe.

— Așa dulceață nu mai este!—hoțari Olguța, tot cu ochii la Monica.

— Și tante Alice face foarte bună !

— Da ! Parcă tu te pricepi ! Ca asta nu face nimeni !

Spun eu !

Moș Gheorghe își trecu palma peste musteți... Tot bucătăreasa dela curte îi făcea și lui dulceață.

— Acuma stai jos, pofti Olguța pe Monica... Asta se cheamă laviță. Așa-i Moș Gheorghe ?

— Așa-i ! Ce nu știe duduța moșului !

— Vezi, Monica !

— Olguța, ce bine miroase !

— Sigur. Miroase foarte bine... Aha !... Unde-s, Moș Gheorghe ?

— Ce să fie, duduța moșului ?

— Nu spune, că știi !

— Ce să spun ?

— Dela Oțaleanca ?

— Oțaleanca ?

— Sigur că-s dela Oțaleanca !

Suică după vechiul obicei, în brațele lui moș Gheorghe, Olguța luă strachina de pe grindă.

— Olguța !—exclamă Monica, îmbătată de aromă... miroase ca niște flori. Nici nu-ți vine să le mininci !

— Sigur ! Numai Moș Gheorghe are așa pere.

— Moș Gheorghe le are ?

— Nu-ți spun !

— Da' tu spuneai că-s dela Oțaleanca.

— Ce-are-a-face !—se supără Olguța... La Oțaleanca se coc numai !

— Ia să vă dea moșu' un prosop... să nu vă feștelți... că tare-s zămoase !

— Și bune-s !—adăugă Monica, mușcând din pară cu batișta dedesobt.

— Și coapte !—le preamări Olguța, privind cu mindrie lacrimile picurate pe prosopul așternut peste rochiță.

— Le-a ales el moșu' !... Păcat numai că-s a Oțalencei, oftă încetisor moș Gheorghe.

— Moș Gheorghe, da' nu-i arăți cărțile ?... Monica nu le-a văzut !... Să vezi tu ce are Moș Gheorghe !

— Ia niște vechituri, duduța, zimb ! moșneagul, luind cu evlavie bucoavnele rînduite pe masa de sub icoană.

— Olguța, asta-i dela mine !—se bucură Monica descoperind zălogul de matasă dintre foile deschise.

— Da... Lui Moș Gheorghe îi trebuia pentru carte !

— Și bunica tot așa avea !

— Sigur... cași Moș Gheorghe.

Olguța și Monica se strînseră alături pe laviță. Pe rochița roșie și pe rochița albastră, deopotrivă, biblia veche își desfăcu scoarțele afumate... Moș Gheorghe se așeză pe un scăunel ro-

tund la picioarele fetițelor. Mirosul busuioacelor plutea firesc deasupra bibliei și a tăcerii. Olguța întoarse o foaie cu băgăre de samă. La începutul celei următoare, întâia slovă ardea roșie într'un chenar negru, ca o garoafă în pioasa ferestruică a unei mănăstiri...

— Vezi tu, Monica. Cetește dacă poți.

— Tu poți?

— Eli!... Numai Moș Gheorghe poate.

— Chiar știi, Moș Gheorghe?

— Știe moșu'. Aieste-s chirilice... Nu-i greu.

— Daa, chirilice?

— Sigur, chirilice. Foarte greu, — dădu din cap Olguța, cu respect.

Vorbeau cu glas scăzut, ca la gura sobei.

— Moș Gheorghe, s'aud și eu cum cetești?—il rugă Monica, scuturându-și cozile pe soate.

— Sigur. Arată-i Moș Gheorghe.

— Numai să-mi pun ochelarii.

— Și bunica avea ochelari.

— Sigur, cași Moș Gheorghe.

— Olguța, tare-i bine la Moș Gheorghe!

— Sigur că-i foarte bine.

Moș Gheorghe își dresese glasul, oftă, și cuprinzind biblia în palmele despărțite, își dădu capul îndărăt cu solemnitate.

— Așa-i că-i frumos Moș Gheorghe?

— Da, Olguța, răspunse tot în șoaptă, Monica... S'ascultăm pe Moș Gheorghe.

„Și se duceau părinții săi în fiecare an la Ierusalim, la sărbătoarea Paștelor. Și când el a fost de doisprezece ani, suindu-se ei la Ierusalim, după datina sărbătoarei, și sfârșindu-se zilele, când s'au întors ei, a rămas pruncul Isus în Ierusalim, fără ca Iosif și muma lui să știe“...

Cu minile încrucișate pe genunchi, fetițele ascultau povestea...

„Și neaflîndu-l, s'au întors la Ierusalim, căutîndu-l. Și după trei zile l-au aflat în templu, șezînd în mijlocul învățaților, ascultîndu-l și întrebîndu-i. Și se mirau toți cei ce-l auzeau, de priceperea și de răspunsurile lui“.

— Dragu' lui copil!—oftă moș Gheorghe cu ochii la Olguța.

— Moș Gheorghe, și învățații aveau bărbi lungi?

— Și albe, duduița moșului.

— Și ei îl întrebau?

— Il întrebau.

— Și la toți le răspundea?

— Le răspundea și-l întreba și ei.

— Sigur, Moș Gheorghe... Și-i încurca.

— Il încurca, duduița moșului, cum nu.

— Și nu-i trăgea de barbă?

— Nu-i trăgea, duduița moșului, zîmbi moș Gheorghe.

— De asta l'au ucis.

— Da, l-au ucis, — se posomori moșneagul.

— Moș Gheorghe, spune mai departe, — șopti Monica.

„Și văzîndu-l, s'au uimit, și a zis cîtră el muma lui : Fiule de ce ne-ai făcut așa? Iaca, părintele tău și eu, îngrijiți fiind, te căutam.. Și a zis cîtră dînsii : Pentru ce mă căutați? Au nu ați știut că mi se code să fiu în cele ce sînt ale părintelui meu? Dar ei nu au înțeles graiul care le-a vorbit“...

— Sigur... Moș Gheorghe, nu l-au pedepsit?

— Nuu, duduia moșului. Pe fiul lui Dumnezeu? — se spăimîntă moș Gheorghe, făcîndu-și cruce.

— Da' ei nu știau, Moș Gheorghe.

— Da' știa Dumnezeu!

...„Și Isus creștea în înțelepciune și în vrîstă și în har înaintea lui Dumnezeu și-a oamenilor“.

Moș Gheorghe își ridică ochii de pe biblie, asupra fetițelor. Fericirea îl umplea sufletul. În căsuța moșului, sub ochii lui, trei copii creșteau împreună înaintea lui Dumnezeu, dar feriți de oameni... Și dintre ei numai unul, săracu', avea să moară pe cruce: Copilul Domnului.

*

— Moș Gheorghe, da' fesul nu l-ai arătat!

— Iacă-ta și fesul turcului.

— Vezi, Monica, asta se cheamă fes, îi explică Olguța.

— Știu, Olguța! Cum să nu știu!... Avea și bunica dela bunicu'.

— Nu se poate!

— Ba da, Olguța! Tot așa era: roș, cu canaf negru...

— Eii! Acela era cumpărat dela Constanța. Așa am avut și eu. Da' fesul lui Moș Gheorghe e chiar dela Turci.

— Dela Turci?

— Sigur. Din bătălie.

— Adevărat, Moș Gheorghe?

— Adevărat, duduia. Dela Plevna îl am.

— Al fost la Plevna, Moș Gheorghe?

— Sigur c'a fost. Dacă-ți spun eu. Moș Gheorghe are și decorații.

— Adevărat?

— Are moșu'.

— Și i frumos la războiu, Moș Gheorghe?

— Eii!... Ducă-se pe pustii!.. Mor bieții cai—mai mare jalea—și oamenii, săracii... Ducă-se pe pustii!

— Și mata n'ai murit, Moș Gheorghe.

— Cum să moară, — se indignă Olguța. Vrei să mă supăr?

— Iaca-s viu... Nu te supăra, duduia moșului!... Ia mai bine să mergem în livadă.

— Moș Gheorghe, dac'ași fi eu fata matală, și dac'ași face obrăznicli,—m'ai bate ?

— Ferească Dumnezeu !

— Vezi, Monica !... Da' de ce nu tragi din lulea, Moș Gheorghe ?

— Fac miros urit.

— Ba-i frumos. Imi place mie... și Monicăi.

— Fie ș'așa. Da' hai să vă arăte moșu' ceva în livadă.

— Hai, Monica... Ce vrei să faci, Moș Gheorghe ?—se a-larmă Olguța, văzându-l că întinde mina spre pălăria ei.

— Să-ți dau pălăria, duduță.

— Nu pune mina pe pălărie, Moș Gheorghe !

— Iaca am lăsat-o !... Da ce-i foc în pălărie ?

— Foc, Moș Gheorghe, chiar așa !—se încruntă viclean,

Olguța.

— Mergem, Olguța ?

— Moș Gheorghe, arată-i drumul. Eu vin acuși.

Moș Gheorghe aruncă o privire spre lacata sipetului...

— Nu-i descuet, Moș Gheorghe, n'ai grijă. Când ai să-mi arăți și mie ?

— Nu mai e mult pân' atunci, duduța moșului, zîmbi el departe.

Olguța-i așteptă să plece.

— Inchide ușa, Monica.

Rămînînd singură, luă din fundul pălăriei luleaua învălîtă într'o sugătoare, o mai lustrui cu rochița cea nouă, și începu să caute prin odăe... La loc de cinste, subț licoană, alături de bucoavnele sfînte, Moș Gheorghe așezase darul Olguței : cutia cu Bectîmis. Deschizînd capacul, Olguța desfăcu hîrtia roșie și sonoră, infundă în aromatul așternut, luleaua, și închise capacul la loc.

— Moș Gheorghe, chlui Olguța, ajungîndu-l din urmă,—acum știu de ce-ai astupat borta.

— ...?

— Nu te preface, Moș Gheorghe. Uite-l după nuc. Ai vrut să-mi faci o bucurie !... Știam eu că n'ai astupat borta din pricina porcilor !

— Ce spui tu, Olguța ?

— Nu vezi, Monica ! Uite scrînciobu' ! Scrînciob, Monica ! Hai să te dau în scrînciob ! Merci, Moș Gheorghe !

Avea Oțăleanca pere busuioace, da' scrînciob n'avea... Moș Gheorghe aprinse luleaua și porni spre fundul livezii să destupe borta.

— Olguța !

— Sst !

— Olguța !

— Ți-i frică ?

— Nu mi-i frică, da...

— Ține-te de mine.

Olguța se suise în picioare pe banca zburătoare, cu mâinile încheștate de barele de lemn. Toate vioarele stridente ale scrinciobului mieunau aprig subț mîinile ei. Monica vedea cînd cerul, cînd pămîntul, cînd albastru, cînd verde. Imbrățișă picioarele Olguței... Și scrinciobul : scriț-scriț... Cînd sus, cînd iar sus... c'un ingeraș albastru la picioarele unui drăcușor roș.

— Vai, Olguța.

— N'ai frică.

— Olguța, cădem !

— Nu te las eu !

— Olguța !

— Monica !

Monica închise ochii. Obrajii Olguței ardeau.

— Stai, duduța moșului, că ametește, o potoli moșneagul, aducînd scrinciobul din cer, în puterea brațelor.

— Moș Gheorghe, vreau să merg călare, strigă Olguța, bătînd cu piciorul în scrinciobul oprit.

— Te 'nvață el moșu', da' odihnește-te oleacă.

— Uf ! Tare-i bine, da' nu mai pot ! răsufilă Monica, înviînd din noaptea valurilor la lumina portului.

— M'am odihnit, Moș Gheorghe. Iar încep !— Hai și mata, Moș Gheorghe.

— Stai, că mă dau jos, țipă Monica.

— Ș'acuma să mă vedeți pe mine, îl vesti Olguța ridicîndu-se la loc în nourii de asfințit, de culoarea lor.

— Rău te-ai infierbîntat, duduța moșului.

Calcată pe lăicerul întins dealungul prispel, Olguța zimbea și gîfîia cu capul pe genunchii Monicăi.

— Nu mai pot ! Uf ! Nu mai pot ! Moș Gheorghe, să-mi aduci aminte... am să-ți spun ceva. Monica, pune mîna aici.

— Vai, ce tare-ți bate inima !

Ar fi putut scutura un mănunchi de bujori cu bățiile inimii. Mîna Monicăi fugi spre frunte.

— Dă-mi apă, Moș Gheorghe... Multă.

— Val de mine ! Vrei să cazî la pat, duduță ?

— Dă-mi, Moș Gheorghe, nu mă lăsa.

Moș Gheorghe intră în casă oftînd.

— Tu ești teribilă, Olguța !

— Ei !

— Da. Mie-mi vine amețeală.

— Nu se poate. Așa crezi tu... Eu așî vrea un scrinciob mare-mare-mare, un scrinciob de aici până la Iași. Știi ce-așî face ?... L-așî lua pe Moș Gheorghe și dintr'o dată l-așî lăsa la Iași.

— L-al lua de aici ?

— Cînd începe școala, nu acuma. Și după asta așî lua școala și așî zvirli-o în iaz, și 'n locul școlii așî aduce casa lui Moș Gheorghe...

Tăcură, urmărindu-și gândurile... Monica își inchipui un scrînciob care ar duce-o în cer, la bunica.

„Fără Dănuț?...“ Melancolle.

„Fără de bunica?...“

Monica privi spre curtea boerească. Acuși trebuia să vie și Dănuț... În sufletul Monicăi, bucuria năvăli ca o roșeață pe obraji... Scrînciobul pornise gol în cer.

Vocea Olguței răsună energică.

— Ascultă, Monica, eu aș vrea un scrînciob din România până în America. Tu știi că în America e cel mai mare fluvlu din lume. Eu îl aduc în România.

— Și dacă-i mai mare decît România?

— Nu-i nimic. Aduc și America... Și peste țara mea, îl pun împărat pe Moș Gheorghe.

— Și tu?

— Eu is împărăteasă... Da' eu mă dau în scrînciob.

— Și cu regele Carol ce faci?

— Nu știi... îl fac statue și gata!.. Moș Gheorghe, m'ai lăsat! Moș Gheorghe, mi-i sete!

— Iaca și moșu'.

Ascuns după ușă, tot zăbovise, tot așteptase, dînd răgaz Olguței să se mai potolească puțin.

— Nu-i bună apa, duduîța moșului. Am uitat cofa descoperită și-au dat muștele în ea. O spurcat apa.

— Moș Gheorghe!

— Zău, duduîța moșului!

— Moș Gheorghe, nu mă lăsa.

— Niște busuioace, duduîța moșului!

— Mai ai?

— Are moșu' un paneraș.

— Să le mîncăm, Moș Gheorghe.

— Așa zic și eu.

— Bune-s!

— Dulci-s!

— Mai bune decît apa, duduîțelor.

— Bună-i și apa, Moș Gheorghe, *da cîcă au intrat muștele!*

— Dacă îți spune Moșu'.

— Le-ai prins mata de-afară, că 'n casă nu-s, Moș Gheorghe!

— Ba zău!

— Hai să te cred, Moș Gheorghe, că bune-s busuioacele cînd ți-i sete de apă.

— Toate le știe duduîța moșului.

— Moș Gheorghe, ce s'aude?

— Ia niște copii... S'o încăerat. Copii, dă!

— Se bat, Moș Gheorghe?

— Ei! Se hîrjonesc ei așa.

Olguța sări drept în picioare, privi, și se repezi la poartă.

— Ce-l bați, măi, nu ți-i rușine?

Mai nălțuți decît Olguța, cei doi băeți de țăran, se băteau cu destoinicie, pe tăcute, icnînd numai. Alături de ei însă, un copilăș mărunt în cămeșuică, țipa și se vîlcăra ca un lăutar tocmit pentru bătaia celorlalți.

— Și tu ce țipi?

Cel mic amuți, trecîndu-și dosul palmei peste nas.

— Acuși v'arăt eu vouă! De ce vă bateți?

— ...

Amîndoi băețașii îndreptară o căntătură cruntă spre Olguța, —ca doi tăurași în fața muletei toreadorului.

— Măi, da' voi n'aveți gură—cînd vă 'ntreabă duduța? interveni Moș Gheorghe.

— la l-am gâbjît!

— L-am trîntit oleacă!

În același timp, cei doi biruitori, proclamară întunecați, cu vorbă lătăreață, înfrîngerea celuilalt.

— Cum îți zice ție?

— Ionică.

— Și ție?

— Pătru.

— Și tu de ce plîngeai?—se înturnă Olguța cătră cel mărunt.

— El îl frati-meu, lămuri, tot mohorit, Pătru.

— Și ce i-ați făcut?

— ...

— Spuneți, că mă supăr!

— Olguța, spune să-i șteargă nasul. Uite ce ochi frumoși are, —șopti Monica, arătînd doi ochi albaștri și un năsuc tare necăjit.

— Auzi măi, șterge nasu' lui frati-tău!

— Da' di ci?

— Da' di ci-i frati-tău?—se îmbufnă Olguța, îngînîndu-l.

Cămeșuica celui mic, devenind batistă, descoperi o gołciune pintecoasă...

— Măi broscuile, să nu mai plîngi! Și voi veniți cu mine.

— Parcă am făcut ceva!—se înspăimîntară băeții, codîndu-se în fața porții și-a poruncii.

— Hai-hai! Cînd spune duduța!

— Moș Gheorghe îi luă de după git pe fiecare, cu blindeță aducîndu-i înăuntru. Monica după ei, de mîna cu cel mic. Se opriră cu toții în fața prispei. Olguța așezată turcește pe lățcer, se încruntă, și vorbi apăsător.

— Moș Gheorghe, acuma lasă-i cu mine.

Moș Gheorghe îl slobozi, împîngîndu-i blișor spre Olguța. Cel mic începu să țipe.

— Tu să taci odată! Monica dă-i o pară... Acuma am să vă judec pe voi.

Băeții pleacă capetele, încrucișind în treacăt, priviri dirze.
Mai nalt decît toți, Moș Gheorghe zimbea în mustățile albe.

— Cine-a sărit întâi la batae ?

— ...

— Măi Pătru, tu ai sărit, îl ținti Olguța.

— Parcă numai eu !

— Spune de ce-ai sărit la batae ?

— Să spue el !

— Ba tu să spui, că pe tine te-am întrebat.

— M'o făcut porcule, mormăi Pătru cu pumnii strînși.

— Da' tu di ci m'ai făcut jidan ?—izbucni Ionică.

— Fiindcă m'ai prădat de bunghi !

— De unde-ați furat voi bunghi ?—se ofări Olguța.

Pătru se uită la Ionică. Ionică-l măsură pe Pătru... Amin-două capetele se îndreptară spre Moș Gheorghe... Moș Gheorghe întinse ochii Olguței, și plecă fruntea în pămînt.

— Aha!... Vrasăzică voi vă jucați în bunghi în loc să faceți treabă.

— ...

— Ciți bunghi aveți ?

— Eu n'am ; m'o prădat !—se răsti Pătru la Ionică, răgușind deodată.

— Ciți bunghi ai tu ?

— Parcă i-am numărat !

— Măi Pătrule, da' tu ciți bunghi ai avut ?

— El știe, că m'o prădat !

— Scoate bunghi !

Ionică întoarse capul înspre poartă, gata s'o ia la fugă.

— Fă cum poruncește duduța, măi Ionică. Asta-i stăpîna ta, îl sfătoi moș Gheorghe.

Ionică ofiă din greu, săltă din umeri subțîindu-și mijlocul încins cu brîu roș și scoase o legăturică plină de noduri și sunătoare de bumbi, ca un chimiraș copilăresc.

— Mai mulți n'am !

— Dă-l 'ncoace !

Fruntea lui Ionică îmbătrîni...

— Monica, ia deznoadă tu...

Ochii lui Ionică n'o slăbeau pe Monica. De fiecare nod desfăcut, pumnii lui Ionică se strîngeau mai tare fără folos pentru nodurile batistei și cele din gît... Pătru se dădu mai la o parte.

— Hă... hă... hhh ; Hă.. hă... hhh ! inceptu din nou frățiorul lui Pătru.

— Moș Gheorghe, mai dă-i o pară... dă-i două să tacă,—auzi tu ?

Monica întinse Olguței, în palmele alăturate, legătura desfăcută, cu bumbii tarcați.

— Monica, du-te 'n casă și împarte-i în două.

— N'o lăsa Moș Gheorghe, strigară într'un glas băeții, gata să se răpeadă după Monica.

— Ia!

Olguța se ridică în picioare, privindu-i de sus.

— Vrasăzică Moș Gheorghe v'a dat bunghei..

— Nouă ni i-o dat, se scuturară ei.

— Vouă, vouă! Da' de ce vi i-a dat?..

— Ca să ne giucăm noi!—se bătură ei peste plept.

— Și voi așa ați făcut?

— Da' cum?

— Da' cum?... Eu m'am bătut, sau voi? Ia să văd..

Călcăile goale ale lui Ionică sfredeleau pământul... Degetai cel mare dela piciorul lui Pătru se ridică în sus, nedumerit.

— Vrasăzică, în loc să vă jucați cu bunghei lui Moș Gheorghe, voi v'ați bătut și v'ați prădat.

— El m'o prădat!

— Is bunghei mei! Zi măi, ci stai!

— M'ai prădat.

— Ei, acuma vorbesc eu.... Vrasăzică v'ați prădat și v'ați bătut.... Și Moș Gheorghe, fiindcă nu l-ați ascultat, vă la înapoi bunghei. Așa-i, Moș Gheorghe?

Privit din trei părți, moș Gheorghe clipi.

— Dă!—oftă ei, cu ochii la Olguța.

— Acuma să vă văd!

Pătru oftă. Ionică se scărpină după ceafă.

— Vrasăzică ați tăcut. Bine. Acuma să vorbesc eu... În ce clasă ești tu, Pătru?

— Parcă eu mai știu!

— Nu știi. Atunci bunghei tăi îi dau eu lui Ionică. Spune tu, măi Ionică, în ce clasă ești?

— Într'a patra, se înți el cu răspunsul.

— Și eu parcă nu-s!—sări Pătru.

— Vrasăzică într'a patra, ca și mine. Bun. Acuma eu am să vă pun o întrebare: cine răspunde îndată, capătă bunghei lui Moș Gheorghe. Ați auzit?

Băeții se încordară ca pentru o întrecere la fugă.

— Gata, Olguța,—o vesti Monica, arătându-i pumnii închiși.

— Acuși is și eu.. la să-mi spuneți mie, voi băeți din clasa patra, cât face... cât face cincizeci și trei înmulțit cu șaptezeci și unu. Poftim.

Monica, Pătru și Ionică rămaseră cu ochii mari și gura căscată în fața Olguței. Moș Gheorghe dădu din cap, minunat.

— Unu ori irei face trei. Unu ori cinci face cinci—începură în gura mare Pătru și Ionică, întorcându-și spatele și scriind în aer cifrele.

— Tu știi, Olguța?—șopti ușurel, Monica.

— Da' tu?

— Nu știu.

— Nici eu.

- Vai, Olguța !
 — Parcă ei știu ! Da's proști ! Uite cum își bat capul !
 — Dacă n'am tablă și plumb !—se tingui Pătru, cu amărăciune.
 — Mă duc în sat, și-aduc socoteala gata,—se offeri Ionică.
 — Vrasăzică nu știți. Vol băeți din clasa a patra nu știți să faceți o înmulțire—De ce nu v'a lăsat repetenți ?
 Băeții o ascultau cu teamă și supunere.
 — Vrasăzică numai eu știu. Ia spuneți voi a cui-s bunghii ?
 —, oftară ei amar.
 — Ai mei, fiindcă numai eu știu. Monica, dă-i încoace.
 — Nici legătura nu mi-o dai ?—întrebă cu spaimă și sfială, Ionică.
 — Dă-i-o, Monica... De-acuma plecați ! Ce mai așteptați ?
 — Hal măi !
 — Hal !
 — Măi Pătrule, ai să te mai bați ?
 — La ce ?
 — Da'tu, măi Ionică ?
 — Hheh ! oftă el hurducat.
 — Ia veniți încoace... Hal, că mă supăr.
 Băeții se apropiară cu capul în pământ.
 — Ia întindeți fiecare câte-o mână.
 Pumnul lui Pătru înghiți bumbii. Ionică îi privi pe-ai săi cu mai mult „rămas bun“ decît „bine-ați venit“, purtîndu-și privirile cînd spre palma lui, cînd spre pumnii lui Pătru.
 — Monica, dă-mi șase pere.
 Monica alese, făcu un buchet din cozi, și le întinse Olguței.
 — Pătrule, na două pere, și să nu mai fii prost să-ți pierzi bunghii la Ionică,—și ție, măi Ionică, îți dau eu patru pere bușoace cum n'ai mîncat tu niciodată. Pune-ți bunghii la loc—nu ție-i iau înapoi—și mîncă perele... Și să te-astîmperi, că mă supăr !
 — Mulțumiți duduței, măi urșilor.
 — Sărut mina.
 — Săr... mna !
 — Sărutați-o, măi, că ea v'o făcut dreptate.
 Mînile Justiției de pe prispa casei lui moș Gheorghe primiră sărutul impricinaților.
 — Monica, dă-mi batista.
 — Uite-o. Pentru ce ?
 — Mi-au înclălat mînile,—zîmbi modest Olguța, coborîndu-se de pe pedestal.
 — Duduiță, vine Anica să vă cheme.
 — Iar Anica !
 — Vă pof...
 — Știu. Ce cauți aici ?
 — Vă pof..

- Știu. Vino cu mine.
 Anica intră în casă după Olguța.
 — Mi-am pierdut batista. Pune-te și-o caută.
 Olguța trinti ușa lăsind o pe Anica înlăuntru.
 — Pune lacata, Moș Gheorghe.
 — Cînd să i dau drumu'? se veseli Moș Gheorghe.
 — Cînd om ajunge 'n poarta casei.
 — Așa oi face.
 — Moș Gheorghe, vezi c'ai uitat să-mi aduci aminte !
 — ...
 — Vezi !... De ce nu pui mata, Moș Gheorghe, felii de morcov în tutun, cum pune și papa ?
 — Oi pune, duduița moșului.
 — Să pui, Moș Gheorghe, că morcovul ține umezeală, îi explică ea serios.
 — Duduițelor, da' cînd mai veniți la moșu' ?
 — Cînd ni-i pofti, Moș Gheorghe.
 — Iaca vă poftesc.
 — Atunci venim mine.
 — Duduiță, am *dres* gardu' la loc !—clipi cu înțeles Moș Gheorghe.
 — Or să intre porcii în livadă !
 — Să intre sănătoși. De-acuma are moșu' scrinclomb.
 — Dudue Olguță, nu-i batista,—vociferă Anica din casă.
 — Caut'o.

Din pragul curții boerești, rochița roșie și cea albastră făcură semn cătră moș Gheorghe.

- De-acum pleacă, zîmbi moș Gheorghe dînd drumul Anicăi.
 — Da' unde-s duduele ?
 — Du-te și le caută că asta-i treaba ta !

În urma tuturilor porni moș Gheorghe. Se inserase împede. Luceafărul dintăiu încea curatși zimbitor, la fel cu-acel care lucise deasupra leslelor din Betleem.

Moș Gheorghe întoarse capul îndărăt. Pe poarta caselor de țară, pe 'nserat, intră doar carele cu boi, și oamenii cu seceri, sape, sau securi.

Pe poarta casei lui moș Gheorghe, intrase și eșise o poveste.

Deasupra casei lui moș Gheorghe, un înger sau un cocostîrc se închina.

*

- Cum ați petrecut, Monica ?
 — Foarte bine, tatie Alice... Păcat numai că n'a fost și Dănuț.

(Va urma)

Ionel Teodoreanu

Multe și mărunte despre Eminescu

III. Vara anului 1868.

Se știe că în anul 1863 Mihail Eminescu era sufleur al trupei lui M. Pascaly. O dovadă nouă (și de prisos, dealtfel) se va găsi mai la vale. Viața lui de-atunci era legată de a trupei. Istoria trupei devine, deci, material și suflătește—în acest caz, mai ales suflătește—parte din viața poetului; din fericire devine și parte însemnată din deslușirea cauzală a vieții lui, a ideilor lui, a sentimentelor lui. Orice biograf al lui Eminescu trebuie să se ocupe, deci, deaproape cu faptele trupei lui Pascaly, care făcure parte din mediul determinant al poetului.

Deocamdată eu am căutat să fixez, zi cu zi, drumul făcut de trupă în Transilvania, în anul 1868. Acest drum a fost un triumf al artei românești; a fost *întâia excursie de mare propagandă artistică și națională* prin Ardealul amorțit; a avut un efect extraordinar;—și Mihail Eminescu era acolo, în mijlocul celor ce întâia oară duceau în Ardeal dovada că principatul român are artă, graiu fermecător și mari talente, care se puteau infățișa și Ungurilor, și Sașilor fără nici-o teamă de critica lor.

De astădată M. Eminescu a cunoscut o parte pentru ei nouă din Ardealul sudic și din Banat; a simțit căldura cu care populația primea pe solii artistici ai principatului, s'a încălzit însuși și a pus o temelie nouă, poate cea mai hotăritoare, e bine cunoscuta lui predilecție pentru Ardeleni, a căror viață a urmărit-o apoi cu deplăo atenție, a discutat-o adeseori în studii și articole, a primit-o (discret) și în poezia lui.

Să lămurim, așadar, drumul lui prin Ardeal în vara anului 1868

I. Brașovul.—Trupa a descins întâlu în Brașov.

Gazeta nemțească a orașului (*Kronstädter Zeitung*) nu a tipărit niciun rînd despre această descindere și despre jocul trupei. În schimb *Gazeta Transilvaniei* și-a făcut datoria, care și-ar fi putut-o împlini însă, și mai serios.

În numărul dela 4 | 16 Maiu *Gazeta* tipărește primele vești despre teatrul ce ne sosea din „Țară”. Le tipărește într'un articol de fond, în care: aduce aminte că, până la o vreme, în Ardeal au jucat numai *diletanți* (1833—1837, în Blaj; seminariști; și 1838—1853, dar cu întreruperi, în Brașov, sub conducerea profesorilor de atunci); că în anii 1863—1864 a călcat în Ardeal—însă *numai* în Brașov!—societatea d-nei Fany Tardini. Acum, în 4 | 16 Mai Mihail Pascaly se află sosit în Brașov, cu toată trupa, deci și cu Mihail Eminescu. *Gazeta* scrie: „pe temelul documentelor de drum produse de d. Pascaly pentru sine cu soția sa și pentru toți ceilalți membri, autoritățile locale îl deteră concesiunea fără nici-o dificultate pe un termen de două luni, adică îndoit mai mult decît crede d. Pascaly că va petrece în Brașov”. Deci, îndată o primire bună.*

Faptul că Pascaly avea intenția să joace și în alte orașe, îndemnă *Gazeta* să dea o listă a pieselor cu care venea și să avizeze lumea că trupa va juca demn. *Gazeta* scria: „Nainte de toate premitem, că artistul nostru a depărtat din repertoriul său tot ce se numește farsă și burlesc, sau așa numite piese locale, frivolități adunate din proza cea mai ordinară a vieții. Frumosul și patrioticul său scop este: a înfățișa publicului *dramaturgia după toate regulile artei și mai mult din punctul de vedere al omenimei întregi*, decît din altele particulari și provinciali, pentrucă ceiace este morală, virtute și adevărată nobilitate la alte popoare, *trebuie să fie și la Romîni*, iară ceiace este contrariul virtuții, adică vîșlul, crima și toate neajunsurile omenești și pe care teatrul are chemarea de a le descoperi și corege, vor fi și vor rămînea tot acelea în toate timpurile și la toate popoarele. Renumele de artist și serloasele studii de dramaturgie, pe care le făcuse d. Pascaly în Paris, în curs de cîțiva ani, garantează publicului nostru ajungerea sus atinsului scop, spre deplină mulțămire a tuturor cîți știu prețui *arta*” (sublinierile sînt ale *Gazetei*). Tot Ardealul era, astfel, înștiințat că-i sosește arta oemnă. S'o vedem!

În 5 | 17 Mai (Duminică) s'a jucat *Orbul și Nebuna*, dramă în 5 acte, tradusă de M. Millo și M. Pascaly (din limba franceză).

În 7 | 19 Mai s'a jucat *Gărgăunii sau necredința bărbaților*, comedie în 3 acte, tradusă de M. Pascaly (din limba franceză).

* Am căutat, la poliția din Brașov, actul de concesiune și cererea, dar *încă* nu le-am găsit.

Gazeta din 8 | 20 Mai informează că a asistat un public „foarte numeros“, că exactitatea jocului a încântat; că în deosebi d. și d-na Pascaly pot rivaliza cu actorii scenelor celor mai mari din Europa. În special: „Eram încântați de frumusețea sonorității limbii române din vocea delicată și pronunțarea cea curgătoare și maestrică a d-nilor actori, proprietatea limbii acesteia divine“.

Exclamația: „Ce daună că această officină a culturii limbii și a inimii, scena română, încă nu s'a putut incuiba cu permanentă în sinul românimii din Transilvania, Ungaria și Bucovina etc.“, puse în discuție tema despre teatrul românesc în Ardeal, despre care mai târziu va scrie și M. Eminescu. *

Era în ajunul *Gărgăunilor* (6 Mai), după care era să urmeze într'o Joi *Ștreqariul din Paris*, comedie în 2 acte (din limba franceză) și *Femeile care plîng*, comedie în 1 act (din limba franceză, jucată la Vaudeville și în Viena!).

O notiță scurtă scrisă în 12 | 24 Mai, arată că publicul „precumpănitor numai românesc“ asistă numeros; și că nu se poate admite notița din afișul dela 21 Mai, că adică, Pascaly va da numai zece reprezentații.

În 2 | 14 Iunie *Gazeta* anunță că Duminică se va reprezenta *Mihaiu Viteazul după lupta dela Călugăreni*, tablou național în versuri, de Dimitrie Bolintineanu și *Doi profesori procopsiți*, comedie într'un act (cu cintece), în beneficiul lui Pascaly; și adaugă: „Credem că sala va fi prea mică, fiindcă piesa e națională!“ La *Mihaiu Viteazul* a și fost public mult. **

În 5 | 17 Iunie *Gazeta* anunță că la 15 Iunie trupa dase o reprezentație, cea din urmă, în beneficiul școalelor române din Brașov; și că „mine dimineață“, în 17 Iunie, ea pleacă la Sibiu, unde va juca *Simbăta viitoare*.

Trupa se grăbea, de oarece avea de gând să ajungă la Lugoj, Timișoara, Arad, Cluj și Gherla, unde în acel an se ținea adunarea generală a Asociației transilvane.

Acest ultim articol al *Gazetei* mai însemnează că trupa a luat cu sine „multe cununi și buchete de flori în tricolorul național“.

M. Pascaly făcu o vizită la redacția *Gazetei*, prin care trimise publicului un „adio plin de grație și de părere de rău“, promițând că va reveni, atunci cu mai multe piese naționale.

* La tema aceasta *Gazeta* mai reveni și în 6 Iunie (25 Mai): „Cînd vom fi și noi în stare a serba aici punerea pietrei fundamentale la un teatru romîn, cum făcură mai eri Boemii?!“ Turneul Pascaly influență, deci din capul locului, evoluția teatrului ardelenesc.

** Pentru a indica scurt cam unde se află atunci literatura română, citez din *Gazeta Bibliografia* (subt anunțul teatral): *Archiva* lui Cipariu; *Brises d'Orient* de D. Bolintineanu; *Alecsandru Lăpușneanu și După bătălia dela Călugăreni* de Bolintineanu; *Curs de poezie generală* de I. Ellade-Rădulescu; și *Harta Daciei moderne* de Laurian!

Dorința ca piesele naționale să fie mai multe o exprimase și corespondentul din Brașov al *Familiei* din 14 | 26 Mai, p. 201.

Deci, *revenind la Eminescu, hotărîm că din 4 | 16 Mai pînă la 4 | 16 Iunie el a trăit în Brașov*, ca suflor; nu zic ca actor, deși, precum vom vedea, un ziar al vremii îl socotește și actor. În 17 Iunie stil nou a plecat la Sibiu.

Toată luna Mai în Brașov—va fi fost și pentru el o frumusețe, de care poate numai Brașovenii își dau bine samă.

II. **Sibiul.**—Datele plecării din Brașov și sosirii în Sibiu nu se potrivesc exact, deoarece *Fiermannstädter Zeitung* din 16 Iunie (No. 142) spune că, în Sibiu, trupa a sosit ieri dimineață (15 ?) și va juca polmine. În realitate, trupa și-a început jocul într'o Sîmbătă, 20 Iunie, cu piesele:

Este nebună, dramă în 2 acte (tradusă din franțuzește) și *Nevasta trebuie să-și urmeze bărbatul*, comedie în 1 act.

Sala teatrului comunal i se dase lui M. Pascaly gratuit; în schimb, i se ceruse ca o reprezentare să se dea în folosul săracilor din Sibiu. Sașii din Sibiu au fost, deci, chiar foarte amabili.

În 9 | 21 Iunie (Duminică) s'au dat piesele: *Ștreqarul din Paris*, comedie în 2 acte; și *Femeile care plîng*, comedie într'un act.

Aceasta (a doua) este singura reprezentare a cărei afiș l-am găsit în colecția de afișe teatrale a Bibliotecii muzeului Bruckenthal. Reșin din afiș ceiace mi se pare interesant. Trupa sa Pascaly și-o numește „Societatea dramatică a artiștilor superiori din București”. La *Ștreqariul din Parisu sau poporu și nobleite (sic)* se însemnează că s'a dat în teatrul „Gymnase”, în Viena, Berlin etc.; *Femeile care plîngu*, că-i tradusa de Pascaly și că s'a jucat la „Vaudeville” din Paris și în Viena. Aceleași lucruri și titlurile pieselor se spun și în limba germană, și în cea maghiară! În *Ștreqariul* au jucat: d. M. Pascaly (Iosif), Ion Gestianu (Generalul Marcu), d-na C. Dimitreasca (d-na Marcu), d. P. Velescu (Amedei), d. V. Fraiwald (Hiler), d-ra Mari Vasilescu (Eliza). În *Femeile*, d. M. Pascaly (Sambly), d-na Mat. Pascaly (Delfina), d. P. Velescu (Albert de Rieux), d-ra Mari Vasilescu (Clotilde), d. S. Bălănescu (Jean, servitor de hotel). O invitație specială spunea (tot în afiș): „Artistu Pascaly și societatea sa conțindu pe concursu tutuloru iubitoriloru de arte frumoase, se adresa la totu publiculu din acestu orasiu de oarece arta și frumosu sunt proprietatea inimilor culte și iubitoare de cultură”. (!).*

Mă întreb, ce va fi gîndit M. Eminescu cetînd astfel de grandiloquente rînduri bătute în ziduri siblene ?!

* Se plătea: Loja rangul I, 3 florini; rangul II, 2 florini; loja de parter 2 florini 50 cruceri; „sperrsilu” 60 cr.; „stehplatu” 50 cr.; parter 35 cr.; galerie 10 cr.—Corlîna se ridică la 8 ore fix.

Să revenim la piese. *Hermannstädter Zeitung* (No. 147) face întâia dare de samă. În *Este nebună* jocaberă Pascaly (Sir Harleigh), Matilda Pascaly (Lady Anne), Maria Vasilescu (Nelly), care era *eine sympathische Erscheinung*, Gestlan (Doctorul), Velescu (Maxwell), Bălănescu (Vilchius) și Fraiwalt. Jocul lor impuse recensentului părerea că nu are aface cu o trupă ambulată, ci cu o societate compusă din forțe destoinice care și-a făcut o problemă din înaintarea artei (*aus tüchtigen Kräften; zur Förderung der Kunst*).

La *Strengariul* și *Femeile* asistase și comandantul feld-mareșal Freiherr von Ramming!

Urmară în 25 (st. n.) *Gărgăunii*.

În 27 Iunie se dăde *Voinicosul și fricosul*, o comedie franceză, cu Pascaly (Don Bovadilla), Matilda Pascaly (Elisabeta Farnese), imposită, și în toaletă mindră (zice criticul aceluiași ziar. No. 154) și Vasileasca, foarte drăguța domnișoară (*niedlichst*).

În 28 Iunie a fost o zi foarte caldă. Totuși *Mihaiu Viteazul după lupta dela Călugăreni* atrase multă lume. Pe Mihaiu îl juca Pascaly, care și aici a fost primit cu aplauze nesfârșite și cu buchete tricolore. Criticul laudă costumele românești-vechi; și dicțiunea frumoasă, ritmică a dialogului. În *Doi profesori procopsi* de Scribe (în aceeași zi) jucase Pascaly, Vasileasca (Janeta) și Gestlan (Dr. Senglam).

Ultima reprezentare s'a dat în 30 Iunie; plesa: *Un poet romantic* de Millo; cu Bălănescu; și *Sărmanul muzicant* dramă în 1 act (din l. franceză), cu Pascaly și Vasileasca (Amelie).

Scriind chiar din acea zi (30 Iunie) în *Familia* din 23 Iunie sau 5 Iulie st. n. (No. 22) Nicolae Densușianu (istoricul de mai târziu) nu adauge nici un fapt deosebit; dar laudă și el deosebita putere artistică a trupei; iar data reprezentării piesei lui D. Bolintineanu o scrie: 27 I. c., o Duminecă; și *Sărmanul muzicant* este la el *Sărmanul Jac*.

Pentru complectarea tabloului mișcării produse în Sibiu mai însemnez, după Nic. Densușianu, că în 29 Iunie st. n. Românii au dat în onoarea trupei un banchet, la „Imperatul Romanilor“, și, după *Hermannstädter Zeitung*, că în loji s'au văzut țărani din Rășinar, Boțea și Săliște, semn că dorul de cultură și de sprîjinirea ei pătrunsese în popor.

Ochii lui Eminescu vor fi ogîndit fericirea de-a vedea conștiința națională deșteptată.

III. **Lugojul.**—Popasul următor trupa l-a făcut în Lugoj.

Familia din 1 | 13 Iulie (No. 23) are un raport iscălit de viitorul academician A. M. Marienescu. Până în 7 Iulie (data raportului) se jucase: *Ea este nebună* și *Nevasta trebuie să-și urmeze bărbatul* (4 Iulie); apoi *Gă găunii* (5 Iulie). Marienescu luase contact cu trupa, anume cu „regisorul“ și informa dela izvor; el laudă morala pieselor, scuza lipsa pieselor naționale, pentru a căror reprezentare trupele ambulante nu pot duce cu

sine mijloace de montare suficiente; naționale rămîn unele piese mici și—limba; pe temeiul lor el afirmă că „arta teatrală romînă s'a ridicat la o înălțime cu a popoarelor culte”. Și Lugoj era, așadar, foarte mulțumit.

Alte precizări—una însemnată—se găsesc în corespondența din provincie a *Albinei* (No. 70; 3 | 15 Iulie). Trupa sosise în Lugoj în 4 Iulie; jucă piesele indicate de Marienescu; iar afară de acestea: *Voinicos, dar fricos* (9 Iulie), *Femeile care plîng* și *Nu este fum fără foc* (11 Iulie). *Mihailu Viteazul* (12 Iulie). *Corespondentul „Albinei” este singurul care pomenește pe Mihail Eminescu ca prezent în trupă și anume ca actor.* Corespondența aceasta este un document la viața lui Eminescu; de-aceia îl reproduc întreg:

Lugoj, 10 Iulie 1868

D-lu Mihailu Pascaly, director de teatru din București, avu o idee prea frumoasă ca să treacă cu o parte din societatea dramatică și în părțile noastre. După ce se finî reprezentările romine în Brasov și Sibiu, ajunse și la Lugoj și aci în 4 Iulie dădu „*Ea este nebună*”, dramă, și „*Nevasta să-și urmeze bărbatul*”, comedie; în 5 Iulie „*Gărgăunul*”, comedie, în 9 Iulie „*Voinicos dar fricos*”, comedie.—În 11 se va da „*Femeile care plîng*” și „*Nu este fum fără foc*”, iar în 12 Iulie „*Mihailu Viteazul*”. Sperăm că societatea dramatică va rămînea aci încă până cîtră 25 Iulie, pe urmă va trece la Timișoara pe o săptămîină,— de aci la Arad, și mai departe.

Societatea stă din damele: Matilda Pascaly, Maria Gestianu, Catlnca Dumitrescu și Maria Vasilescu; și din domnii: Mihailu Pascaly, I. Gesteanu, I. Sapeanu, I. Balanescu. P. Velescu, M. Eminescu, și V. Fraivald.

În Lugoj se făcu deocamdată un abonament pe 6 reprezentări. Societatea e solidă și cultă.

D. Pascaly până acum în toate reprezentările a jucat, și putem a-l cunoaște de un adevărat artist pe scenă pentrucă în toate rolele sale excelează,— ori e dramă, ori e comedie. D-na Pascaly în rolele sale principale de dame declamează foarte bine și desteritatea-i dă testimoniu de artistă bună. D. Gestianu și-a cîștigat cunoștințe frumoase în această artă.

Domnișoara Vasilescu pronunță limba cea dulce romînă cu afect plăcut, și e o mărgea prețioasă a societății dramatice.

Încă nu a ajuns rindul pentru toți pe scenă, sau încă nu-și avură toți rolele de a-i putea cunoaște mai de aproape, și pentru aceasta e greu, de a spune opiniune despre fiecarele. Preste tot societatea dramatică are membri apși, sîntem mulțumiți cu prestațiunile ei, ne face onoare și înaintea streinilor, așa cu arta precum cu gardrobul elegant, și *purtarea în publ c.*

În cele două reprezentări prime, teatrul a fost plin de nu mai era loc; a treia reprezentare fu cam speriată de o ploate mare în acea zi.

Din etichel invitarăm și pe streini și le oferirăm șase loje; însă numai unul a primit invitarea. Străinii acumă avură întăia ocaziune ca să arate de voesc și progresul artei noastre, și se arătară reci. Dar noi, de vine societatea germană sau maghiară pe aici, noi cercelăm și teatrul lor. Avem să învățăm.

Unii și din streini se cam strecurară prin parlere, și văzind că ei doară nu avură pe aici așa societăți bune, scrilesc și după locuri mai bune.

Ultimele știri (din 28 Iulie) despre Lugoj le dă însăși A. M. Marienescu, în *Familia* din 25 Iulie (6 August). Deoarece între raportori există o mică deosebire, culeg ordinea și titlurile pieselor date de Marienescu:

- 4 | 16 Iulie: *Frica e din raiu*; comedie națională.
 6 | 18 „ : *Sterian pășitul*; comedie națională.
 7 | 19 „ : *Ștengariul din Paris*; comedie.
 11 | 23 „ : *Orbul și nebuna*; dramă.
 14 | 26 „ : *Doi profesori procopsiți*; *Un amic supărător*;
Coconul Bîrzoii, comedie națională.

Marienescu caracterizează pe scurt pe fiecare actor remarcabil (soții Pascaly, Gestianu, Bălănescu). Despre d-ra Marița Vasilescu se însemnează că „în urmarea unei cauze extraordinare a plecat la București și piesele cu cîntece naționale au de a suferi“.

Și cum Banata-i „fruncea“, Lugojenii serbară pe artiști la un banchet dat într'o grădină. Vre-o 60 de Lugojeni romini erau de față la banchet; „candele“ ardeau prin copacii grădinii ca niște „stele“; muzica națională cînta; discursurile au fost frumoase; la sfîrșit s'a danșat; iar în zori de zi muzica plecă să cînte sub ferestrele doamnelor Pascaly și Dimitrescu, sub ale d-rei Maria Vasilescu. Așa se petrecu în ziua de 8 | 20 Iulie.

Mare răsunet trebuie să fi avut teatrul în tinerimea școlară; aceasta fusese admisă gratuit la reprezentări; în folosul ei Pascaly plănuise o reprezentare, care nu s'a mai dat, din cauză că trupa era chemată cu nerăbdare la Timișoara și Arad; totuși tinerimea școlară, se adună, după teatru, sub ferestrele maestrului, fi cîntă un concert și-i ținu o cuvîntare, la care Pascaly răspunse; aceasta se făcu în 26 Iulie.

Turneul lui Pascaly devenea prilej de unificare sufletească, la care M. Eminescu asista cu inima sa mare și cu acel creier care numai peste cîțiva ani (1871), în scrisoarea către Dimitrie Brătianu, avea să scrie teoria acestei unificări izvorite din adîncimile secolelor!

IV. Timișoara.—Despre *Timișoara*, *Familia* din 17 | 29 Iulie ne informează (din 20 Iulie) că, încă înainte de ziua aceasta, Pascaly fusese în oraș, ca să pregătească cele trei reprezentări ce-avea de gînd să le dea acolo. Aceiași *Familie* anunță (din 21 Iulie) că Pascaly fusese și în *Arad*, învolundu-se cu directorul teatrului să dea mai multe reprezentări (în 1, 4, 6, 11 și 14 August st. nou). Pascaly era activ. Zilele dela Arad au fost, însă, schimbate, din cauza „stărei valetudinare“ a d-nei Matilda Pascaly, care'n loc să joace în ele a mutat reprezentările 3, 4, 5 și 6 în zilele de: 8, 11, 14 și 18 st. nou.*

Despre teatrul din *Timișoara* a scris, în *Familia* (25

* Afîșul-apel (din 16 Iulie) al lui M. Pascaly, pentru Arad, se află în *Federaffluna*, 1868, No. 106.

Iulie | 5 August), G. Trăilă, un scriitor stimat din acel timp. În *Albina* din Pesta (No. 77 și 79) a scris un corespondent anonim. Din cele două izvoare reese că s'au jucat :

28 Iulie : *Ștregarul de Paris*.

30 „ : *Frica e din raiu*, piesă națională, cu cintece, de M. Pascaly.

31 Iulie : *Mihaiu Viteazul, Doi profesori procopsiți și neprocopsiți*.

Corespondentul *Albinei* știe și de ce în 30 Iulie s'a jucat *Frica din raiu*, comedie în 3 acte, în loc de *Sermanul muzicant* și *Nevasta trebuie să-și urmeze barbatul* :

Doamna Pascaly purta în pintece în copil care se apropia de naștere ; și nu putu să joace ; l-a și născut în Timișoara ; un băiat !

Artiștii au fost sărbătorii și în Timișoara. Scriitorul, ca să nu zicem chiar poetul, Iulian Grozescu comise o poezie de 32 de versuri, care 'n 28 Iulie se împărți publicului care asista la reprezentare, mărturisind, între altele !

Timișoara cea bătrână
Pare c'a înflăcărit,
Căci azi Thalia romină
Prima dată a sosit.

Ce va fi zis Eminescu despre proza aceasta rimată ?!

Se oferi și aici un banchet adică o „cină” în parcul Coroini ; despre trupă corespondentul spune că „*toți au luat parte*”—deci și Mihail Eminescu—și că, afară de trupă, au mai cinat (cu ea) alte 50 de persoane.

Bluecuvintarea pe care G. Trăilă o trimete din urmă lui Pascaly, plecat spre Arad, a fost bine meritată.

V. Aradul.—Știrile despre Arad se găsesc în *Familia* (25 Iulie | 5 August), în *Albina* (No. 71, 73, 76, 79, 80, 85) și în *Federațiunea*.

Pascaly fusese chemat la Arad ; hotărise zilele ; le schimbăse ; și începu Sîmbătă în 1 August, în teatrul orașului : „O zi mare”, scrie *Familia*, căci „eri întâia oară răsună de pe scena Aradului limba noastră dulce și sonoră”. Romini mulți erau de față ; dar și străini !

S'au jucat :

1 August : *Poetul romantic ; Doi profesori procopsiți și neprocopsiți*.

Balul dela palat (cîntîndu-se *Astăzi este zi de sărbătoare, să ne veselim !*)

Înainte de teatru s'a declamat poezia lui At. M. Marienescu : *Adu-ți amînte, Romînie !* O declamă Pascaly însuși.

4 August : *Frica din raiu* (piesă națională).

8 August : *Sterian pățitul* de Pantazi Ghica.

11 August : *Mihai Viteazul ; Bărbatul ninerat* (desmerdat),

comedie tradusă de Pascaly; *Nenorocirea cuconului Bîrzoiu, bărbatul cucoanei Chirița*.

Corespondentul *Familiei* (2 | 14 August, No. 27) spune că la aceste reprezentări a văzut și „cițiva plugari de frunte”. Vestea se răspîndise, însă, înte și în 8 August, zice același corespondent (*D. G. sau un iubitor de arte*), „văzurăm pre mai mulți din comitatul Zarandului, cari făcuseră cale de două zile, numai ca să poată auzi cel puțin odată limba romînă de pe scenă”.

Autorii locali ar fi voit ca Pascaly să le joace piesele lor. At. M. Marienescu oferea comedia *O glumă* (1 act), iar Iosif Vulcanu tot o comedie: *Nu vătămăși fetele bătrîne* (3 acte). Dacă nu intervenea lăuzia d-nei Pascaly, comedia lui Vulcan s'ar fi jucat, explică *Familia*. Se mai jucară, deci, numai piesele cunoscute. Și anume:

18 August: *Sermanul muzicant; Femeia trebuie să-și urmeze bărbatul*.

D-na Pascaly apăru acum întăia oară înalntea publicului aradan, care o primi cu mari ovațiuni. Intre cele două piese, maiestooasă cum era, și îmbrăcată în port național, Matilda declamă poezia lui Vulcan *Copila romînă*. Vulcan fu chemat la rampă, alături cu marea artistă!

Țăranii continuau să asiste.

19 August (Mercuri): *Nu e fum fără foc; Un pahar de ceai*.

D-na Pascaly avu prilej să arăte ce este limba romînească de salon și cit de „acomodată” este ea pentru salon. Corespondentul *Familiei* însemnează: „Mi-ar fi plăcut să fi putut șopti aceasta flecărei dame dintre cele prezente; și erau de față prea multe și frumoase dame romîne”—care, așa reeșă, în saloanele lor nu prea vorbeau romînește.

La reprezentarea aceasta asistară doi frați Mocsonyești, deputații Borlea și Vincentiu Babeș.

Voinicos, dar fricos ar fi fost (după *Albina*) a șaptea reprezentare.

27 August (Joi): *Ștregarul de Paris*.

28 August (Vineri): *Orbul și nebuna*.

Așa ar reeși seria pieselor după ziarele romînești. Cu ajutorul ziarului unguresc local stabilim însă că *Ștregarul* s'a jucat și în 14 și 18 August; iar *Orbul și nebuna* și în 19 August.*

* Ziarul unguresc (colidian) din Arad *Alföld*, care privea cu multă simpatie pe Pascaly și trupa sa, înregistrează următoarele date și piese: 1 August: *Poetul romantic* (Millo) și *Dol profesori procopsiți, neprocopsiți* (Scribe), comedii în câte 1 act (cu dare de samă în No. 178, p. 3, coloana 3); 4 August: *Erica e din ralu* (Pascaly), comedie în 3 acte; 8 August: *Sterlan păștitul* (P. Ohica), comedie în 3 acte (cu o dare de samă în foiletonul nr. 184); 11 August: *Mihal Vi-teazul după bătălia dela Călugăreni* (D. Bolintineanu) 1 act și *Bărbatul desmerdat* (Traducere de Pascaly), 1 act (cu dare de samă în

După *Familia* ultima reprezentare ar fi fost Vineri, în 21 August; celace nu poate fi exact, ci numai o greșală de tipar sau un calcul dela care Pascaly se abātu din cauza nașterii soției sale. Sîmbătă ar fi fost în 22 August, pe-atunci era să albă loc banchetul Aradanilor, cu care prilej ei aveau să-i ofere lui Pascaly un pocal de argînt, spre suvenire. Corespondentul *Familiei* (p. 333) mai anunță, că din „cauze supravenite” (soția și bălatul, desigur) trupa nu va mai pleca la Gherla, unde în curînd se adună Asociațiunea.

Aradul primise pe Pascaly ca pe un fermecător venit să deslege vrăji care țineau în amorfîre limba romînă. Tot țînutul tremură de venirea lui. Pentru Eminescu va fi fost o nouă fericire!*

Despre M. Eminescu trebuie să notez anume, că, precum se știe, aici, în Arad, s'a întîlnit cu Iosif Vulcan—cel mai tirziu—în 18 August, cînd Matilda îi declamă poezia. Din înțelegerile cu Pascaly, privitoare la reprezentarea piesei sale despre fetele bătrîne, reesă că Vulcan nu va fi stat numai o zi în Arad, că, deci, va fi vorbit mai des și cu poetul al cărui nume îl prefăcuse din Eminovici în Eminescu. În 18 | 30 August *Familia* publică apoi poezia lui Eminescu *La o artistă*. Din textul poeziei reesă că artista era o bună cîntăreață. Bună cîntăreață în trupă, era gingașa Maria Vasilescu, cum reesă din notele culese mai sus. Nu va fi fost ea artista lui? **

VI. Oravița.—Dela Arad trupa a plecat la Oravița. *Familia* raportează în 26 August | 7 Septembrie. Aici se jucă:

31 August: *Ștregariul de Paris*.

1 Septembrie (Marți): *Doi profesori procopsiți și neprocopsiți*; *Mihal Viteazul*.

Și, aici, un entuziasm nebun. La gară, în 30 August, 12

No. 184, p. 4); 14, 18 și 27 August: *Ștregarul de Paris* (Traducere de Pascaly), 2 acte; 19 și 28 August: *Orbul și nebuna*, dramă în 5 acte. Ziarul unguresc amînit (apreciînd) pe Pascaly și soția lui, Gestianu și soția lui, Sapeanu, Velescu, Bălănescu. S'au dat, așa dar, 9 reprezentații într'o lună (1 28 August).

Afară de *Alföld*, despre trupa romînească au mai scris *Arader Zeitung* (citată de *Albina*, No. 79).

* În Arad Pascaly a fost și în anul 1871. Știri despre teatrul din acest an am găsit în *Gura Satului* (1871; No. 25 și 27).

În 1871 Pascaly a fost și la Oradea Mare, unde a jucat în 13 și 14 Iulie: *Păcatele bărbaților*, comedie în 2 acte (originală) de Pascaly; *Nebasta trebuie să-și urmeze bărbatul* (comedie în 1 act, traducere de Pascaly) și *Patria și domnttorul*, dramă originală în 3 acte, de Pascaly. Despre acestea vezi ziarul *Nagyvárad*, 1871, No. 158 și darea de samă din No. 161.

** Seduși de o exclamație înregistrată de Stefanelli, unii cred că artista ar fi fost Eutrosina Popescu. O. Popescu se afla în trupa Pascaly în 1867 („unică în piesele naționale populare”, cu „studiu extraordinar”, zice Iulian Grozescu în *Familia*, 1867, p. 260). Dar lămuriri sigure nu a dat nimeni. Deci loc de conjecturi este. Eu am apropiat de poezie o realitate, asupra căreia nu insist.

carete așteptaseră trupa (scrie corespondentul *Albinei*—No. 91; 1 | 13 Septembre). Era într'o Duminică. O ploaie de flori și ghirlande căzu în scenă iudată ce cortina se ridică. Ivindu-se, în port național, să declame și aici *Copila română*, doamna Pascaly a fost acoperită de flori. Și aici „un număr foarte frumos de plugari“ se iviră în sală. Și aici se dete un banchet, la „Coroană“, în 1 Septembre.

În 2 Septembre trupa plecă spre Baziaș și de aici spre „Țară“.

VII.—Trupa părăsise Banatul, cînd *Familia* din 19 Septembrie | 1 Octombrie publică încă o poezie, *Amorul unei marmure*, al cărei cuprins trebuie pus în legătură cu al poeziei *La o artistă*. Aceasta este o realitate cîntată cu deplină transparență; acea învăluire a sentimentului, în fantasticul atît de caracteristic pentru Eminescu cel tînăr. Poeziile—chiar de-ar fi de inspirație mai veche,—în prelucrarea lor din 1868, adică în forma lor din *Familia*, sînt mici hîrburi din oglinda sufletului său în timpul migrației artistice prin Ardeal și Banat.

Mai departe: Nici o indolală nu poate încăpea, că migrația aceasta din Mai, Iunie, Iulie și August 1868, a pus temelii serioase la cunoașterea vieții romînești, a poporului și a păturii culte. Cu cunoașterea vieții acestuia Eminescu s'a mîndrit totdeauna. Era, deci, cu dreptul ca fragmentul vieții sale: Mai-Septembrie 1868 să fie dezgropat din izvoarele—atît de ușor accesibile cercetătorului!*

G. Bogdan-Duică

* Cred că din anul 1888 trebuie să dalăm o descriere a Banatului, despre care d. dr. V. Braniște mi-a vorbit cînd i-am comuncat pe scurt conținutul acestui articol. D-sa a primit-o dela un nepot al lui Eminescu, un Droglu. D. dr. V. Braniște ar face bine să nu mai aștepte sfîrșitul perdut al descriției și să publice fragmentul care poate fi caracteristic pentru poezii.

Oblomov

PARTEA III

I

Oblomov radia, mergînd spre casă. Singele îi fierbea, ochii îi străluceau. I se părea că-l arde chiar părul depe cap. Așa și intră în odaie—și deodată lumina dispăru; ochii, într'o displăcută nedumerire, se opriră nemișcați locului: în fotoliul lui ședea Tarantiev.

— Dar unde ai zăbovit atîta timp? Pe unde tot hoînărești?—îl întrebă Tarantiev cu un ton aspru, întinzîndu-î mină sa păroasă.—Și dihania ta cea bătrîină își face de cap: întrebai de o zacuscă—nu-i; rachiu—nu-i nici rachiu.

— M'am plimbat pe aici, prin crîng,—răspunse Oblomov în silă, neputîndu-și încă reveni, și abia învingîndu-și neplăcerea de a-și vedea *zemleacul*,—și încă în ce moment!

Uitase atmosfera întunecoasă în care a trăit atîta timp, se dezvățase de aerul ei înăbușitor. Tarantiev îl trase parcă deodată, din cer, din nou în mocirlă. Oblomov se chinuia cu întrebarea: la ce a venit Tarantiev? Pentru mult timp? Se chinuia cu presupunerea, că musafirul rămîne poate să stea la masă, și atunci cum are să meargă el la Illinschii? Cum să-l scoată, —fie și cu oarecare cheltueli,—iafă singurul gînd, care-l preocupa. Aștepta tăcut și posomorît, să audă ce are să spue Tarantiev.

— Dar bine, zemleac, de ce nu vii să-ți vezi cel puțin locuința?—întrebă Tarantiev.

— Acuma nu-i nevoie,—zise Oblomov, căutînd să nu se uite la el.—Nu mă... mut acolo.

— Ce-e? Cum nu te muți?—întîmpină Tarantiev amenințător.—Ai închiriat-o și nu te muți? Dar contractul?

— Ce contract?

— Ai și uitat! Ai iscălit contractul pe un an de zile. Plătește opt sute de ruble, și pleacă unde-ți place. Patru persoane au văzut-o, vroiau s'o închirieze: toți au fost refuzați. Unul vroia s'o închirieze pe trei ani.

Oblomov își aduse aminte abia acum, că chiar în ziua murtării la țară, Tarantiev i-a adus o hirtie, pe care el a iscălit-o, fără s'o cetească.

„O, Doamne, ce-am făcut!”—se gândi Oblomov.

— Nici n'am nevoie de locuință,—zise,—eu plec în străinătate.

— În străinătate!—il întrerupse Tarantiev.—Cu Neamțul? Atita rău, cât pleci tu...

— Cum nu plec? Am și pasport: iată-l, ți-l arăt. Mi-am cumpărat și geamantan.

— Nu pleci!—repetă Tarantiev cu sînge rece.—Ia dă mai bine banii înainte pe o jumătate de an.

— N'am bani.

— Ia-i de unde știi; lui Ivan Matfeici, fratele cumătrei, nu-i plac glumele. Indată—la *upravă*: ai să zici lehamite. Afară de asta, am plătit dela mine; dă-mi-i.

— Tu de unde ai luat atîția bani?—întrebă Oblomov.

— Ce-ți pasă? Am primit o datorle veche. Dă banii. Pentru el am venit.

— Bine, vin zilele astea și transmit locuința altuia, acumă mă grăbesc...

Incepu să-și închee haina.

— Dar ce locuință îți mai trebuie? Mai bună decît asta nu găsești în tot orașul. Nici n'ai văzut-o!—zise Tarantiev.

— Nici nu vreau s'o văd,—răspunse Oblomov.—Ce să caut acolo? Mi-i departe...

— De ce?—întrebă Tarantiev, îngroșînd vocea.

Dar Oblomov nu răspundea de ce.

— De centru, adăugă apoi.

— De care centru? Ce-ți trebuie ție centru? Ca să stai tologit?

— Nu, acumă nu stau tologit.

— Cum așa?

— Așa. Eu... azi...—incepu Oblomov.

— Ce?—întrerupse Tarantiev.

— Nu mininc acasă...

— Dă banii și du-te dracului!

— Ce bani?—întrebă Oblomov, plictisit.—Zilele astea vin acolo și vorbesc cu proprietăreasa.

— Ce proprietăreasă? Cu cumătra? Ce știe ea! O muere! Nu, poftim de vorbește cu fratele—ai să vezi!

— Bine, am să vin și am să vorbesc.

— Și eu să aștept! Nu. Dă banii, apoi du-te.

— N'am bani, trebuie să împrumut.

— Atunci plătește-mi cel puțin birja, stăruii Tarantiev:— trei ruble.

— Unde ți-i birja? Și pîntruce trei ruble?

— I-am dat drumul. Cum pîntruce? Și așa nu vroia să meargă: „prin nisip“, zice. Și de aici alte trei...

— De aci diligența merge pentru un poltinnic,* — zise Oblomov; — iată, poftim.

Scoase patru ruble. Tarantiev le puse în buzunar.

— Mai datorești șapte ruble, — adăugă. — Mai dă și pentru masă!

— Ce masă?

— Până în oraș e târziu: are să trebuiască pe drum... în vre-o locantă... Aici totul e scump; îți storc vre-o cinci ruble.

Oblomov scoase în tăcere o rublă și i-o aruncă. De nerăbdare, nu se așeză pe scaun, — doar o plecă Tarantiev mai degrabă; dar Tarantiev nu plecă.

— Spune să-mi dea ceva să gust.

— Parcă vroiai să stai la masă în locantă?

— La masă! Dar acuma ceasul e abia două! **

Oblomov porunci lui Zachar să-i dea ceva.

— N'avem nimic; nu s'a gătit, — răspunse Zachar rece, uitîndu-se întunecat la Tarantiev. — Dar cînd aduceți cămașa și vesta boerului, Mihei Andreici?

— Ce cămașă, ce vestă? — răspunse Tarantiev. De cînd le-am adus!

— Cînd? — zise Zachar.

— Nu ți le-am dat în mîină în ziua mutatului? Ai băgat-o undeva, în vre-o legătură, și mă întrebi...

Zachar rămase înlemnit.

— Doamne! Dar ce batjocură e asta, Iliia Ilici!

— Cîntă, cîntă cîntecul vechiu! întîmpină Tarantiev. — Le-i fi băut, și acuma întrebi...

— De cînd sînt, n'am băut încă lucru boeresc! — hîrli Zachar. — Iaca, dumneata...

— Incetează, Zachar! — îl întrerupse Oblomov cu asprime.

— Tot dumneata îi fi luat și peria de frecat podelele, și cele două cești? — întrebă Zachar.

— Ce perie? — tună Tarantiev. — Auzi, pehlivanul bătrîn! Adu mai bine zacusca!

— Auziți, Iliia Ilici, cum latră. — Nu-i zacuscă, nu-i nici pine în casă, și Anisia a eșit, — adăugă el și plecă.

— Dar unde stai tu la masă? — întrebă Tarantiev. — Ciudat, zău: Oblomov se primbă prin cîrng, nu minîncă acasă... Atunci cînd vli la noua locuință? Afară-i toamnă. Vîno de o vezi.

— Bîne, bîne, zilele astea...

* O jumătate de rublă, 1 fr. 85 bani, după cursul vechiu. — N. trad..

** În Rusia se stă la masă mai târziu. — N. trad.

— Și nu uita să aduci banii.

— Da, da, da... numaidecît, — zise Oblomov nerăbdător.

— El, nu-ți trebuie ceva pentru casă? Acolo au boit pentru tine și podele, și tavan, ferestre, uși — totul: costă mai mult de o sută de ruble.

— Da, da, bine... A, iată ce vroiam să-ți spun, — și-aduse aminte Oblomov deodată, — treci, te rog, pela tribunal, trebuie autentificată o procură...

— Dar ce, sint omul tău de afaceri? răspunse Tarantiev.

— Iți adaug pentru masă.

— Stric mai mult ghetete, decît dai tu.

— Dă-te numai, plătesc.

— Nu pot să merg la tribunal, — răspunse Tarantiev posomorit.

— Dece?

— Am dușmani, au ură pe mine, îmi pun curse, nu știu cum să mă piardă.

— Bine. Mă duc singur, — zise Oblomov, și-și luă șapca.

— Iaca, de îndată ce vii la locuința cea nouă, Ivan Matfeici face totul: om de aur, băete, nu un venetic de Neamț. Rus adevărat, deșcă veche, de treizeci de ani stă pe același scaun. Invirtește tot tribunalul. Are și parale, dar birjă nu ia; fracul — nu-i mai bun decît al meu; tăcut, smerit — chitic; vorbește — abia îl auzi; nu vintură strălnătățile, ca ăsta al tău...

— Tarantiev! — strigă Oblomov, lovind cu pumnul în masă; — cînd nu înțelegi — taci!

Tarantiev holbă ochii în fața acestei porniri ne mai pomenite a lui Oblomov și uită chiar să se supere, că a fost pus mai prejos decît Stolz.

— Mare comedie cu tine, frate... bolmoji el, luîndu-și pălăria: cum te-ai iuțit...

— Iși netezi pălăria cu mîna, se mai uită la ea și la pălăria lui Oblomov, așezată pe etajeră.

— Iaca, pălăria asta n'o mai porți, ai șapcă, — zise, luînd pălăria lui Oblomov, și volînd s'o încerce, — dă-mi-o mie pentru vară...

— Oblomov îi luă, în tăcere, pălăria depe cap și o puse la locul ei, apoi își încrucișă brațele pe piept și aștepta să-l vadă eșînd.

Atunci, să te ia dracu', — zise Tarantiev, strecurîndu-se afară cu stîngăcie; — tu, dragă, vād că... să te vād vorbind așa cu Ivan Matfeici, și să n'aduci banii...

II

Plecă, iar Oblomov, rău dispus, se așeză într'un fotoliu și stătu mult, căutînd să scuture această impresie brutală. Insfirșit își aduse aminte de dimineața de azi, și uricioasa apariție a lui

Tarantiev îi zbură din cap; pe față îi se arată din nou zîmbetul.

Se opri dinaintea oglinzii, își îndreptă mult timp cravata, mult timp zîmbi, se uită, nu-î pe obraz vre-o urmă din sărutarea aprinsă a Olgăi.

Două „niciodată“, --zise Oblomov, într'o ușoară și fericită tulburare; „și ce deosebire între ele: una s'a și vestejit, alta infloarește cu atîta strălucire...“

Apol căzu pe gînduri tot mai adînci. Simțea că luminoasa sărbătoare, sărbătoarea fără nouri a iubirii, a trecut, că iubirea devine de bună seamă o datorie, se contopește cu întreaga viață, face parte din funcțiile ei zilnice și începe să piardă din culorile ei strălucitoare.

În dimineața asta a trecut poate cea din urmă rază a ei trandafirică; încolo n'are să mai strălucească, ci are să încălzească viața numai în chip nevăzut; viața are s'o absoarbă, iar ea se înțelege, va fi tainic, dar puternicul resort al vieții... De aci încolo manifestările ei vor fi așa de simple, de obișnuite...

Poemul trece, începe istoria severă: tribunalul, apoi plecarea la Oblomovca, construcția casei, ipotecarea la *consiliu*, facerea drumului, descurcarea nesfîrșită a afacerilor cu țărani, întocmirea muncilor, secerișul, treeratul, țăcănitul mașinii de socoteli, fața îngrijorată a însărcinatului de afaceri, alegerile nobilimii, ședința în tribunal...

Numai ici-colo strălucește o privire a Olgăi, a răsunat *Casta diva*; o sărutare grăbită; apoi—iar la treabă, la oraș, la însărcinatul, țăcănitul socotelilor...

Ți-au sosit musafiri—puțină bucurie: unul povestește cit rachiul a fabricat la velniță, altul—ciți arșini* de stofă a dat statului... D'apol asta a visat el? Viață-i asta?... Și totuși, așa trăește lumea: parcă în asta ar sta viața... Lui Andrei îi place chiar!

Dar însărcinatoarea, nunta e, oricum, poezia vieții, e o floare gata, deschisă... Își închipuia cum are să ducă pe Olga la altar: ea—cu o ramură de lămâiță pe cap, cu un voal lung. În mulțime—șoapte de admirație. Ea, rușinată, cu pieptul ușor agitat, cu capu-i mîndru și grațios aplecat, îi dă mîna, și nu știe cum să se uite la toți. Cînd îi strălucește zîmbetul, cînd îi apar lacrimi, cînd un gînd parcă răsare în cutișoara de deasupra sprincenei...

Acasă, după plecarea musafirilor, ea, încă în găteala-i splendidă, se aruncă la pieptul lui, ca astăzi...

„Nu, alerg la Olga, nu pot gîndi și simți singur“—visa Oblomov. „Spun tuturor, lumii întregi... nu, întălu mătușii, apoi baronului; îi scriu lui Stolz, — ce are să se mai mire! Apoi spun lui Zachar! Are să se închine pînă în pămînt, are să ridice un strigăt! îi dau douăzeci și cinci de ruble. Vine Anisia,

* Arșinul = 0 m. 71 - N. trad..

are să caute să-mi prindă mina, s'o sărute: îi dau zece ruble; apoi... apoi de bucurie am să strig așa, că toată lumea are să zică: „Oblomov e fericit, Oblomov se însoară”. Acum alerg la Olga; mă așteaptă șoapte îndelungate, înțelegerea tainică de a contopi două vieți într'una!..

Alergă la Olga, care ascultă cu zimbet visurile lui; dar cînd Oblomov sări, ca să alerge la mătușa, să-l facă cunoscut, ei așa i se strînseseră sprîncenele, încît Oblomov se sperie.

— Nimănui nici o vorbă!—zise Olga, punînd un deget la gură, și oprindu-l de a vorbi tare, ca să n'audă mătușa din cealaltă odaie.—Încă nu-i timpul!

— Atunci cînd e timpul dacă între noi totul s'a hotărît? —întrebă el nerăbdător,—acuma ce-l de făcut? Cu ce să începem? N'o să ședem doar cu brațele încrucișate. Incepe datoria, viața serioasă!..

— Da, începe,—repetă ea, uitîndu-se la el fix.

— De aceia vroiam să fac întăiul pas, să merg la mătușa!..

— Acesta e pasul cel din urmă.

— Dar cel dintăiu?

— Cel dintăiu... la tribunal. E doar vorba de scris nu știu ce hirtie?

— Da... mine am să și!..

— Dece nu azi?

— Azi... Azi, în asemenea zi să plec de la tine, Olga!

— Bine, atunci mine. Dar pe urmă?..

— Apoi spun... mătușii, scriu lui Stolz!..

— Nu, apoi trebuie să mergi la Oblomovca... Andrei Ivanovici a scris doar că trebuie făcut ceva la țară: nu știu ce construcții, sau așa ceva?—întrebă ea, privindu-i în față.

— Doamne!—zise Oblomov.—D'apoi, dacă-i asculta pe Stolz, până la mătușa nu mai ajungi nici peste un veac! Stolz spune că trebuie construită casa, apoi drumul... să fie școli. Nu le isprăvești toate astea într'un veac. Nol, Olga, plecăm împreună și atunci!..

— Dar unde sosim? E acolo casă?

— Nu-l; cea veche e proastă; cerdacul s'a dărămat, cred, cu totul!..

— Atunci unde mergem?

— Trebuie căutată aici o locuință.

— Pentru asta trebuie iarăși să mergi în oraș, —observă ea: —asta e al doilea pas!..

— Apoi!..—începu el.

— Tu fă mai întăiu acești doi pași, apoi!..

„Ce-i asta?”—se gîndi Oblomov cu tristeță: „nici șoapte îndelungate, nici înțelegere tainică de a uni amîndouă viețile într'una! Ese tot altfel, după alt model. Cît de ciudată e Olga asta! Nu se oprește într'un loc, nu se cufundă în visul dulce al unei clipe pline de poezie; parcă n'ar avea nici un vis, nu simte ce-

rința de a cădea pe gânduri. Imdată—la tribunal, îndată la noua locuință! Ca Andrei! Parcă s'au înțeles cu toții să se grăbească a trăi!”

Adouazi luă o birjă și plecă cu o coală timbrată în oraș, întâiu la tribunal; dar mergea în silă, căscind și uitându-se în toate părțile. Nu știa bine unde-i palatul, și trecu pe la Ivan Gherasimovici, să întrebe în care secție trebuie să facă autentificarea.

Ivan Gherasimovici se bucură la vederea lui Oblomov și nu-l lăsă fără zacuscă. Mai trimise și după un prietin, ca să afle cum se face autentificarea, căci rămăsese în urmă și el cu chestiile astea.

Dejunul și consfătuirea se isprăviră pe la ceasurile trei, la palat era tirziu, iar a doua zi se dovedi că-i Simbătă—nu-i șednă; trebuie aminat până Luni.

Oblomov plecă în cartierul Viborg, la noua sa locuință. Mult timp călători printre zaplazuri lungi, prin hudți. Insfârșit dădu de ghereta unui paznic polițienesc: paznicul îi spuse că trebuie să meargă în alt cartier, alături,—pe strada asta,—și mai arată lui Oblomov încă o stradă, fără case, cu zaplazuri, cu iarbă și hăugașuri uscate de trăsuri.

Oblomov plecă din nou, privind urzicăria depe lângă zaplazuri și vîrfurile de sorbi depe garduri. Insfârșit paznicul îi arătă într-o curte, o casuță veche, adăugind:

— Asta-i.

„Casa văduvei secretarului colegial Pșinițin”,—zise Oblomov pe poartă, și porunci birjarului să intre în curte.

Curtea nu era mai mare decît o odae, încît trăsura lovi cu oiștea într'un colț și sperie o gramadă de găini, care se aruncară în fugă, cotcodăcind, în toate părțile,—unele chiar în zbor. Un cine mare, începu să se zmuncească din lanț în dreapta și în stînga, cu un latrăt disperat, căutînd să ajungă boturile cailor.

Oblomov stătea în trăsură, la nivel cu ferestrele, și nu știa cum să se dea jos. În ferestrele pline de rezedă, de garoafe, de gălbinele, se mișcară capete. Oblomov reuși să se coboare; ci-nele începu să latre și mai tare.

Urcă pe scărișica unui antreu și se ciocni cu o bătrînă, cu fața plină de zbircituri, îmbrăcată în sarafan,* cu o poală în briu.

— Pe cine căutați ?

— Pe doamna Pșinițina, proprietara casei.

Bătrîna lăsă capul în jos, în nedumerire.

— Nu căutați cumva pe Ivan Matfeici?—întrebă ea.—Dumnealui nu-i acasă; încă n'a venit dela slujbă.

— Im trebuie stăpîna casei,—zice Oblomov.

În timpul acesta, în casă, turburarea continuă. Cînd la o

* Un fel de rochie fără minici. N. trad..

fereastră, cînd la alta, se arăta cîte un cap; în dosul bătrînei o ușă se deschise puțin și se închise: se arătau felurite fețe.

Oblomov se întoarse: în curte doi copii, un băiețuș și o fetiță îl priveau cu curiozitate.

Se arată de undeva un mujic somnoros, în cojoc: umbrindu-și ochii cu mina, mujicul se uita alene, cînd la Oblomov, cînd la trăsura.

Cînele lătra mereu, răgușit și întrerupt; și cum se mișca Oblomov, sau se cîntea copita unui cal, începeau săriturile din lanț și un latrăt necurmat.

Peste gard, la dreapta—o grădină nesfirșită, cu varză; la stînga peste alt gard—cîțiva arbori și un chioșc verde, de lemn.

— Căutați pe Agafia Matfeevna?—întrebă bătrîna.—La ce vă trebuie?

— Spune stăpînei,—zise Oblomov,—că vreau s'o văd;—am închiriat aici un apartament.

— Atunci dumneavoastră sînteți chiriașul cel nou, prietelul lui Mihel Andreici. Așteptați, îi spun.

Bătrîna deschise ușa, din dosul căreia cîteva capete se dădură cu grabă îndărăt și dispărură în fugă prin odăi. Oblomov apucă să zărească o femeie cu gîtul și coatele goale, fără bonetă, albă, destul de grasă, care rîse că a văzut-o un străin, rupînd-o și ea la fugă.

— Poftim în casă,—zise bătrîna, întorcîndu-se, introduse pe Oblomov, printr'o sală mică, într'o odaie destul de încăpătoare, și-l rugă să aștepte.—Stăpîna vine îndată,—adaogă ea.

„Dar cînele tot latră”, se gîndi Oblomov, inspectînd odaia.

Ochii i se opriră deodată asupra unor obiecte cunoscute: odaia era plină de lucrurile lui. Mesele pline de praf; scaunele, îngrămădite pe pat; saktele, vase, dulapuri—în dezordine.

— Ce-i asta? Nearanjat, negrijit: ce infecție!...

Dela spatele lui scirții deodată o ușă, și în odaie intră tocmai femeia cu gîtul și coatele goale.

Era de vre-o treizeci de ani; foarte albă, obrații plini,—încît roșeața parcă nu putea pătrunde pînă în față. Sprincene aproape n'avea; în locul lor—ceva ca două dungi, puțin umflate și lucioase, cu niște rari perișori blonzi. Ochii—cenușii și simpli, ca toată expresia feței; minile albe, dar aspre, cu mari noduri de vine, eșite înafară.

Imbrăcămintea—strînsă pe corp: se cunoștea că nu recurge la nici un meșteșug, nici măcar la fuste de prisos, ca să mărească volumul șoldurilor și să micșoreze talia. Din pricina asta bustul, chiar acoperit, dar fără șal, putea servi unui pictor, sau sculptor, ca model de piept zdravăn și sănătos, fără a-i jigni modestia. Rochia, în raport cu șalul și boneta de sărbătoare, părea destul de veche. Nu se așteptase la musafiri, și cînd Oblomov își exprimă dorința de a o vedea, aruncă peste imbrăcămintea de toate zilele, șalul de Daminecă, iar pe cap puse o

bonetă. Intră nehotărîtă și se opri, uitîndu-se cu sfială la Oblomov.

Oblomov se sculă și salută.

— Am plăcerea de a vedea pe doamna Pșinițina ?

— D-da. Dar vreți să vorbiți poate cu frățiorul ?—întrebă ea cu nehotărîre.—E la slujbă ; dumnealui înainte de cinci nu vine.

— Nu, pe dumneata am vrut să te văd,—începu Oblomov, după ce doamna Pșinițina se așează pe divan, cît se poate mai departe de el, privindu-și colțurile șalului, care o acopereau până jos, ca o pătură de cal, și ascunzîndu-și minile tot subț șal.

— Am închiriat apartamentul, acuma însă, din pricina împrejurărilor, trebuie să-mi caut locuință în altă parte a orașului ; de acela am venit să vorbesc cu dumneata.

Doamna Pșinițina îl ascultă aiurită și rămase pe gânduri.

— Acuma frățiorul nu-l acasă,—zise înșfîrșit.

— Dar casa e a dumitale ?—întrebă Oblomov.

— A mea,—răspunse ea scurt.

— De acela am crezut că dumneata poți hotări singură...

— D'apoi nu-l frățiorul ; la noi dumnealui îngrijește de toate,—răspunse ea cu o voce monotonă, uitîndu-se pentru întăla dată drept la Oblomov, și lăsînd din nou ochii pe șal.

„Are o față simplă, dar plăcută“,—hotări Oblomov îngăduitor ; „trebuie să fie o femeie bună !“

În timpul acesta capul fetiței se arătă în ușă. Agafia Matfeevna îl făcu din cap pe ascuns un semn de amenințare, și fetița dispăru.

— Dar unde slujește frățiorul dumitale ?

— La cancelarie.

— La care ?

— Unde se scriu mujicii... nu știu cum se cheamă. Zimbi cu naivitate, și în aceeași clipă făța-i luă din nou expresia ei obișnuită.

— Dumneata nu stai numai singură cu frățiorul ?

— Nu, eu am doi copii dela răposatul bărbat : un băețuș de șapte ani împliniți și o fetiță de șase,—începu gazda destul de desghețat, și făța i se mai învioră ;—mal e bunica, care-i bolnavă, de abia umblă,—și încă numai la biserică ; mal înainte se ducea la piață cu Aculina, dar dela Nicola a încetat : i se umflă picioarele. Și în biserică stă mai mult pe trepte. Atîșea. Uneori mal vine de stă pe la noi cumnata mea, ori Michel Andreici.

— Dar Michel Andreici vine deseori pe la dumneavoastră ?—întrebă Oblomov.

— Uneori stă cîte o lună ; e prietin cu frățiorul, tot împreună...

Și tăcu, sleindu-și toată rezerva de idei și cuvinte.

— Ce liniște e aici la dumneavoastră !—zise Oblomov.—Dacă n'ar lătra cînele, ai zice că nu-l suflet viu.

Ea zimbi.

— Ești adesea?—întrebă Oblomov.

— Vara citeodată. Mai dăunăzi, în ziua de Sf. Ilie, am fost la Pulberărie.

— Și ce, vine lume multă acolo? —întrebă Oblomov, uitându-se prin șalul desfăcut, la pleptul ei înalt, tare ca perna unui divan, și nemișcat.

— Nu, anul ăsta au fost puțini; de dimineață a plouat, apoi se însănină. Altfel vin mulți.

— Și încă unde vă mai duceți?

— Rar când eșim... Frățiorul cu Michel Andreici umblă la pescuit, fierb acolo *ucha*; * noi—tot pe acasă.

— Se poate? Tot acasă?

— Zău așa. Anul trecut am fost la Colpin, cite odată mai mergem ici, în crîng. La 24 Iunie frățiorul are patron, se face masă, stau la masă toți cinovnicii dela cancelarie.

— Dar vizite faceți?

— Frățiorul se duce, dar eu cu copiii numai la rudele bărbatului: stăm la masă, la Paști și la Crăciun.

N'aveau ce să mai vorbească.

— Aveți flori: vă plac?—întrebă Oblomov.

Ea rîse.

— Nu, noi n'avem cînd ne ocupa de flori. Copiii și cu Aculina au fost la grădina contelui: le-a dat grădinarul; dar mușcatele și aloii îi aveam încă depe cînd trăia bărbatul.

În timpul acela în odae năvăli deodată Aculina, în mina ei se zbătea din aripi și cîrila disperat, un cucuș mare.

— Pe ăsta să-l dăm băcanului, Agafia Matfeevna?—întrebă.

— Ce faci, ce faci? Pleacă!—zise gazda rușinată.—Vezi că-s musafiri!

— Numai să întreb,—zise Aculina, ținînd cucușul de picioare, cu capul în jos:—dă șaptezeci și cinci de copeici.

— Du-te, du-te la bucătărie,—repetă Agafia Matfeevna.—Pe cel sur, cel porumbac, nu pe ăsta,—adăugă în grabă și se rușină, ascunse minile sub șal și rămase cu ochii în jos.

— Gospodărie!—zise Oblomov.

— Da, noi avem multe găini; vindem și ouă și pui. Aici, pe strada asta, dela vile, dela casa contelui, iau tot dela noi,—răspunse ea, uitîndu-se la Oblomov și mai îndrăzneț.

Și fața ei luă o expresie mai pricepută, mai înviorată; îi dispăru timpenia, cînd începu să vorbească despre lucruri cunoscute și ei. La orice întrebare însă, care nu atîngea vre-un scop pozitiv, mai familiar, răspundea prin tăcere.

— Astea ar trebui descurcate...—observă Oblomov, arătînd avutul său, aruncat clae peste grămadă.

— Noi am fi vrut, dar nu dă voce frățiorul,—îl întrerupse

* Ciorbă de pește proaspăt. N. trad..

cu vioiciune gazda, și se uită la Oblomov de tot liber. „Dumnezeu știe ce are acolo prin mese și dulapuri...” — zice: — „dacă se pierde, se leagă de noi...”

Se opri și rise.

— Cît e de bănuitor fratele dumitale! — observă Oblomov.

Ea rise puțin din nou și-și luă din nou expresia obișnuită.

La ea risul era mai mult o formă adoptată, prin care se ascundea indoiala, ce-i de făcut sau de zis într'un caz sau altul.

— Nu pot aștepta până o sosită, — zise Oblomov, — poate i-i transmite dumneata că, din pricina împrejurărilor, n'am nevoie de apartament, că rog să-l dea altui chiriaș; de altfel voi căuta și eu un amator.

Ea îl ascultă timpită, clipind regulat din ochi.

— În privința contractului îi vei spune...

— D'apoi nu-i acasă, — repetă ea; — mai bine poftiți mine: mine-i Simbătă, dumnealui la slujbă nu se duce...

— Sînt grozav de ocupat, n'am o clipă liberă, — zise Oblomov; — dumneata să-i spui că arvuna rămânînd în folosul dumneavoastră, iar eu însărcinîndu-mă să vă găsesc... prin urmare...

— Nu-i frățiorul, — repetă ea monoton; — nu știu de ce nu vine... și se uită spre stradă. — Iaca, pe aici trece, pe lingă fereastră: se vede cînd vine, dar nu vine!

— Ei, eu plec... — zise Oblomov.

— Dar ce să spun, cînd vine frățiorul? Cînd vă mutați? — întrebă ea, sculîndu-se depe divan.

— Transmite-i că l-am rugat, — zise Oblomov, — că din pricina împrejurărilor...

— Ar fi bine să veniți singur mine și să vorbiți cu dumnealui... — repetă ea.

— Mine nu pot.

— Atunci poimîne, Duminecă: după masă dumnealui obișnuște să aducă rachiu, zacuscă... Vine și Michei Andreici.

— Adevărat că vine și Michei Andreici? — întrebă Oblomov.

— Zău așa.

— Nu pot nici poimîne, — căută Oblomov să scape.

— Atunci săptămîna viitoare... Dar cînd începeți să vă mutați? Ași pune să spele podelele și să ștergă praful...

— Nu mă mut, — zise Oblomov.

— Cum așa? D'apoi unde punem noi lucrurile?

— Dumneata să ai bunătate să spui frățiorului, — începu Oblomov rar și apăsător, înfigîndu-și ochii drept în piept, ci, că din pricina împrejurărilor...

— D'apoi iaca nu vine, nu știu de ce, — zise ea monoton, uitîndu-se la zaplazul care despărțea strada de curte. — Îi cunosc și pașii. Pe podul de lemn se aude care cum merge... Pe aici puțin umbliă...

— Atunci îi transmiți ce te-am rugat eu? — zice Oblomov, salutînd și plecînd.

— Peste jumătate de ceas dumnealui are să fie și singur de față...—zise gazda cu o îngrijorare neobișnuită, cântind parcă să reție pe Oblomov cu vocea.

— Mai mult nu pot aștepta, — hotări Oblomov, deschizind ușa.

Cinele, observindu-l la eșire, începu să latre din răspuțeri și să se zmuncească din lanț.

Birjarul care adormise, răzâmat pe un cot, începu să tragă cali îndărăt; găinile, speriate din nou, se împrăștiară în toate părțile; în fereastră se aratară citeva capete.

— Atunci am să spun frățiorului că ați fost, — adăogă îngrijorată gazda, când Oblomov se așază în trăsura.

— Da, și spune-i că din pricina împrejurărilor, n'am să pot reține apartamentul, că-l las altuia, sau să... caute dumnealui...

— La vremea asta dumnealui vine totdeauna...—zise ea, ascultându-i distrată. Am să-i spun că vroiești să veniți.

— Da, zilele astea am să trec,—zise Oblomov.

În lătratul desperat al cinelui trăsura eși din curte și începu să se legene prin hăugașele hudîții nepavate.

La capătul ei se arată un om, de o statură mijlocie, îmbrăcat într'un palton ponosit, cu un pachet de hirtii subsuoară, cu un băț gros și în galoși de cauciuc, cu toată uscăciunea și arșița zilei.

Mergea iute, se uita pe delături și pășea așa fel, că parcă ar fi vrut să spargă trotuarul de lemn. Oblomov se uită după dînsul și observă că a intrat în poarta doamnei Pșinițina.

„Iaca, trebuie să fi venit și frățiorul“,—se gândi, „Să-l la dracu. Mai pierzi vre-un ceas cu el, și mie mi-l foame și cald. Mă mai așteaptă și Olga...“

„Pe altădată“.

— Mergi mai iute! — zise birjarului.

„Dar celălalt apartament pe cînd?“ — și-aduse aminte deodată, uitîndu-se pe delături la zaplazuri. „Trebuie îndărăt spre strada Morscaia, sau Coniușnaia... Dar pe... altădată!“

— Mergi mai iute!

III

Pe la sfîrșitul lui August dădură ploi, și pe la vile coșurile începură să fumege,—pe unde erau coșuri, pe unde nu erau, locuitorii umblau cu fălcile legate; în sfîrșit, încetul cu încetul vilele se goliră.

Oblomov nu se mai arată prin oraș, și într'o dimineață pe îngă fereastra lui trecu, dusă pe căruți și pe brațe, mobila dela Iliinschi. Deși acuma nu i se mai părea o mare ispravă să se mute din apartament, să stea la masă undeva în trecere, și să nu se culce o zi întreagă, nu știa totuși unde și cum să se aciuiască măcar pentru o noapte.

Să mai rămână singur la țară, cînd parcul și crîngul erau pustii, cînd obloanele dela locuința Olgăi erau închise, i se păru peste puțință.

Cutreeră odăile ei goale, cutreeră parcul, cobori depe deal, și i se strînse inima.

Porunci lui Zachar și Anisei să meargă în cartierul Viborgului, unde se hotărî să rămînă până la găsirea unei noi locuinți, iar el plecă în oraș, mîncă în fugă într'o ciainărie, iar seara o petrecu la Olga.

Dar serile de toamnă din oraș nu se asemănau cu lungile, luminoasele seri din parc și crîng. Aici n'o mai putea vedea de cite trei ori pe zi; aici nu mai aleargă Catea, nu mai trimete nici el pe Zachar cu bilețelul la depărtare de cinci verste. Și toată această poemă de vară, — înfloritoarea poemă a dragostei, — parcă s'ar fi oprit, merge mai alene, — parcă-i lipsea un conținut.

Uneori tac cite o jumătate de ceas, Olga se adîncește în lucru, numără în minte, cu acul, punctele desenului, iar el se cufundă în haosul de gînduri și trăește în viitor, cu mult mai departe decît momentul de față.

Nu mai din cînd în cînd, uitîndu-se la ea lung, tresare pă-timaș, sau aruncă ea asupra lui o privire fugară și zimbește, surprinzînd în privire-i o rază de supunere duioasă, de fericire.

Trei zile de-a rîndul veni în oraș și stătu la masă la ele, subt pretext că la el, acolo, încă nu s'a aranjat, că săptămîna asta are să plece, și de aceea la noua locuință nu dispune de toate, ca acasă.

Dar a patra zi se jenă să vie și, după ce rătăci citva timp în jerul locuinții lor, plecă acasă oftînd.

A cincea zi ele nu dejunară acasă.

A șasea zi Olga i-a zis să vie la cutare magazin, că ea are să fie acolo, că poate s'o petreacă până acasă pe jos, iar trăsura va merge din urmă.

Toate astea îl jenau; întîlneau cunoștinți, și de ale lui și de ale ei, care salutau, iar unli îl opreau și le vorbeau.

— Doamne! Ce chin! — zicea Oblomov, asudînd de frică, și stingherit de asemenea situație.

Îl privește și mătușa cu ochii ei obosiți și mari și mi-rosă spirital îngîndurată, parcă ar durea-o capul din pricina lui. Și să tot vie — cită depărtare! Vil, vil din cartierul Viborgului, iar seara îndărăt — trei ceasuri cu trăsura!

— Să spunem mătușei, — stăruia Oblomov; — atunci pot ră-minea la voi de dimineață, și nimeni n'are să vorbească...

— Dar la palat ai fost? — întrebă Olga.

Pe Oblomov parcă tot îl împingea ceva să zică „am fost și am făcut totul“, dar știa că Olga are să-l privească așa de fix, încît are să înțeleagă minciuna îndată, după față. Drept răspuns oftă.

— Ah, dacă ai ști tu cît e de greu!

— Dar cu fratele gazdei ai vorbit? Ai găsit locuință? — îl întrebă ea apoi, fără să ridice ochii.

— Dimineața niciodată nu-i acasă, iar seara eu sînt tot aici,—zise Oblomov, bucuros că a găsit o desvinovățire.

De data asta Olga oftă, dar nu zise nimic.

— Mîne am să vorbesc numai decît cu fratele gazdei,—o liniștea Oblomov;—mîne-i Duminecă, nu se duce la slujbă.

— Până nu se aranjează toate astea,—zise Olga pe gînduri,—nu se poate vorbi cu ma tante, și trebuie să ne vedem mai rar...

— Da, da... adevărat, adăogă Oblomov, speriat.

— Stai la masă la noi Dumînica, în ziua noastră, apoi cel puțin Miercurea, cînd ești singur,—hotărî ea.—Apoi ne putem întîlni la teatru; ai să afli cînd mergem noi: vii și tu.

— Da, adevărat,—zise Oblomov, bucurîndu-se că Olga a luat grija regulilor de întîlnire asupra-și.

— Iar dacă se întîmplă o zi frumoasă,—încee Olga,—eu mă duc să mă plimb în Grădina de Vară, și tu poți veni acolo; are să ne amintească parcul... parcul!—repetă ea oftînd.

Oblomov îi sărută mîna în tăcere și-și luă ziua bună până Duminecă. Ea îl petrecu cu ochii mîhniiți, apoi se așeză la pian și se cufundă în sunete. Inima-i plîngea după ceva, plîngeau și sunetele. Vru să cînte, dar nu putu..

Adouazi Oblomov se sculă și îmbrăcă ciudata sa hăinuță, pe care o purtase la țară. Dela halat își luase ziua bună demult și porunci să fie pus în dulap.

Zachar, clătînd tablaua, ca de obicei, se apropie stînciu de masă, cu cafeaua și covrigeli. La spatele lui Zachar se arată pe jumătate în ușă, după obicei, Anisia, uitîndu-se, dacă zachar a ajuns cu ceștile la masă, și ascunzîndu-se îndată, fără zgomot, dacă Zachar punea tablaua în bună stare, sau sărînd iute,—dacă depe tabla cădea vre-un lucru,—ca să le salveze pe celelalte. În asemenea împrejurări Zachar începea mai întălu să injure lucrurile, apoi nevasta, amenințînd-o cu cotul în piept.

— Ce cafea minunată! Cine a făcut-o?—întrebă Oblomov.

— Chiar gazda,—zise Zachar,—de șase zile tot ea. „Voi, zice puneți prea multă cicoare și n'o fierbeți destul. Ia s'o fac eu!”

— Minunată,—repetă Oblomov, umplînd altă ceașcă.—Să-i mulțumiți.

— Iat-o și pe dînsa,—zise Zachar, arătînd spre ușa pe jumătate deschisă a odăiei de alături.—Trebuie să fie un fel de bufet; acolo se lucrează, acolo și ciaiul, și zaharul, cafea, vase...

Lui Oblomov i se vedea numai spînarea; gazdei, ceafa, o parte din gîtul ei alb și coatele goale.

— Ce învîrtește ea acolo așa de iute cu coatele?—întrebă Oblomov.

— Naiba știe. Trebuie să fi călcînd niscaiva horbote

Oblomov urmărea cum se învîrteau coatele, cum se îndoia spînarea și iar se îndrepta.

De jos, cînd se îndolia, se vedea fusta curată, ciorapii curați și niște picioare rotunde și pline.

„Femeie de cinovnic, dar coatele s'ar potrivi și unei contese ; ba încă ce groșiți !” — se gîndi Oblomov.

La amiază Zachar veni să-l întrebe dacă binevoește să guste din plăcinta dumnealor : a rugat gazda.

— Azi e Duminică : se coc, plăcinte.

— Mi-închilpuî ce plăcinte, — zise Oblomov cu dispreț. — Cu ceapă, cu morcovi...

— Nu-s mai rele decît ale noastre dela Oblomovca, — zise Zachar : — cu carne de pui și cu bureți proaspeți.

— A, trebuie să fie bune : adă ! Cine le coace ? Baba cea nespălată ?

— Da de unde ! — zise Zachar disprețuitor. — De n'ar fi stăpîna, n'ar fi în stare să așeze nici aluatul. Stăpîna e totul la bucătărie. Plăcinta au copt-o amîndouă cu Anisia.

Peste cinci minute din odala de alături se arătă brațul gol, deabia acoperit cu șalul, pe care-l mai văzuse Oblomov, cu o farfurie, în care fumeaga, scoțînd aburi fierbinți, o bucată enormă de *pirog*.

— Mulțumesc, mulțumesc, — rosti Oblomov cu amabilitate, luînd pîrogul și, prin ușa, își opri ochii în pieptul înalt și umerii goi ai gazdei.

Ușa se închise în grabă.

— Rachiu nu poștiți ?

— Nu beau ; mulțumesc din suflet, — zise Oblomov și mai amabil ; — dar ce fel de rachiu ?

— De-al nostru, de casă : îl facem singure cu foi de coacăză.

— N'am băut niciodată de foi de coacăză ; dați-mi voie să încerc.

Brațul gol se întinse din nou cu o farfurie și un păhăruț de rachiu. Oblomov bău : îi plăcu foarte mult.

— Vă mulțumesc foarte mult, — zise Oblomov, căutînd să se uite prin ușa, dar ușa se închise îndată.

— Dece nu te lasi văzută, să-ți zic bună dimineața ?

Gazda rise în dosul ușei.

Sînt încă în hainele de lucru — tot la bucătărie. Mă îmbrac acuș : vine încurînd frățiorul dela biserică, — răspunse ea.

— A, à propos despre frățior, — observă Oblomov : — vreau să-i vorbesc. Să-l rogi să vie la mine.

— Bine, cînd o veni, îl spun.

— Dar cine tușește acolo la dumneavoastră ? A cui e tusea așa de seacă ?

— Bunica ; al optulea an decînd tot tușește.

Și ușa se închise.

„Cit e de... simplă”, — se gîndi Oblomov. „Dar e ceva la ea... Și se ține curat”.

Până acuma cu „frățiorul” încă n'apucase să facă cunoștință. Vedea numai, — și încă rar, din pat, — cum desdedimineață

se zărea prin zăbrelele gardului un om, cu un teanc mare de hirtie subsuoară, — care pierea în hudiță, iar la cinci ceasuri trecea din nou pe lângă fereastră cu același teanc, același om, și dispărea după cerdac. În casă nu se auzea.

Cu toate acestea se vedea că acolo trăesc oameni, mai ales dimineața; la bucătărie bocănesc cuțite, se aude prin fereastră cum o femeie spală ceva în coș, cum tae lemne rindașul, sau duce pe două roate un butolaș cu apă; din dosul păretelui pling copiii, sau răsună tusea încăpăținată și seacă a unei bătrîne.

Oblomov avea patru odăi, adică tot rîndul din față. Stăpina cu familia ei stătea în două odăi din dos, iar frățiorul stătea sus, în așa zisa „sfetiolcă“.

Biuroul și dormitorul lui Oblomov aveau ferestrele spre curte, salonul — spre grădiniță, iar sala spre grădina cea mare, cu varză și cartofi. În salon ferestrele erau garnisite cu niște perdele desul de spălăcite de indiană.

Pe lângă pereți se înghesuiau scaune simple, acoperite cu nuc; sub oglindă — o masă de joc. Pe ferestre se îngrămădeau niște ulcele cu mușcate și garofe, și atirnau patru colivii cu scatii și canari.

„Frățiorul“ intră pe vîrfurile degetelor, și la salutul lui Oblomov răspunse prin trei închinăciuni. Vițmundirul lui era încheiat la toți nasturii, încît nu se putea vedea, dacă e pe el vre-o lenjerie, sau nu; cravată — îndoită simplu, iar capetele ascunse în jos.

Era de vr'o patruzeci de ani, cu un moț drept așezat deasupra frunții, și alte două moțuri la fel, pe tîmple, lăsate în voia vîntului, și asemănătoare cu urechile unui cîne de o mărime mijlocie. Ochișii suri nu se uitau deodată la un lucru, ci se furișau întăiu pe dedesubt, — și se opreau pe obiect numai la a doua oară.

De mină parcă se rușina, și cînd vorbea, căuta să le ascundă, — sau pe amîndouă la spate, sau pe una în haină, iar pe alta la spate. Cînd dădea șefului o hirtie și-i lămpărea ceva, ținea o mînă în jos, îi arăta cu băgare de seamă un rînd, sau un cuvînt, și după ce arăta, ascundea mîna îndată îndărăt, — poate din pricină că degetele îi erau cam groase, cam roșii și-i cam tremurau, și i se părea poate nu tocmai cuviincios să le scoată des la iveală.

— Ați binevoit, — începu el, aruncînd privirea sa dublă spre Oblomov — a porunci să viu la dumneavoastră.

— Da, vroiam să vorbesc cu dumneata în privința apartamentului. Șezi te rog! — răspunse Oblomov politicos.

Ivan Matfeici, după a doua invitație se hotărî să se așeze pe scaun, plecîndu-se cu tot trupul înainte și ascunzîndu-și mîinile în mîneci.

— Din pricina împrejurărilor trebuie să-mi caut altă locuință, — zise Oblomov — de aceia ași vrea s'o cedez pe asta — altuia.

— Acuma e greu de subînchiriat,—zise Ivan Matfeici, tușind în degete și ascunzîndu-le îndată în mîneacă;—dacă ați fi poftit la sfîrșitul verii, atunci mulți veneau s'o vadă...

— Am fost, dar nu erai dumneata acasă,—îl întrerupse Oblomov.

— Sora mi-a spus,—adăugă cinovnicul.—Dar dumneavoastră să nu vă îngrijiiți: aici are să vă fie bine. Poate vă deranjează paserile?

— Ce paseri?

— Găinle.

Oblomov auzea mereu, desdedimineață cloncănitul greoiu al cloștii și piuitul puilor, dar nu de asta îi ardea lui. Pe dinaintea lui plutea chipul Olgăi: Oblomov abia observa cele din juru-i.

— Nu, asta nu-i nimic; credeam că vorbești de canari: încep să trosnească desdedimineață.

— O să-i scoatem,—răspunse Ivan Matfeici.

— Nu-i nimic nici asta, dar din pricina împrejurărilor nu pot să rămîn.

— Cum veți crede de cuvîntă,—răspunse Ivan Matfeici.—Dar dacă nu găsiți chiriaș, cum rămîne cu contractul? Da, î despăgubiri?... O să păgubiți.

— Dar cit se cuvine?—întrebă Oblomov.

— Am să vă aduc socotelile.

Aduse contractul și socotelile.

— Pentru apartament opt sute de ruble; o sută de ruble s'au primit ca arvună, rămîn șapte sute.

— Dar bine, vrei să-mi iai pe tot anul, cînd eu n'am stat la dumneata nici două săptămîni?—îl întrerupse Oblomov.

— Dar cum?—răspunse Ivan Matfeici blînd și sincer; sora păgubește pe nedrept. E o sărmană văduvă, care trăește numai din ceiace primește dela casă; doar din pui și ouă dacă mai capătă ceva pentru îmbrăcămîntea copiilor.

— Ce vorbești dumneata? Nu pot,—începu Oblomov:—gîndește-te, n'am stat nici două săptămîni. Cum așa, pentru ce?

— Poftim, în contract spune,—zise Ivan Matfeici, arătînd două rînduri cu degetul din mijloc și ascunzîndu-l în mîneacă:—poftim de cetliți: „Iar dacă eu, Oblomov, voi dori să plec înainte de vreme din cvartiră, sînt dator s'o transmit altui chiriaș, cu aceleași condiții, sau în cazul contrar, s'o despăgubesc pe ea, Pșinițina cu plata întregă pentru tot anul, pînă la 1 Iunie anul viitor“,—ceti Oblomov.

— Cum se poate? E nedrept!

— Așa-i după lege,—observă Ivan Matfeici.—Singur ați iscălit: iată iscălitura dumneavoastră!

Degetul se arată din nou subt iscălitură și se ascunse din nou.

— Atunci cit?—întrebă Oblomov.

— Șapte sute de ruble,—începu să pocnească Ivan Matfeici

pe mașina de socoteli, cu același deget, îndoindu-l iute de fiecare dată, în pumn;—iar pentru grajd și șură o sută cincizeci de ruble.

Și pocni încă odată.

— Dar bine, eu n'am cai, nu țin: ce-mi trebuie grajd și șură?—întrebă Oblomov cu viciciune.

— Este în contract,—observă Ivan Matfeici, arătând cu degetul, rîndul cu pricina.—Michei Andreici a spus că o să aveți cai.

— Mînte Michei Andreici!—zise Oblomov necăjit.—Dă incoace contractul.

— Iată copia, poftiți; contractul aparține surorii,—zise Ivan Matfeici cu blîndeță, luînd contractul în mînă.—Afară de asta, pentru grădină și zarzavaturile din aceasta, ca varză, ridiche și celelalte legume,—socotind ca pentru o persoană,—cam două sute cinci zeci de ruble.

Și vru să pocnească din mașină.

— Ce grădină? Ce varză? Nici nu vrau să știu. Ce este asta?—obiectă Oblomov aproape amenințător.

— Iată-le în contract: Michei Andreici a zis că dumneavoastră închiriați cu.

— Ce va să zică asta? Dispuneți fără mine, de masa mea? Nu vrau nici varză, nici ridiche,—zise Oblomov, sculîndu-se.

Se sculă depe scaun și Ivan Matfeici.

— Mă rog, cum se poate fără dumneavoastră: iată iscălitura.

Și degetul cel gros tremură din nou pe iscălitură, și toată hîrtia tremură în mîna lui.

— Cit socotești dumneata în totul?—întrebă Oblomov nerăbdător.

— Încă pentru zugrăvirea tavanului și ușilor, pentru reparația ferestrelor la bucătărie, pentru noile belciuge dela ușă—una sută cincizeci și patru de ruble, douăzeci și opt de copeici în hîrtie de bancă.

— Cum, și astea pe socoteala mea?—întrebă Oblomov cu nedumerire.—Astea se fac întotdeauna pe socoteala proprietarilor. Cine se mută într'o locuință nereparată?..

— Poftim, în contract se spune că: pe socoteala dumneavoastră,—zise Ivan Matfeici, arătînd de departe cu degetul pe hîrtie, unde era scris. În total: una mie trei sute cinci zeci și patru ruble, douăzeci și opt copeici în *assignații*,—închee cu blîndeță Ivan Matfeici, ascunzînd la spate amîndouă mîinile împreună cu contractul.

— D'apoi de unde să le iau? Eu n'am bani!—obiectă Oblomov, umblînd prin odaie.—Îmi trebuie mie ridichea și varza dumitale!

— Cum poftiți!—adăugă încet Ivan Matfeici.—Dar să nu vă îngrijiiți, aici are să vă fie bine. Iar banii—sora mai așteaptă.

— Nu pot, nu pot din pricina împrejurărilor. Auzi?

— Ascult. Cum vă place,—răspunse cu supunere Ivan Matfeici, dîndu-se un pas îndărăt.

— Bine, am să mă gîndesc și am să caut să trec apartamentul altora!—zise Oblomov, făcînd cinovnicului semn din cap, să plece.

— Greu; de altfel cum vreți!—încheie Ivan Matfeici și, închinîndu-se de trei ori, eși.

Oblomov scoase portmoneul și numără banii: în total trei sute cinci ruble. Rămase înlemnit.

„Dar ce am făcut eu cu banii?”—se întrebă cu nedumerire, aproape cu groază. La începutul verii mi-au trimis dela țară o mie două sute de ruble, și acuma-s numai trei sute!”

Începu să socotească, să-și amintească toate cheltuețile, și-și aduse aminte numai două sute cincizeci de ruble.

„Dar unde s’au dus banii?”—își zise.

— Zachar, Zachar!

— Ce poftiți?

— Dar unde s’au dus toți banii noștri? Știi că n’avem bani?...

Zachar începu să cante prin buzunare, scoase un poltinnic, un grinnenic*, și le puse pe masă.

— Am uitat să vi-le dau; au rămas dela mutare.

— Ce-mi bagi mărunțișuri? Spune ce s’a făcut cu opt sute de ruble?

— De unde să știu? Știu eu unde cheltuiți dumneavoastră? Birjarulul cit plătiți?

— Da, iaca pe trăsură s’a cheltuit mult,—își aminti Oblomov, uitîndu-se la Zachar.—Nu ții minte cit am dat noi la țară birjarului?

— De unde să le mai ții minte! Odată mi-ați poruncit să dau treizeci de ruble, pe astea le țin minte.

— Mare treabă era să le însemnezi! Rău e să nu știi carte!

— Am trăit o viață întreagă și fără carte. Slava Domnului, n’am dus-o mai rău decît alții,—zise Zachar, uitîndu-se într’o parte.

— Bine zice Stolz că trebuie făcută o școală la țară,—se gîndi Oblomov.

— Iaca, la Illinschi a fost cîcă unul cu carte,—urmă Zachar,—dar a șters argintăria din bufet!

„Poftim!”—se gîndi Oblomov cu frică. „De bună seamă cărturarii aștia... o rasă așa de imorală: prin cîinării, cu harmonici, tot cîaluri... Nu, e devreme cu școala!”

— Ei, unde s’au mai dus banii?—întrebă Ilia Illici.

— De unde să știu eu? Iaca lui Michei Andreici i-ați dat la țară...

—De bună seamă,—se bucură Oblomov, aducîndu-și aminte de acești bani. Așa: treizeci birjarului și, mi se pare, lui Taranțiev douăzeci și cinci de ruble... Unde încă?

* Grinennicul=10 copeici=25 bani după cursul vechiu. N. Irad.

Se uită îngândurat și întrebător la Zachar. Zachar se uita la el posomorît.

— Oare nu ține minte Anisia?—întrebă Oblomov.

— Unde să ție minte o proastă? Muerea ce știe?—zise Zachar cu dispreț.

— Nu-mi aduc aminte, și pace!—zise Oblomov.—Care n'au fost hoți?..

— Dacă veneau hoții, luau totul,—zise Zachar, plecînd.

Oblomov se așează pe fotoliu și căzu pe gînduri. „De unde să iau bani?”—se gîndi el pînă la sudori reci.—„Cînd au să trimită dela țară și cit?”

Se uită la ceasornic: ceasul e două, e timpul de plecat la Olga. Azi e ziua stabilită pentru masă. Se însenină încetul cu încetul, porunci să vie o birjă, și plecă la Morscaia.*

(Va urma)

(Tradus din rusește de A. Frunză)

I. Gonciarov

* Strada „Marinarilor”. N. trad..

Mortul

De cînd și-a stîns un suflet ostenit,
Se odihnește 'n el tăcerea ca 'ntr'o noapte ;
Și azi, cu toamna limpede, pe lingă vînt,
Din casa lui străină a pornit
Pe drumul care duce la mormînt.

Dealungul străzilor stropite 'n orice an
Cu frunze de salcîm și de castan,
Bisericile ies pe la rîspîntii reci
Și oamenii aleargă dinspre margini, toți,
Să vadă mortul, legănat pe roți,
Cum trece cătră liniștea de veci.

Imprăștiind săgeți de vînt amare,
Deasupra lui, văzduhul de cristal răsună
Și-i toarnă parcă 'n ochi și în urechi
Veninul plînsetelor veșnic vechi,
Din larma clopotelor de subt soare
Și-a muzicilor militare...

Pe drumul surd și zdruncinat mereu,
Se poticnește mortul și se duce
Asemeni unui trunchiu de întuneric, greu,
Călăuzit spre țintirim de-o cruce.

Flori albe spun de pe sicriu,
Din mers când se înclină,
Că'n trupul care-a fost odată viu
S'a zbuciumat un zîmbet de lumină.

Dar mortul nu-și aduce de nimic aminte
Și trece peste gropi și pe subt zgomot, înainte...

La țintirim, la poartă-i ies în cale
Cruci veștede cu brațe goale
Ca niște mucenice răstignite;—și pe cînd
Mulțimea și cu goarneaue uscate
Rămîn s'aștepte-afară suspinînd,
Pășește mortul singur în cetate,—
Și 'ntr'un mormînt etern și fără fund,
Zăvoare mari de piatră îl ascund.

G. Bărgăuanu

Formația ideii de personalitate*

II

Evoluția psihologică

Ce face am putut obține din observațiile introductive de mai sus a fost degajarea a două elemente primordiale în orice idee despre individ: unul biologic, unitatea funcțională, formînd oarecum *materia*, substratul natural al acestei noțiuni și, în al doilea rînd, un altul sociologic, realizînd investirea acestui substrat de către mediul ambiant cu o *formă* exterioară. Din interferența realității biologice și a celei sociale pornește orice consolidare individuală.

Totuși, orîndcîteori ne gîndim la o individualitate, efectuăm un proces mental. Fie că ne gîndim la noi sau la alții, ne prezentăm conștiinței o imagine ori o idee conținînd ceva specific, ireductibil. Conștiința de sine, de eul propriu e un fenomen psihologic. Fie că se formează în ambianța socială, fie că e un rezultat al funcționării biologice, ea se ogîndește în viața sufletească, se organizează interior ca un proces al vieții mentale. Acolo va trebui să-i urmărim și noi curba formației.

Metoda acestei cercetări e cea genetică. În viața sufletului nu există fenomen dat, format de-agata. Din contra, dibuiri încete, deviații lente, complicații imperceptibile schimbă permanent sufletul omenesc. Lumea interioară, dacă nu e veșnic creatoare cum crede Bergson, e în orice caz în continuă schimbare. E naiv să crezi într'un progres rectiliniu așa cum credeau progresiștii sec. XVIII, un Condorcet ori Turgot și adeseori Spencer.

E totuși legitim să considerăm fenomenele psihice sub aspectul evoluiv al diferențierii și complicației crescînde. Putem admite decadența și regresul. Nu putem nega însă că într'o curbă de evoluție dată, nu există început, apogeu și apus. În

* Vezi „Viața Romînească” No 11, 1924

ceiace ne preocupă, nu putem determina punctul precis al traectoriei în momentul actual. Ne putem permite însă istoria acestui fenomen psihic. Am văzut că primitivul nu are nici o conștiință de sine. Iată o probă că au existat și alte organizații sufletești unde idela de individ, de eu, sau de personalitate era alta decât la noi. O a doua vom lua-o din psihologia infantilă. Copilul se privește pe sine, în diferite vrste altfel de cum ne considerăm noi. În fine în domeniul psihiatriei vom găsi bolnavi ale căror noțiuni despre personalitate sînt ori profund modificate ori dizolvate cu totul.

E greu, desigur, să identifici primitivul, cu copilul sau cu bolnavul. Dar aceste organizații sufletești se asemănă de multe ori. Tot așa, după cum în sociologie ne permitem analogii între preistoria și etnografia societăților primitive, în psihologie, putem emite ipoteza că, stări anterioare mai simple au precedat pe cea actuală. A arăta formația unei stări de conștiință, însumă în definitiv a-i indica elementele, deoarece nimic nu se perde în evoluția psihică. Imbogățirea e treptată. Metoda genetică expune istoric, ceiace s'ar putea face static printr'o simplă descriere a părților componente. Ea are însă avantajul serierii dela simplu la complex, dela omogen la heterogen și complicat. Ea urmează de aproape pulsul realității în veșnică schimbare.

Despre diferitele forme ale eului avem numeroase contribuții. Unele din cercetări se apropie de a noastră prin aceea că stabilesc tipuri principale din infinitele aspecte ale individualității sufletești. Cităm pe cea mai principală, pe aceea a lui William James cu celebra clasificare în „le moi“ și „le je“, cel dintău avînd ca subdiviziuni „le moi materiel, social et spirituel“.¹

Din același clasificare se inspiră Ch. Blondel în Manualul de Psihologie al lui G. Dumas, vol. II. O încercare mai complexă sub punctul de vedere evolutiv e schițată de P. Janet în cursul său dela Collège de France, anul 1921, rezumată în „Annuaire du Collège de France“ în același an.

Reluăm subiectul cu alt material, încercînd în cele ce urmează degajarea unei serii a gradelor de individualizare, dela cele mai simple la cele mai complicate.

Cenestezia și conștiința de corp propriu. Cînd a publicat Th. Ribot în 1884, celebra sa lucrare „Les maladies de la personnalité“, cenestezia nu era încă destul de cunoscută.

Cîțiva autori încercaseră o definiție a acestui fenomen. Încă din 1840 Henle căuta să explice cenestezia astfel: „e suma, haosul nelămurit al senzațiilor ce sînt transmise fără încetare din toate punctele corpului“. E. H. Weber dădea o definiție ceva mai precisă: o senzibilitate internă care ne dă știri asupra situației mecanice și chimico-organice a pielei, mucoaselor, viscerelor,

¹ W. James, Précis de Psychologie, p. 227 și urm.

secrețiunilor, mușchilor etc.. Vechea psihologie vorbea demult de importanța corpului și a senzațiilor organice în formarea conștiinței. Vechea clasificare a temperamentelor avea încă dela Greci o semnificație fiziologică. Kant și-o însușise. Herbart observase cu adâncime că: „omul separă cu greutate eul de corp: dovadă sînt dispozițiile pe care le ia în vederea morții: face de obicei cunoscută dorința sa de a fi îngropat în cutare fel și loc”. Cercetările fiziologice, în special acelea ale lui Claude Bernard au făcut posibile concluziile asupra senzațiilor organice. Cînd a apărut cartea lui Ribot, entuziasmul pentru științele biologice era în atmosfera secolului. Bichat profesa că în ce privește caracterul moral, acesta nu e altceva decît fizionomia temperamentului fizic. De fapt s'a observat ușor că modificările organice aduc de obicei cu ele modificări sufletești de individualitate ori caracter. Revoluțiile fiziologice care însoțesc diferitele vrste sau cum s'a zis „perioade climaterice”: pubertatea, menopauza, etc., sînt însoțite de schimbări profunde în conștiința subiectului. S'a zis pe urmă, că eul are sexul corpului său.¹ Patologia mentală a oferit și ea un bogat material. Individizii atinși de anxietate își modifică felul de a fi sub influența unor schimbări organice. În fine cazurile de personalități multiple ori de depersonalizare, bazate pe alterații organice probează același lucru.

Toate acestea l-au determinat pe Ribot să scrie: „Individualitatea organică e baza celor mai înalte forme de personalitate, acestea din urmă nefiind altceva decît perfecționări ale celei dintăiu”.² Deasemeni pentru Meynert conștiința unității corpului e eul primitiv din care derivă celelalte.

Și ca să terminăm odată cu citația textelor, să reproducem unul ultim, cel mai caracteristic în această privință: „Celace ni se pare indiscutabil e că sentimentul organic (acela pe care animalul îl are despre corpul său și numai despre corpul său) se bucură în cea mai mare parte a animalității de o preponderanță enormă; că ea merge în raport invers cu dezvoltarea psihică superioară, că pretutindeni și totdeauna această conștiință a organismului e baza pe care se formează individualitatea. Prin ea totul există, fără ea nu există nimic. Contrariul nici nu s'ar putea pricepe căci nu oare prin organism ne vin impresiile exterioare, materia primă a oricărei vieți mentale; nu oare în organism sînt înscrise cu o soliditate temeinică și sînt fixate prin ereditate instinctele, sentimentele, aptitudinile proprii fiecărei spețe?”³

Teoria lui Ribot, care făcea din totalul senzațiilor organice baza personalității, a avut răsunset. Ea s'a bucurat cîteva de-

¹ Ch. Blondel, La personallité in „Traité de psychologie”, de G. Dumas, vol. II, p. 535.

² Th. Ribot, Les maladies de la personallité, p. 96.

³ Ribot, op. cit., p. 31.

cenii de majoritatea sufragiilor savante. Aceasta desigur fiindcă cuprindea mult adevăr. Oricine poate observa că de la zi la zi eul nostru se schimbă după cum avem stare organică bună sau rea. Bunele dispoziții, euforiile, bucuriile, cași deprimările ori tristețele au la bază o digestie, o circulație ori o respirație normală sau anormală. O tenziune nervoasă puternică sub impresia alcoolului ne dă o personalitate exaltată și exuberantă. Oboseala, din contra ne schimbă dispoziția în tristeță și amărăciune. Bolnavii cași neurastenicii sînt pesimiști, văd viața în negru. Cutare agricultor ori militar vîguros nu cunoaște o clipă deprimarea. Dealungul vieții organismul se schimbă. Atunci schimbăm și noi de individualitate, căci vrîsta nu e altceva decît o transformare de personalitate.

Și nici n'ar putea fi altfel. Singura condiție a unității noastre e complexul acela de senzații vagi pe care ni-l trimete corpul nostru, dar care păstrează veșnic aceiași tonalitate, aceiași savoare personală. Identitatea noastră primitivă nu poate ieși din altceva decît din deprinderea pe care ne-o formăm în raport cu senzațiile organice de un anumit specific, pe care le avem. Ecoul vag al tuturor modificărilor din corpul nostru, modificări care au totdeauna un ritm obișnuit, o deprindere permanentă de a funcționa la fel sau după o normă constantă, cunoscută nouă, ne dă sentimentul individualității noastre. N'avem de opus altceva lumii exterioare decît același melodie organică, auzită de noi totdeauna la fel, fiindcă e rezultatul unui corp cu o anumită organizație biologică, cu o anumită lege de funcționare și coordonare.

Totuși, astăzi, teoria lui Ribot, după care cenestezia e baza eului, ne poate apărea, din multe puncte de vedere insuficientă.

Cenestezia nu poate forma ea singură începutul cunoștinței de sine. Ideia de eu se afirmă prin opoziție contra unui non-eu. S'a definit realitatea, ceace *rezistă* eforturilor noastre. Ca să ne putem măsura și lua deci conștiință de noi, ne trebuie un obstacol exterior. Mă simt ceva propriu și ireductibil numai prin contrast cu ceace mă înconjoară și care e *altceva* decît mine. Imi trebuie o serie de relații cu lumea exterioară din care să poată eși acea comparație între ceace sînt și ceace nu sînt. Pentru ca să mă pot deslipl din haosul încunjurător, sentimentului vital, organic, care-mi indică firul roș al identității și continuității mele, imi trebuie un cadru și un mediu, din care să se desprindă, după cum unui tablou, într'un muzeu imi trebuie anumite condiții de lumină și de perspectivă ca să se poată evidenția. Conștiința de corpul nostru propriu, în care cenestezia nu determină decît o parte, are nevoie de o a doua condiție care e contactul cu realitatea exterioară, mediu de opoziție și rezistență. Nu ne putem defini decît *contra* lumii exterioare. Eul, oricît de primitiv presupune o clasificație duală: întăiu corpul meu, indisolubil, cu toate că inecat în haosul extern și apoi acest haos amorf al fenomenelor din afară a căror rezistență voesc s'o înving.

Această afirmare prin contrast nu se poate face însă numai cu ajutorul senzațiilor organice. Mai trebuie ceva. Acel ceva sînt senzațiile de efort și mișcare, senzațiile musculare, kinestezice.

Orice mișcare implică doi termeni: un factor cauzal, activ și o rezistență care i se opune. Maine de Biran, care a fost un precursor în multe capitole de psihologie modernă, a întrezărit cel dintăiu, rolul senzațiilor kinestezice în formația eului: „nu putem să ne cunoaștem ca persoană individuală fără să ne simțim cauze relative a unor efecte sau mișcări produse în organism“. Cabanis arăta și mai clar acest lucru, cînd scria că eul se achiziționează prin sentimentul efortului și că el e determinant exclusiv în voință.

Senzațiile de mișcare ne dau noțiunea de raport dela noi la lumea exterioară și acea caracterizare proprie în raport cu realitatea. Nu ne simțim bine corpul decît atunci cînd se lovește de ceva. 1 D. C. Rădulescu-Motru rezumă perfect acest proces: „Înainte de a se opune subiectiv naturii, omul se opune ei prin atitudine corporală. În forma sa rudimentară, eul este simțirea mișcării corpului. Urmele acestei prime faze le avem mărturisite și azi în viața popoarelor sălbatece. Nimic nu ne face să pătrundem mai adînc în cunoașterea sufletului acestor popoare, decît studierea mișcărilor. Prin mișcări corporale sălbatecul comunică cu semenul său; prin mișcări rituale se apără de spiritele rele; prin mișcări de vrajă el are credința că schimbă cursul evenimentelor. Un om cult se reculege în fața divinității; sălbatecul sare și se învrtește pînă ce cade jos istovit. Această mare importanță pe care o au mișcărilor în viața sălbatecului, vine din strînsa lor legătură cu proiectarea în afară a eului. Viața copilului, o reproducere a vieții filogenetice, confirmă deasemenea această ipoteză. Nimic nu-l este mai natural copilului decît supunerea subiectivității eului la atitudinea corpului. Fără această supunere nici n'ar putea să se joace; și se știe cît de mare este rolul pe care îl are jocul în viața copilului. La copil, eul și simțirea atitudinii corporale sînt aproape identice“. 2

Se poate considera astfel cenestezia, ca cea mai rudimentară formă de eu, cu condiția ca să fie complectată cu senzațiile musculare, de mișcare și efort care ne pun în relații de contrast și opoziție cu ambianța. Senzațiile organice, singure nu ne pot da conștiința de corp propriu, prima fază a formației personalității, faza în care organizația mentală poate fi foarte redusă.

Unii psihologi indică, ca un element special al personalității, simțul de proprietate, de achiziție, de posesiune, celace am putea numi *meul* (le mien, der meine). Astfel Ch. Blondel, atunci cînd distinge diferitele forme ale personalității, pe lingă „corps“, „moi“ și „je“, distinge și „le mien“. 3 Credem că meul nu e alt-

1 Th. Lipps, *Einheiten und Relationen*, Bln., 1902.

2 Rădulescu-Motru, *Curs de Psihologie*, p. 215.

3 Ch. Blondel, *op. cit.*, p. 524.

ceva decît o dezvoltare a conștiinței de corp propriu. E extinderea ei în afară la obiectele fizice, inanimate, dar indispensabile bunei funcționări a corpului nostru. Ele sînt o prelungire a organelor noastre. Dacă animalele au blană, oamenii au haine. Dar acestea au același rol, ne sînt tot așa de apropiate și în aceeași strictă dependență de viața noastră fiziologică. Instrumentele de lucru și tot materialul tehnic nu sînt decît o prelungire a brațelor. E știut că proprietatea la primitivi nu se întinde decît la lucrurile mobile de strictă necesitate. Deasemeni în relațiile cu ființele vii. Copilul e viața mamei dusă mai departe.

Natural, acest sentiment se complică cu timpul. Dela o simplă extinzere a sentimentului de corp propriu, prin abstracție, el poate deveni un sentiment de sine stătător. Dar pentru aceasta trebuie ca însăși ideea de personalitate să devie mai complexă.

Individuația. Primul stadiu al ideii de personalitate reese din senzațiile organice, care ne dau impresia identității noastre fizice și din cele kinestezice, care opun corpul nostru, prin mișcări, mediului exterior. Unele formează polul pozitiv al afirmației fizice, celelalte pe cel negativ. Amîndouă sînt însă experiențe interne.

Materialul necesar formației personalității poate fi luat nu numai din celace se petrece înăuntrul nostru. Cînd percepția devine mai complexă, începe să deosebească, în realitatea exterioară, deosibiri caracteristice, trăsături specifice. Analiza începe să funcționeze. La sălbatec percepția e globală, amorfă. Atenția voluntară nu intervine ca să facă distincții și atunci percepția realității e un haos amorf, fără puncte distincte, fără calități speciale. Sălbatecul suportă pasiv tabloul exterior în mod integral. Cu încetul însă, atenția voluntară apare în percepție. Din celace se prezintă mai înainte într'un nedefinit amestec, încep să se taie porțiuni caracteristice, cu însușiri proprii ireducibile. Percepția efectuează o împărțire individualizată a universului. Aceasta are loc odată cu apariția percepției de spațiu. Putința așezării variate a lucrurilor în spațiu aduce și o caracterizare a lor. Prima operație e acela de discriminare, de izolare a obiectelor deosebite de mediul general în care sînt înecate; de a le așeza, cum spune W. James, unele alături de altele fără a le confunda.

Pentru ca discriminarea aceasta disociativă să poată funcționa, e nevoie ca obiectele să prezinte calități senzoriale puternice: de culoare, sunet etc.. Ele trebuie să provoace procese nervoase diferite prin contrast, așa cum se prezintă de pildă o dungă neagră pe o foaie albă, un zgomot într'o tăcere etc.. E nevoie după aceea ca impresiile să se serleze succesiv. E mai ușor de înregistrat două sunete produse unul după altul, decît dacă sînt produse simultan. Astfel acea funcție de comparație, pe care Höffding

distinge în orice percepție, poate funcționa mai ușor stabilind deosebiri necesare. Ea poate da naștere unor *senzații de diferență*.

Afară de aceasta, pentru a putea analiza elementele unui tot sintetic, e nevoie ca să le experimentăm în mod izolat sau în combinații diferite. Ca să întrebăm iarăși un exemplu oferit de W. James, „dacă toate obiectele umede ar fi reci și toate obiectele reci umede, cum am putea deosebi frigul de umiditate?

Dacă toate lichidele ar fi transparente și toate solidele opace, ne-ar trebui multe secole ca să putem avea două cuvinte deosebite pentru a exprima transparența și starea lichidă“.¹

Odată discriminarea făcută, e nevoie de o nouă regrupare a diferitelor senzații eterogene într'un singur obiect. Trebuie ca diferitele senzații de văz, de tact, de miros să fie grupate în același obiect. Ca să pot identifica un lucru, e necesar ca să-l învestesc numai pe el cu diferitele senzații pe care le capăt; adică să adun relativ la acel obiect senzații oferite de organe deosebite.

Operația următoare constă în celace numește W. James „exterioritatea obiectelor unele în raport cu altele“. Printre primele calități ale percepției spațiale e acela de a așeza obiectele unele lângă altele, dar nu unele peste altele, de a le ordona, de a le seria astfel ca fiecare din ele să rămie exterior celorlalte. Cînd voim să găsim un obiect printre altele similare, îl considerăm ca centrul unui grup de alte obiecte care-l încunjură din toate părțile.² Astfel încetul cu încetul ajungem să putem localiza în mod precis obiectele, să le putem determina forma, aspectul, calitățile. Fiecare din ele devine, încetul cu încetul, ceva specific, individual. Percepția unui lucru neasimilabil celor care-l încunjură ne duce încetul cu încetul la percepția individualității. Celace se întîmplă cu lucrurile inanimate, se întîmplă și cu distincția diferitelor persoane în mediul social.

Numim această operație mentală cu un termen medieval *individuație*. Am putut constata din observațiile introductive de ordin sociologic care au precedat această cercetare, că primitivii deosebesc cu greu noțiunea de persoană.

Același lucru trebuie remarcat și la copil și, putem adăuga, într'o anumită măsură la fiecare din noi. Să ne închipuim o adunare, un congres ori o reunire mondenă în care percepem un grup de oameni pe care nu-i cunoaștem încă, despre care nu știm nici un detaliu biografic, despre care nu știm nici o trăsătură de caracter.

La început vom percepe o masă amorfă de flințe vii care se mișcă. Cu timpul însă, începem să deosebim costume diferite, pe urmă figuri mai caracteristice, altele mai banale, mai pe urmă, după ce cunoaștem mai bine pe fiecare, trăsături de

¹ W. James, *Précis de Psychologie*, p. 325.

² Toate aceste operații sînt descrise magistral de W. James, op. cit., p. 448 - 454.

caracter particulare, apucături, gesturi caracteristice care ne permit să asociem la un nume o anumită persoană Vom distinge din grupul confuz, tăind diferiți indivizi pe Petre, Paul, Alexandru etc. etc.

De fapt individuația aceasta cu caracter social e tot o localizare spațială. Același proces cași la obiecte: întâiu o discriminare bazată pe calități mai frapante, după aceea o grupare a diferitelor senzații în același individ, în fine o așezare a persoanelor una alături de alta, una exterioară celeilalte, putînd astfel să le localizăm în spațiu.

Copilul procedează în modul acesta cînd distinge dintr'un grup persoanele izolate una de alta. Ca să putem avea o noțiune de personalitate, ne trebuie în primul rînd concursul percepției și al discriminației, care ne permite caracterizarea persoanelor cu care intrăm în relații și deosebirea lor de mediul social. Prin această analiză perceptivă, nu facem altceva decît să divizăm grupul în diferite bucăți și să acordăm fiecărei bucăți o calitate și un nume.

Astfel la ceace ne oferă experiența internă prin senzațiile organice se adaugă datele experienței externe procurate de percepția spațiului. Individuația exprimă contribuția stadiului perceptiv la formarea ideii de personalitate.

Personagiul sau auto portretul. Cu ajutorul funcțiilor mai superioare, ideea de personalitate cîștigă și ea în amploare. Percepția nu poate decît să distingă forme caracteristice în lumea încunjurătoare. Ea disociază ceace e contopit, indicînd puncte ireducibile în clar-obscurul încunjurător. Cînd la celelalte funcții sufletești se mai adaugă *credința* ca fenomen sufletesc dominant, individualitatea capătă un nou sprijin, o nouă contribuție. Se insistă destul de puțin în studiile psihologice asupra actului de credință. În schimb în ultimul timp, psihiatrili au arătat rolul său imens în domeniul bolilor mentale.

Teoria lui Babinski, care arată că isteria nu e decît o boală a credinței, un acces pititatic (de la *πειθώ* *peithō* remedial prin convingere), tinde să devle clasică. Multe din bolile mentale sînt asimilabile la turburări ale actului de credință. Pierre Janet a arătat că ceace îi lipsește mai ales psihopatului e încrederea în realitate. „Funcția realului“, credința supremă, aceia care organizează toată viața noastră mentală e deranjată la nevropați. Nu mai vorbim de importanța formidabilă a credinței în viața primitivului.

Cercetările lui Levy Brühl relativ la primitivi au arătat-o din belșug Sălbatecul crede, nu judecă. Viața lui e exclusiv religioasă. Ori e greu de conceput religie fără credință. Adevărul e că omenirea a trăit multă vreme, avînd ca singură funcție mentală credința. A trecut milenii până să apară gîndirea propriei zisă. Dovadă e că, deprimații, nevropați își pierd întâiu funcțiile mai superioare mai recente și abia în urmă pe cele mai fundamentale, an-

cestrale. Credința se confundă cu însuși subiectivitatea noastră, cu atitudinea intimă, conservatoare a eului față de mediul ambiant. Ea e ipoteza primă pe care o zvrălim asupra lumii exterioare, răsunetul, reacțiunea imediată a sufletului nostru în raport cu evenimentele, și fără de care orice cunoștință e imposibilă. Rămîne, ca abia mai pe urmă să verificăm prima ipoteză cu datele realității oferite de reprezentări. Fiindcă e vorba de o funcție așa de primitivă și de fundamentală, de acela copilul e așa de credul. Tendința firească a fiecărui om e în spre afirmație. Insuși negația trebuie privită ca o credință afirmativă. Elanul vieții noastre sufletești tinde către creație ori cel puțin către conservare. Și aceste tendinți își găsesc realizarea lor numai în credință. Natural vine după acela confruntarea cu realitatea, din care reiese un compromis.

Cum se modifică ideea de individ sub presiunea credinței? Până în faza perceptivă, a individualității externe, celace se putea cunoaște era existența unor indivizi desprinși din masă.

Cînd apare credința se întîmplă următorul proces: unul din acești indivizi, detașat de grup, e identificat cu propria noastră persoană. Din diferiții indivizi pe care li cunoaștem și care formează diferite personaje cu biografiile și caractere speciale, alegem unul, care trebuie să aibă misiunea specială de a ne reprezenta. În conștiința de sine intră totdeauna credința că reprezentăm un anume portret.

Orice proces mental se desfășură mai întălu în afară. Distingem acolo diferite personaje, pe sama cărora brodăm adevărate mituri. Petre e omul curajos, voinic, eroic. Paul e omul fricos, slab, laș. Cutare e tipul inteligent, violu, vorbăreț. Celalt e din contra monoton, tăcîturn, ursuz. Și așa mai departe. Din această cantitate de portrete, cred, că unul din ele sînt eu. Și față de propria mea persoană, port atitudinea unui spectator față de un portret. Pentru mine nu sînt decît un personaj în care cred, și despre a cărui aptitudini nu mă îndoesc, nu variez în încredere, nu schimb de atitudine.

Cînd zic: am încredere în mine, înseamnă că sînt convîns de portretul pe care-l reprezînt, de personajul care mă cred că sînt. Respect în mine un tip dat, după cum respect în fiecare din cunoscuți caracterul pe care li-l bănuesc. Această funcție de a crea personajii din oamenii cu care intru în relație o aplic la mine și-mi creez o mască oarecare *în care-mi propun să cred*.

După care criteriul și cum se alcătuește acest personaj în care cred că sînt eu? Natural, aci intervine o serie de factori. În primul rînd experiența mea internă, cenestezia. Sînt omul bine sau rău dispus, bolnav ori sănătos, violent ori flegmatic, după cum mă simt. Celace influențează însă mai ales la creațiunea portretului pe care ni-l facem e celace cred alții despre noi, celace crede mediul social în care trăim. În primul rînd

succesul acțiunilor noastre, recompensa socială care le încoronează ne dă exuberanță ori deprimare, încredere ori îndoială în noi. Sînt puține acțiuni care se fac fără gîndul unei aprecieri sociale. Orice facem, se adresează în ultima instanță unui public, mai mare ori mai mic, după împrejurări. Credem încetul cu încetul despre noi celace se crede că sîntem. 1 Anatole France povestește undeva despre un erou al său, că a ajuns să-și schimbe temperamentul în urma ideii pe care și-a făcut-o lumea despre el. Anume, el poseda o pereche de superbe mustați galice. Cum în credința populară bogăția mustaților apare în strînsă legătură cu aptitudinile sexuale, a început să circule o serie de svonuri asupra asiduităților sale pe lîngă sexul frumos. Deși de fire potolită, el însuși a început să creadă cu timpul că are un temperament deosebit de senzual. Și de aci o serie de consecinți care i-au modificat cu totul personalitatea.

E adevărat că personajul care credem că sîntem variază după diferenții indivizi sau grupuri cu care sîntem în relație în societate. Astfel W. James a putut spune că un om are atîtea euri sociale cîtî indivizi cunoaște, care-și fac o anumită idee despre el.

Altfel ne purtăm cu copiii noștri, altfel cu subalternii, altfel cu camarazii, altfel cu amicii intîmi. Un singur eu social are o importanță deosebită: e acela care ține samă de ideia pe care și-o face de noi persoana iubită. Fiecare se preferă falsificat în bine și pentru nimic în lume n'ar strîca o iluzie de acest fel.

În general ceiace ne interesează mai mult e opinia mediului social din care facem parte, cum se zice „l'opinion de son monde”. Imbrăcăm în această privință o serie de *scheme* sociale de clasă, de profesie ori de club. „Un om privat poate părăsi un oraș atîns de holeră: un preot sau un militar va considera această dezertune ca incompatibilă cu onoarea sa. Onoarea unui soldat li cere să se bată în duel în cutare circumstanță în care un civil poate să se eschiveze. Un judecător, un om de stat datoresc onoarei lor de a nu se amesteca în anumite afaceri de bani compatibile cu cîntea unul om privat. Nimic mai obișnuit decît de a auzi pe oameni deosebind diferitele lor euri sociale: „ca om am milă de d-ta, ca funcționar trebuie să-ți refuz orice milă”; „ca politician pot vedea în el un alat, ca om îl disprețuesc” etc. etc.. Ceiace se numește „opinia clubului” e una din cele mai puternice forțe din viață. Hoțul nu trebuie să fure pe hoți; jucătorul trebuie să plătească datorile de joc, în timp ce nu plătește un ban din celelalte datorii. Peste tot și totdeauna codul onoarei, al „bunei societăți” a fost plin de prescripții relativ la „celace se face” și la „celace nu se face”. 2 Din toate aceste *scheme* sociale ne alcătuiim un portret pe care-l modelăm cît mai aproape de morala grupului din care facem parte. Th. Carlyle a încercat să arăte în romanul său „Sartor

1 O. Külpe, Vorlesungen über psychologie, 1920.

2 W. James, op. cit., p. 233.

Resartus" influența pe care o are haina asupra individualității noastre. Ar fi mai exact de spus uniforma. Un om îmbrăcat în militar ori preot, capătă ceva din mentalitatea profesiei.

Autoportretul nu e însă exclusiv determinat de opinia socială. El e, mai degrabă, un compromis între aspirațiile egoismului nostru și corectivele pe care le aduce societatea. Astfel, se întâmplă de multe ori să plăzmuim despre noi un portret care nu ne samănă, să ne închipuim altfel decît cum sîntem. Tipul clasic al iluziei exagerate despre sine e eroina lui Flaubert, M-me Bovary. Bazat pe acest caz, un filozof Jules de Gaultier a construit o întreagă doctrină numită *bovarysm*.

Această tendință e mai degrabă contrariul influenței sociale. E oarecum revanșa noastră personală, prin care căutăm să impunem medlului o altă părere decît aceia care o are despre noi. Bazat pe o iluzie asupra sa, iluzie care corespunde destul de vag realității, individul caută să o impue societății. Autoportretul, de data aceasta nu mai e furnizat de mediul social, ci e construit de imaginația individului și impus grupului.

Fiecare din noi se conține de obicei altfel de cum este. În aceasta intră o perfectă bună credință. Nu e vorba aici de o anumită poză ori mască, care apare numai în fața societății pentru a-i da o altă idee despre noi și de a putea exploata mai tirziu această minciună. Individul atins de bovarysm e sincer. Natural există o mulțime de specii și de varietăți. Unul, încântat de cutare model literar ori istoric își preface într'atît conduita după model încît sfirșește prin a crede el însuși în asemănarea sa perfectă cu acela pe care îl imită. Alții sînt constrinși de împrejurări să-și dea o altă personalitate. Figaro al lui Beaumarchais trebuia să facă veșnic pe clownul deși fondul său era trist. „El rîdea ca să nu plîngă“. La sfirșit crede și el că e de fond trist.

Bovarysmul poate fi moral: ne credem mai virtuoși decît sîntem; estetic: ne credem mai talentați; științific: ne credem mai aproape de adevăr decît sîntem. Alteori ne acordăm calități fictive care ne schimbă complect atitudinea față de societate și viață. Snobismul, „filistinismul culturii“, ne poate oferi un bogat material de iluzii de sine. Natural, bovarysmul variază cu temperamentele și cu imaginația. Citeodată intervine și mediul geografic și poate chiar etnic. „Tartarin de Tarascon“ e un sudic înflăcărat. În lumea spaniolă cazurile de autoiluzionare sînt mai frecvente ca alurea. „Don Quichote“ e cel mai caracteristic caz de bovarysm și în același timp primul: un bovarysm înaintea lui M-me Bovary.

Trebuie însă să ne ferim de a crede că aceste cazuri nu reprezintă o expresie naturală a personalității, că n'ar fi altceva decît ficțiunile imaginative lipsite de bază reală. Orice autoiluzie, are din contra un fundament natural. El se bazează, fie pe o serie de afinități naturale, fie pe dorinți refuzate, pe inhibiții

repetate ale unor tendinți nesatisfăcute. Acel „refoulement“ al lui Freud poate fi cauza multor schimbări de caracter. În orice caz el e de cele mai multe ori începutul imaginației bovaristice.

În rezumat, fie sub forma schemelor sociale oferite de alții, fie sub forma închipuirii eronate pe care o avem despre noi, actul de credință din noi, aderează la un portret, la un tip psihologic, pe care și-l apropie și prin care se crede definit. Pentru noi nu sîntem altceva decît un personaj ca oricare altul, văzut în afară, în cadrul social.

După aceste prime forme, ideia de personalitate va primi contribuția rațiunii și a sentimentelor superioare. În etapele viitoare ea ne va apărea sub forma *eului*, a *individualității* și în fine a *personalității*. Aceste trei forme le vom studia în No. viitor, în ultima parte a studiului nostru.

(Sfîrșitul în numărul viitor)

Mihai D. Ralea

O inspecție

Clopotul sunase pentru a doua oară și cele din urmă eleve, la braț sau ținându-se de talie, două câte două, intrau în școală. Numai în dosul magaziei de lemne, sub comanda vigilentă a domnișoarei Margareta Ghindoc din a VI-a, un grup de patru eleve îmbujorate și sprintăre, cu toată căldura dupăamiezii de sfârșit de Mai, continua hora deslănțuită în jurul babel Catinca, bucătăreasa pensionului, petrificată locului cu lemnele în brațe. Lunecind pe lângă zid ca o umbră de carton, decupată și trasă cu ața, domnișoara Strihan, pedagogă la cursul superior, își arătă deodată capul uscățiv și extra plat, ca un miner de „coupe-papier“ eșit din romanul pe care își sprijini bărbia. În fața acestei apariții insolite, grupul se opri consternat. Incadrat de salcîmul de lângă șura de lemn putred și zidul acoperit cu mușchi, din dosul cărui se zăreau, ca pe pinza unui decor, secțiuni cărămizii de acoperișuri, părea un expresiv tablou vibrant de balet rus. În calitatea ei de primă balerină, domnișoara Margareta Ghindoc își continua dansul grotesc, considerîndu-și colegile cu dispreț.

— Mi se pare că a sunat de intrare, domnișoară Ghindoc, afirmă pedagoga cu o calmă severitate.

— Numai de două ori, domnișoară.

— Cred că vi s'a spus că a treia oară sună pentru profesori, nu pentru eleve.

— Nu mi s'a spus.

— Uite, îți spun eu.

— Mulțumesc.

Intregul stol își luă vînt spre ușa de intrare, pe cînd domnișoara Margareta Ghindoc țipa cît o ținea gura : Braica, Braica!

Domnișoara Strihan își mușcă buzele.

— Domnișoară Ghindoc !

Eleva se răsuci în călcăe cu o sfidător prefăcută amabilitate.

— Pe cine strigai te rog ?

— Pe Braica !

— Unde-o vezi dumneata pe Braica ?

— Mi s'a părut că era la ușă !

— Bifine domnișoară. Ești liberă.

Braica era o cățea din neamul ogarilor, aparținând directorului.

Elevetele tupilate lângă ușă, pentru a nu pierde nimic din conversația care se anunța interesantă, năvăliră în clasă una peste alta, întrecându-se să comunice cu gesturi și mimică noua ispravă a Margaretei. Margareta intră liniștită, părind a nu da prea mare importanță manifestațiilor de simpatie ce i se făceau. Își reluă locul în banca de lângă geamul din fundul clasei, își scoase din servietă cartea cu semnul la lecție și, ridicând arătătorul dela mână dreaptă, comandă tăcere. Absentă la tot ce se petrecuse, vecina Margaretei, domnișoara Lizica Vasilescu-Predeal, cu degetele înfipte în urechi, repeta cu voce tare același strofă, pe care se căznilse zădărnice s'o reție și seara acasă și în precedenta oră de istorie (d. Vararu, profesorul de istorie, e bun ca o pîne și surd ca o gheată) și în toată recreația. În tăcerea completă care urmă semnalului Margaretei, alecsandrinul lui Alecsandri spus repede și monoton dar cu îndârjire, avu efectul unui pumn de halice svirlit într'o darabană :

S'atuncia colonelul dă mîna cu sergentul
Pe loc tot regimentul.

Atît s'a putut auzi.

Ultimul avertisment, pe care autoritatea școlară îl trimetea electric prin al treilea sbîrnilit de clopot, potoli spiritele. Foile se întorceau febril și la fiecare titlu citit cu nervozitate, pe toate figurile se putea verifica întregă, emoția jucătorului de bacara.

Profesoara de științe naturale, domnișoara Eleonora Bircă, terminase materia și, cum examenele la stat se apropiau, cerea elevelor pe lângă cunoașterea ultimelor lecțiuni, o revizuire generală a cursului, împărțit pe capitole mari.

Domnișoara Bircă dăduse un strălucit examen de capacitate și avea reputația unei profesoare foarte instruite. Era prea tânără însă pentru a se impune elevelor de curs superior, cu toate că la note era destul de severă. Mai cu samă clasa a VI-a, cea mai dioclitată din toate, o intimidă deabinelea. Cît despre domnișoara Margareta Ghindoc, a fost în mai multe rînduri nevoită să se plîngă directorului că o terorizează. Nu faptul că Margareta Ghindoc e fata prefectului o impresiona. De asta nu se sinchisea nici cît de narghileaua lui Abdul-Hamid, domnișoara Bircă. Dar Margareta Ghindoc se bucura în școală de-un prestigiu humoristic în fața căruia avusese slăbiciunea să cedeze. Se vede din asta că domnișoara Bircă era departe de a fi atins

maturitatea experiențelor profesionale. Când făcea haz de năzbiturile Margaretei, nu se gândise de loc că hrana din gura leului și libertățile acordate inferiorilor noștri sînt greu de reluat. Cu intervenția directoarei însă, se stabilise între profesoară și elevă un fel de armistițiu. Domnișoara Bîrcă fu nevoită să se mulțumească și cu atît, cu toate că avea intuiția clară a provizorafului acestei suspendări de ostilități. De altfel, domnișoara Ghindoc era întotdeauna întâia în clasă.

Cu părul cărămiziu, cu fața ovală și puțin pistruiată, cu nasul ei cîrn dar în armonie cu restul feței, dădea impresia unei impertinente dar simpatice sincerități.

Colegele o înconjură.

— Margareto, la tine e salvarea.

— Ce doriți ?

— Mai ține-o de vorbă pe Malca Precista (porecla domnișoarei Bîrcă) să mai treacă din oră, c'ascultă toate Cryptogamele, azi.

Domnișoara Bîrcă intrase.

Cu părul negru și strălucitor, despicat în două jumătăți perfect egale printr'o cărare a cărei linie prelungită ar fi căzut perpendicular pe vârful de ceară al nasului ei fin, cu ochii enormi și albaștri tăiați în migdală, cu tenul de-o paloare spectrală și străveziu într'atîta încît albăstrimea vinelor subțiri ar fi părut pe pînză neverosimile trăsături de penel stilizate, părea o sintetică pastîșă a madonelor prerafaelite.

— Ce-i sgomotul acesta, domnișoarelor, începu ea cu sfială, nu s'a auzit clopotul ?

— Discutam o chestiune de botanică, inventă Margareta Ghindoc cu un deconcentrant aplomb.

— Nu vă cunoșteam această nobilă pasiune pentru știință. Ea vă onorează desigur, domnișoară ; ași fi curioasă totuși să aflu de ce era vorba.

— Domnișoară, începu Margareta pe tonul cel mai firesc posibil, pe cînd celelalte eleve schimbau priviri întrebătoare, știind-o nepregătită, Lizica Vasilescu-Predeal pretinde că nu se zice plantă ci *plîntă*.

În toată clasa ghionți, chicoteli și risete pe 'nfundate.

Domnișoara Bîrcă își înalță capul aplecînd gene lungi și cu ochii închiși pe jumătate privi spre acuzată.

— Pe cine ai auzit dumneata zicînd plîntă, domnișoară ?

Lizica Vasilescu-Predeal își perduse cu totul firea. Îngăimă zăpăcită :

— Eu ?... Eu n'am spus nimica, domnișoară... Eu învățam la romînă.

— Învățați la romînă în ora de științi naturale ?

— Minte, domnișoară, protestară mai multe eleve. Și noi am auzit-o cînd spunea că se zice plîntă.

— Și noi, interveniră altele.

— Toată clasa a auzit-o, rezumă Margareta Ghindoc.

Domnișoarei Lizica Vasilescu-Predeal îi tremurau buzele și două lacrimi mari îi lunecară pe obraji maslinii.

— Stai jos, domnișoară, o invită profesoara, dar nu nita că ipocrizia e unul din cele mai urâte defecte. Iar dumneavoastră să știți că se zice plantă, nu plintă, cum vă spunea domnișoara Vasilescu-Predeal (tatăl domnișoarei Vasilescu-Predeal, domnul Napoleon Temistocle Vasilescu-Predeal, era profesor de științi naturale la gimnaziul de băieți). În toate limbile latine cuvântul e asemănător. V'am mai spus mi se pare că în limba noastră majoritatea numelor de plante provin din latinește, precum și toate denumirile organelor anatomice, afară de (domnișoara Bircă roși deodată), câteva excepții, continuă ea, amintindu-și singura excepție asupra căreia îi atrăsese atenția la Universitate, în chiar ora de curs, un student mult prea îndrăzneț. Dealtfelașa e și în manualele oficiale.

Și cu asta începem lecția.

— Domnișoara Lizica Vasilescu-Predeal.

Eleva se ridică bosumflată și timidă, clipind des și trăgând cu degetul pe bancă linii abracadabrante.

— Ai putea dumneata să ne spui ceva despre *protococcus viridis*?

Domnișoara Lizica Vasilescu-Predeal fixă un punct imaginar din părete.

Și, după un scurt ăă preliminar, din buzele ei cărnoase în accent circumflex, punctat de tăceri aspiratorii intervenind la intervale simetrice, textul cărții se desfășură fără greș, ca o panglică de hirtie dintr'un aparat telegrafic.

— Bine, domnișoară, zîmbi profesoara. Ai văzut vreodată vre-un *protococcus*?

— Da.

— Unde?

— La microscop.

— Foarte bine. Acuma ai putea să-mi spui cam cât de mare să fie el în natură.

Lizica Vasilescu-Predeal își apropie sprâncenele, inchipuind o omidă tăiată 'n două. Nu și amintea să fi întâlnit nicăeri în carte soluția acestei întrebări neașteptate.

— Gîndește-te bine, domnișoară.

Cineva șoptise imperceptibil. Lizica Vasilescu-Predeal auzise.

— Cît un bob de mazere, reproduse ea mașinal.

Domnișoara Bircă participă din toată inima la sgomotoasa veselie a elevelor.

— Bine, domnișoară, crezi dumneata că se poate introduce un bob de mazere în microscop?

Domnișoara Margareta Ghindoc! Explică te rog domnișoarei Vasilescu-Predeal cît de mare poate fi un corp microscopic.

— Cit un cantalup, replică interogata în explozia de hilaritate a întregii clase.

— Te rog, domnișoară, acum nu glumim.

— Cum e colega așa-i și explicația. *Suum cuique.*

— Ce spui?

— Am zis: *suum cuique.*

— Ce-i asta, domnișoară?

— Latinească!

— Ajunge!

— E un adagiu de drept roman.

Profesoara nu-și putu stăpîni un zîmbet imprudent.

— Dumneata înveți drept roman?

— Nu eu, fratele meu Culai. Totdeauna mă amețește cu definiții la masă, ca să-i ceară bani tatei după.

— Destul! Acestea-s chestii care n'au ce căuta aici.

Domnișoara Bircă lovi autoritar cu creionul în catedră.

Examinarea elevelor o nemulțumi. Erau insuficient pregătite. Se gîndea cu groază la examene și la reputația Institutului amenințată.

Celace ar fi vrut mai mult să obție dela ele, era să nu se zăpăcească.

Cu toată zburdălnicia lor din școală, în fața comisiei examinatoare cele mai multe se intimidau ca băeții. Socoti util să le fie acest logos:

— Domnișoarelor, constat cu mare părere de rău că sinteți foarte, foarte slab preparate. În curînd încep examenele. E de prisos să vă spun că, dacă nu vă siliți să vă puneți în curent cit mai e timp, multe din dumneavoastră sint serios amenințate să nu obție nota de trecere.

Acelora care au dispoziții la desen le mai rămîne o șansă. Veți fi examinate probabil, de domnul Titeanu. Știți de anul trecut că domnul Titeanu pentru o bună reproducere după examenul microscopic dă nota maximă, chiar dacă răspunsurile candidatei lasă de dorit. Această probă practică e cu atît mai apreciată de domnul Titeanu cu cît ea e benevolă. Regulamentul nu prevede experiențe la microscop.

— Lizica Vasilescu-Predeal credea la început că microscopul e un instrument muzical. Sufla'n el ca'n ocarină, interveni Margareta Ghindoc.

— Lăsați vă rog! Ca să vă mai familiarizați cu aparatul, vom face o nouă încercare. Să poftească domnișoarele: Craioveanu, Dolejan, Vasilescu-Predeal și Ghindoc.

Domnișoara Bircă făcuse tot ce-i supra-omenește imposibil pentru a face elevele să se uite în acest instrument optic cu atenție și fără spaimă. Mai nici una nu izbutea să vadă ceva. Aproape toate se pronunțau înainte de a privi.

— Domnișoara Craioveanu, poftim. Imi spui întăiu ce vezi și pe urmă cauți să desenezi pe tabelă.

— Văd un cerc punctat, se grăbi să răspundă eleva.

— Nu există nici un cerc punctat. Următoarea. Tot cerc punctat vezi?

— Nu, eu văd bastonașe.

— Domnișoara Vasilescu-Predeal.

Domnișoara Vasilescu-Predeal, de emoție, închisese tocmai ochiul cu care ar fi urmat să privească:

— Eu văd patrat.

Venise rîndul domnișoarei Ghindoc.

Domnișoara Ghindoc se apropie cu îndrăzneală de aparat, se îndoi pe lentilă și-și aținti ochiul deasupra, fără să scoată un cuvînt.

— Ei, așa vezi!—aprobă profesoara. Domnișoara Ghindoc e singura care a înțeles ce vroiam. Dumneavoastră nu vă dați samă, că după atitea explicații și osteneală n'ați reușit încă să vedeți în câmpul microscopic? Ași fi arhi-mulțumită dacă ați ajunge măcar aci. De ce vă perdeți capul? Vă temeți de aparat? Vă asigur că nu conține dinamită.

Și către domnișoara Ghindoc:

— Uite-te bine, domnișoară. După ce vei vedea ce simplă e figura pe care v'am pus-o, te asigur că o vei reproduce cu cea mai mare ușurință.

Domnișoara Margareta Ghindoc se încrunta într-o atenție exemplară. Celelalte fură trimise la loc. Domnișoara Bircă se plimba prin clasă, așteptînd rezultatul experienței. În cele din urmă își perdu răbdarea. Până și în tăcerea domnișoarei Ghindoc bănuia ceva suspect. Risul înăbușit din ultimele bănci se propagase până în cele din față. Trecuseră șapte minute decînd Margareta Ghindoc nu scotea o vorbă.

— Ei, domnișoară, cred că te-ai uitat destul. Acuma ai putea să-mi spui ce vezi?

Domnișoara Margareta Ghindoc o privi candid:

— Drept să-ți spun, domnișoară, eu tot ce nu-i în regulament văd ca prin ceață.

Ușa s'a deschis la timp, pentru a scuti domnișoarei Bircă o nouă reprimadă infructuoasă și potolirea unui nou val de risete.

Locul ușei date la părete îl ocupase o clipă în întregime, însăși doamna directoare a pensionului, urmată de-un domn pe care numai domnișoara Ghindoc îl cunoștea. La vederea domnișoarei Ghindoc, doamnei directoare i se zburli o musteață de grosimea sprincenei și în poziție normală paralelă cu ea. Procedă apoi la prezentări, cu un frumos timbru de bariton.

— Domnișoară, îți prezint pe domnul inspector școlar Aurelian Păunescu.

Domnișoara Eleonora Bircă, titulara catedrei de științi naturale.

Domnul Aurelian Păunescu dejunase la prefect. Margareta nu prea putuse să-l vadă în timpul mesei. Erau prea mulți invi-

tați și ea fusese așezată în partea opusă. Il zărise o singură dată în trecut, băgându-și cuțitul în gură până'n plăsele, gest pe care nu-l putea vedea fără să simtă un fior rece în spate. De auzit îl prea auzise însă, căci mai mult el vorbise. Faptul că intenționa să inspecteze școala și nu i-a spus și ei, i-l făcea și mai antipatic. Nu vorbise decît de inspectarea gimnaziului de băeți. Dacă ar fi știut că vine și la pension, nu i-ar fi spus nimic desigur nici directoarei, nici pedagoagelor, căci s'ar fi bucurat să le știe surprinse pe neașteptate, dar și-ar fi prevenit colegile, ceiace-ar fi ridicat-o și mai mult în stima lor.

Asemenea vanității mici frămîntă doar și minți mai coapte.

Cei trei educatori discutau ceva în șoaptă la geam. Domnișoara Bîrcă făcuse mai multe semne discrete Margaretel Ghîndoc, indicîndu-i să treacă la locul ei. Dar Margareta se făcuse că nu înțelege. De acolo unde se găsea putea să examineze mai bine pe noul venit.

Inspectorul era cam de aceeași statură cu domnișoara Bîrcă.

Ce nostimă păreche, gîndi Margareta Ghîndoc: Eleonora Păunescu!—și zîmbi. Il vedea cu cununa pe cap în fața altarului. Ea o madonă, el un cap de Crist ratat. Ratat desigur, cu toată asemănarea mai mult caricaturală, căci e greu să-ți imaginezi pe Mîntuitorul omenirii cu barbișonul mîncat de molii, cu pantalonii cu genunchi, redingotă cenușie, ochelari aurii și servietă de marochin. Directoarea, reflectă Margareta, ar putea figura în această alegorie în calitate de menajeră a raiului sau poate de mamă a lui Dumnezeu.

Dar directoarea se retrase.

Inspectorul își potrivi ochelarii.

— Domnișoara era la lecție?

— Da, domnule inspector: domnișoara Ghîndoc (Margareta reverență).

Și mai în surdină: fiica prefectului.

— A! da!—păru a-și aminti înaltul funcționar.

Și după ce se interesă de materie:

— Imi dați voie să pun domnișoarei cîteva întrebări.

— Vă rog, domnule inspector.

— Domnișoară, ai auzit dumneata vorbindu-se de *fucus vesiculosus*?

— *Fucus vesiculosus* este o plantă marină...

— O plîntă.

— Da, *fucus vesiculosus* este o plantă...

— Plîntă!

— Plantă.

— Am zis *plîntă*, domnișoară.

Domnișoara Margareta Ghîndoc zîmbi nedumerită:

— *Plîntă*?

— Plîntă!

— De ce *plîntă*?

— Pentru că așa zic eu, apăsă omul școalei.

— Eu zic *plantă*, domnule inspector.

— Daa ? Și ai putea dumneata să-mi explici domnișoară, pentru ce zici *plantă* ?

— Pentru că așa scrie'n carte !

Inspectorul nu păru mulțumit cu răspunsul dirz al elevei. Se adresă în șoaptă profesoarei :

— Dumneata le-ai învățat să spue așa ?

Poate că în altă atmosferă, domnișoara Bîrcă, și-ar fi învins timiditatea susținînd felul ei de-a pronunța cuvîntul în litigiu cu argumentele știute. Se mulțumi să răspundă și mai încet :

— N'am dat prea multă atenție chestiei. Unele spun într'un fel, altele altfel.

Și ca să-și întărească afirmația cu o pildă domnișoara Bîrcă își amînti deodată de Lizica Vasilescu-Predeal.

— Domnișoară, întrebă profesoara, dumneata cum erai de prinsă să spui : *plantă* sau *plîntă* ?

Profitînd de faptul că atît profesoara cît și inspectorul îi întorceau spatele domnișoara Margareta Ghindoc mimă răs-picat : *plîntă*. Dar Lizica Vasilescu-Predeal care o mai pățise, nu se potrive. Răspunse fără ezitare :

— *Plantă* !

Sunase de eșire.

La un pas în urma domnișoarei Bîrcă inspectorul părăsi clasa, tirînd pe luciul podelelor ceruite ghetetele sale încovolate ca patinele olandeze, avînd aerul unui trist patinor debutant.

Fetele respirară ușurate și buna dispoziție reapăru pe fețele lor. Dar domnișoara Margareta Ghindoc care nu ridicase chestia *decît* pentru că în tot timpul mesei îl auzise pe inspector zicînd *plîntă* și *plînte*, avea tot dreptul să se bucure mai mult.

Al. O. Teodoreanu

Note pe marginea cărților

Gligorașcu-Vodă *

Foarte frumos povestește Ion Neculce în *O samă de cuvinte*, începutul Ghiculeștilor, celor care au fost domni în țările rominești. Ghica-Vodă bătrînul, zice el, de neamul lui a fost Arbanaș, și a purces din satul lui, dela Kiupri, copil fiind, ca să caute pîță și stăpîn la Țafigrad, în tovărășia unui prunc de Turc tot sărîman ca el și sărac. Umblînd pe cale, l-a întreat Creștinul pe Turc: Ce mă vei face, cînd vei ajunge om mare? Căci tu ești Turc și poți ajunge.—De voiu fi eu om mare, l-a răspuns tovarășul de drum, te voiu face pe tine mai mare în Kiupri, giudecător.—Și s'a întimplat că copilul de Turc a ajuns vestitul mare vizir Mehmet Kiuprullul; și 'ntr'o zi, tîrzii ani după aceea, a cunoscut pe tovarășul său creștin între boerii veniți dela Moldova la Stambul cu afacerile obișnuitelor schimbări de domnie. L-a cunoscut, și-a adus aminte de legămîntul din pruncie și l-a făcut domn.

Acest Ghica-Vodă este tatăl lui Gligorașcu, despre pribegia căruia vorbește așa de amănunțit și de documentat, d. dr. Andrei Veress. Din istorisirea lui Neculce, care poate fi o simplă legendă, se vede că pulul de Albanez dela Kiupri a avut o minte

* Pribegia lui Gligorașcu-Vodă prin Ungaria și aiurea de dr. Andrei Verres, profesor. Din memoriile secțiunii istorice a Academiei Romîne, 1924.

foarte ascuţită de vreme ce a ajuns boer mare în Moldova. Nici Gligoraşcu n'a fost un om mai puţin destoinic: asta ne-o arată întreaga-i carieră aventuroasă şi ciudată, zbuclumele şi pribegiile lui la Viena şi 'n Ţara Ungurească. D. dr. Andrei Veress îi judecă însă actele cu o îngăduinţă pe care ne îndoiim c'o merită acest rod specific al intrigărilor localnice şi al perfidei levantine.

Printr'o inadvertenţă probabil, d. Veress dă ca mamă a lui Gligoraşcu pe Maria Sturza. Această Marie, din neam sturzesc, copilă de casă şi nepoată a lui Gheorghe Ştefan-Vodă, a fost soţia lui Gligoraşcu, cum arată însuşi autorul într'altă parte a broşurii sale. Singele feciorului era oriental, după cum educaţia i-a fost grecească. Inteligenţa, fineţa şi falşitatea pe care le-a dovedit toată viaţa lui, întovărăşindu-le c'o rafinată cruzime, sînt o dovadă pentru aceasta.

Atunci, la începutul jumătăţii a doua a veacului XVII, s'a deschis o epocă de greutăţi şi nenorociri pentru toate provinciile romîneşti. Dealtminteri nici în alte vremuri treburile ţării n'au fost liniştile. Cum arată însă autorul chiar în primele foi ale broşurii sale, pe la 1658 pacostele veneau una după alta „cu asupra de măsură”. Se potrivesc pentru acest timp versurile blîndului Iosif :

*Turci, Tatarî, războiu şi ciomă
Bîntue în ţară toată.*

Cum vine Ghica-Vodă cel Bătrîn domn în Moldova, se pornesc războaiele în Ardeal şi Ţara Ungurească; Tatarii trec peste ţinuturile romîneşti; domnii sînt siliţi să se oştească şi ei sub tuiurile Semilunii. Turcii voiau să pedepsească pe Gheorghe Rákóczy II pentru veleităţile lui de neatîrnare şi împing tabunuri şi ortale prin strîmtoarea Buzăului. Ardealul e pradat în lung şi în lat până la Alba-Iulia de Tatarî, Cazaci, Munteni şi Moldoveni. Alte încurcături şi amestecuri urmează apoi în Moldova, între Ghica şi Constantin Basarab. Ghica, biruit întăiu, fuge la Tatarî şi la Cazaci; de-acolo se întoarce cu putere şi bate şi el la rîndu-i pe Constantin-Vodă. Turcii, făcînd o nouă orînduire, trec pe bătrînul Ghica la Munteni şi tronul Moldovei îl dau lui Ştefăniţă sin Vasile Vodă; pe cînd Constantin Basarab şi Gheorghişă Ştefan, competiitori îndărărnici şi neastîmpă-

rați, stau pribegi în Ardeal, pîndind vreme cu prilej ca să bată alte războaie și să pună iar mîna pe domni. În primăvara lui 1660, într'adevăr, Constantin-Vodă intră în Muntenia cu haiduci de-ai lui Rákóczy și răstoarnă pe Ghica. După cîteva săptămîni însă, Ghica, cu Turcii și Tatarii de peste Dunăre, se întoarce și-și alungă iar potrivnicul în munți și 'n țara Birsei. Apoi, la Tîrgoviște, atît domn cît și boeri, sînt atacați și jăfuiți de Tatarii care nu erau mulțămîți de simbria ce li se dăduse. În aceiași vreme, Rákóczy se bate cu Turcii la Gilău; este rănit și i se trage din asta și moartea. Cînd să se așeze și să se liniștească Ghica, după atîtea burzului, iată, în Septembrie îl calcă Tatarii, îl ridică din porunca Porții și-l duc în fiare la Stambul, împreună cu familia și comorile.

Oamenii acelor vremi aveau liniștea apelor și hodina vîntului... cum spune așa de frumos poporul.

La Poarta împărăției bătrînul nu cruță cheltuiala și bacșișurile, pînă ce izbîndește să așeze în Muntenia pe fiul său Gligorașcu, în Noembrie 1660. Domnul nou își începe oblađuirea în oarecare liniște, care însă e prevestitoare de furtuni.

O domnie și-un program administrativ al aceluși timp, în țările romîne, însemna organizarea fiscalității. Birarii, dăbilarii și calarașii în slujba domniei încep a jăcuî norodul ca să umple haznalele a două țacomii: cea turcească și cea domnească. Neamurile, partizanii și creditorii se înfruptă larg din jaful organizat, opoziția e prigonită, e scurtată de capete și i se confiscă bunurile. Fără lege, fără judecată. Și țara rabdă despoierea și sila, căci alte moravuri il sînt necunoscute. Școli, drumuri, administrație, justiție, erau noțiuni ascunse în taina și negura unor veacuri vltitoare.

Pe cînd Gligorașcu se deda la aceste îndeletniciri asiatice, furtuna veni.

În vara anului 1663, Poarta răpède porunci domnilor Moldovei și Munteniei și voevodului ardelenesc să iasă la războiu lîngă oștile tînărului Vizir Kluprulizade Ahmed împotriva împăratului nemțesc. Gligorașcu trece în Ardeal printr'o parte. Istrati-Vodă Dabija vine prin alta. După ce se răspund cu Apafi, voevodul Ardealului, merg să se împreune cu Kuciuk Pașa și

cu feciorul Hanului. Străbătînd Transilvania nu fără răutăţi şi prădăciuni, ies în Ungaria şi se adună cu oastea cea mare a vizirului, la asediul cetăţii Ersekujvár, pe toamnă. După ce s'au oştît la cuprinderea cetăţii creştine, voevozii se 'ntorc la ernatic în ţările lor. Şi Gligoraşcu îşi începe iar rinduellile în Muntenia, tăind pe marele postelnic Constantin Cantacuzin, creştînd la nas pe Şerban, feciorul lui Constantin, îngrozînd mulţime de alţi boeri ca să-i facă să-şi răscumpere viaţa cu bani, şi lăsîndu-se greu mai ales asupra bordeelor norodului. Ţara se bucură şi răsuflă cînd, odată cu lucirea primăverii, vizirul cheamă iar la oaste pe domol, în Ţara Ungurească.

În campania anului 1664 Gligoraşcu s'a înfăţişat c'o strălucire de costume, de cal şi de arme care au pus în uimire pe tovarăşii lui de oaste. Barba şi frumuseţea lui păreau tot aşa de războinice caşi armele-i şi podoabele-i aurite. Turcii au suferit atunci, la Leva, o mare înfrîngere. Şi cel dintăiu din oastea măritului Padişah, care a dat semnalul fugii, stîrnînd panică, a fost Gligoraşcu-Vodă. Oştenii şi boerii i-au pierit în cea mai mare parte. Dar celor care voiau să ştie, Vodă le lămurea în taină că a făcut această jertfă pentru izbînda creştinătăţii. Totuşi nu s'a silit a se întoarce în scaunul său. Poarta căutînd să stabilească răspunderi, Gligoraşcu trimite daruri pe lingă justificări, şi printre intrigi şi trădare, izbuteşte să-şi salveze capul, fugînd la urma urmei din ţară şi luînd drumul pribegiei.

Din anul acesta 1664, Noemvrie, începe odiseea lui Gligoraşcu-Vodă.

Doamna şi-o trimete în Ardeal, unde, protejată de Apafi, găseşte adăpost la Rocoşul de Jos, întreţinută cu hrană de scaunul săsesc din Cohalm. El însuşi trece numai, fugar, prin părţile ardeleni, fără să-şi poată vedea soţia şi ajunge în Polonia, cu gînd să treacă la Viena, pentru a reclama dela Leopold împăratul o răsplată a purtării lui creştineşti în bătălia dela Leva.

În Viena ajunge în Mart 1665 şi, după ce bate la uşile împărăteşti şi cu gias mare arată ubi et orbi ce-a cîştigat creştinătatea depe urma faptei sale, i se rîndueşte sălaş lui şi oamenilor săi în Moravia, la Budweis, c'o rentă de 3000 de florini. Acolo, prin îngrijirea prinţului Apafi, îl ajunge şi doamna Maria.

Pribegul acesta oriental nu era însă un om care să se

liniștească ușor și să se mulțamească lesne. Dela Budweis trebuie să se strămute la alt sălaș, lângă Olmütz; de aici e mutat în Neustadt în Moravia. Nu poate sta nici aici și i se orînduește o altă reședință pe teritoriul dintre Kojetik și Tobicov. De-aici se strămută la Lócse. Dela Lócse la Cașovia, și-apoi iarăși la Lócse. Neconținut, în aceste peregrinări întretălate de drumuri la Viena, domnul pribeag se arată nemulțămît de soarta sa, reclamă mereu recunoștință și dă proporții nouă jertfei sale. Imaginația lui aprinsă clădește din împrejurarea îndoelnică dela Leva o faptă cu proporții omerice. Privește cu mîndrie în jur și nu înțelege cum lumea nu se mișcă pentru un salvator al creștinătății. Un asemenea prinț cu numeroși curteni, și ei oameni ai jertfei însă cam neclopiți, e pretulindeni pe unde trece o povară pentru bleșii cetățeni împărătești. Plîngerile curg neconținut spre Viena din toate tîrgurile prin care se oprește Gîlgorașcu. „Tilharii de Romîni” sînt scandalagii, iubitori de vin și bătauși, mîncă mult și nu fac nimic. Odată cu aceste jalbe sosesc și plîngerile pribeagului pentru nedreptatea care i se face, pentru nerecunoștința ce i se arată, pentru puțina atenție ce i se servește; și cancelaria împărătească stă, chibzuește, îl mută de ici colo, îi sporește renta și nu prea înțelege cum are să se poată isprăvi această ciudată incurcătură.

Gîlgorașcu caută să dovedească importanța jertfei și persoanei sale nu numai Vienezilor. În răgazurile pe care i le dau schimbările de reședință și drumurile la Viena, adresează o înflorită scrisoare republicei venețiene, oferind prețioasele-i servicii ca general al creștinătății și dușman mare al necredincioșilor. Neprimind răspuns dela Venețieni, se îndreaptă către regele Franței. Activitatea lui pentru a forța admirația lumii și compătimiterea este neîstovită.

Dar în acest răstimp, mai găsește cu cale să făptuiască ceva și mai important. În zilele Sfințelor Paști a anului 1667, trece la catolicism cu deosebită pompă și începe să manifesteze o pletate cu atît mai neobosită cu cît găsea mai zeloși apărători și susținători între lezuiții dela curtea împăratului.

Părăsirea aceasta a ortodoxiei, d. Veress o explică prin grația divină. D-sa respinge poveștile cronicarilor noștri care vorbesc despre niște piri ce l-ar fi ajuns la Viena

din partea boerilor stropsii, obljduii şi sārăcii cu cîţiva ani în urmă, în Ţară. Explicaţia aceasta din urmă e totuşi mai logică.

Dar ferventul catolic mai are şi altele de făcut. La 1668, pe cînd se afla iar în Viena, oblcînd despre moartea, la Stettin, a lui Gheorghiiă-Vodă Ştefan, îndată răpede acolo un emisar ca să dobîndească averea mobilă a răposatului, arătînd că, după dreptul moldovenesc, averea domnului mort o moşteneşte domnul urmaş. În afară de asta are şi un drept europeanesc, deoarece e însoţit cu o nepoată a răposatului. Şi tot în acelaşi timp, pe cînd cerea un sălaş nou în Ungaria de Sus şi-şi valorifica iarăşi la împăratul, cu tînguii şi reproşuri, vechile drepturi, îşi face loc în el, ca un oaspete viclean, ideia că s'apropie ceasul cînd se va putea iarăşi întoarce spre Turci, ca să dobîndească lertarea.

Totuşi încă nu-i hotărît. Pregătindu-şi terenul unei eventuale întoarceri, anunţă dorul lui nespus de a face o pioasă călătorie la Roma. Întru acest scop adresează colegiului de propagandă a credinţei o scrisoare grandilocventă. Şi mai cerce-tează în juru-i să vadă dacă cu toate acestea nu s'ar putea să găsească şi'n împărăţie o situaţie vrednică de poftele şi aspira-ţiile lui. Într'un alt drum la Viena cere să i se dea măcar o moşle în părţile acele ungureşti dela Lócse, unde sălăşlala acum, ca o dreaptă răsplată pentru slujbe trecute, pentru vechi drep-turi de salvator al creştinătăţii şi al împărăţiei etc.. Răspunsul întîrzie şi pribeagul e grăbit. În 1670 vine cu altă cerere: o cuvenită răsplată pentrucă ar fi refuzat să se pue în fruntea u-nor rebeli, care iscaseră tulburări în Ungaria de Sus. Slujbaşi împărăţiei ştiiau, se'n-telege, cît adevăr este în această poveste. Totuşi, după obicei, îl purtau cu făgădueli, aminau, îl îmblinzeau cu vorbe politicoase. Înţelegînd Gilgoraşcu această nouă zădăr-nicie, dete la lumină alte combinaţii din nesfirşitul lui arsenal. Oferi consiliului de războlu al împărăţiei să-i servească ştiri dela Turci, prin spioni proprii. În sfaturile cu Nemţii necontentit cearcă să se pue în valoare faţă de Montecuccoli şi alţi generali, argumentînd asupra pierderii ireparabile pe care ar încerca-o mon-arhia dacă un om ca el ar fi nevoit să se'ntoarcă iar la necre-dincioşi! Era o ameninţare pe care încearcă s'o speculeze şi cînd

moare Francisc Czaky, gazda lui în Ungaria de Sus: pe loc Gligorașcu își manifestă dorința să fie el așezat căpitan al țării în locul răposatului, ca o răsplată a slujbelor etc. etc..

Nemții însă n'aud nici de data asta. Sătul de trăgăniri și vorbe, aprigul Livantin ia hotărîrea cea mare. Cu înalt duh creștinesc își anunță plecarea la Roma. Oamenii împărăției îl înțeleg unde vrea să se ducă în realitate, și se grăbesc a-i procura pașapoarte, bani, înlesniri de transport. Zîmbind se despărțesc și fiecare parte crede c'a picilit pe cealaltă. Astfel, în Iulie 1671, Gligorașcu-Vodă părăsește Viena,—„sătul de binele Nemților“.

Cătră aceste fapte se încheie expunerea d-lui profesor Verness. Socot că oamenii cu educație europeană de pe acele meleaguri vor fi fost deosebit de impresionați de trecerea pe la ei a acestui erou sui generis. Zbaterile și finețele lui în politiceștile trebî dovedeau o primejdioasă măiestrie, față de care Europeenii, subțiri în altfel de manifestări în viață, nu erau decît niște naivi, și nu puteau opune alte arme decît încetinelii și tergiversări biurocratice.

În August, Gligorașcu e la Padova. Aici puțin năcaz: un secretar al său îl denunță că vrea să treacă la Turci, spre a lupta apoi contra împărăției creștine! E cu putință să se creadă așa ceva despre un creștin fierbinte ca dînsul? Se înțelege că asemenea născociri mișesești le respinge cu indignare. Și urmîndu-și drumul la Veneția, dobîndește o galeră cu care trece la Durazzo. Socotelile lui sînt așa de sigure, așa de bine cunoaște pe Turci, cu tembelismul, buna credință și ticăloșia lor, încît, după ce-și pregătește suficient calea, cu intrigi și bacșisuri, în Decembrie se înfățișază la Adrianopole marelui vizir și izbutește să dobîndească iertare. Tot mai bine la mila împărăției și 'n raiul țărilor dunărene decît între niște iritici nerecunoscători și cărpănoși! În Februarie 1672, boerii munteni vin la Poartă, jăluindu-se împotriva lui Antonie Ruset și cerînd alt domn. Cînd vizirul le dă pe Gligorașcu, nenorociții rămîn cu ochii holbați. Pe loc Arbanașul le-a pus mîna 'n grumaz și a și început vechile asupra și prigoane.

Solla acestel vieți ciudate, însă, încă nu era isprăvită.

Intîmplîndu-se să aibă Turcii alt războiu în acest răstimp cu Leșii, Gligorașcu-Vodă a trebuit să iasă iarăși la hotar, cu

oaste, alături de Petriceico-Vodă dela Moldova, în ordia păgină. Şi dîndu-se mare bătălie în preajma Hotinului,—cum s'au arătat husarii Leşi în rîndurile Turcilor, Gligoraşcu-Vodă a şi trecut în partea lor, încît s'a făcut mare risipă şi cruntă tăiere în oastea lui Serasker-Paşa, şi „umplutu-s'au—zice cronicarul—Leşii şi Moldovenii şi Muntenii de cai turceşti, şi de arme, şi de haine, şi de bani, şi de alte lucruri bune“.—După această nouă ispravă, Gligoraşcu-Vodă ştiindu-şi doamna şi copilii la Țarigrad în mina Turcilor, a lăsat pe creştini şi, purcezînd degrabă în jos, a trecut Dunărea la Galaţi şi a răpezit ştire marelui vizir la Obluciţa, „că el a scăpat cum a putut şi vine la poala împărăţiei“.

Mult minunîndu-se vizirul de sosirea lui Gligoraşcu, pe care-l ştia închinat Leşilor, s'a grăbit să-l primească şi l-a întrebă : cum a fost, bre, cu prăpădul dela Hotin ?—Prea mărite stăpîne şi întocmai ca soarele, a răspuns cu mare durere Gligoraşcu, sărutîndu-i pulpana, pleacă-ţi cătră mine urechile şi îndură-te a asculta să-ţi povestesc cum n'a vrut Husein-Paşa Seraskerul să m'asculte pe mine şi să dea bătălia la loc deschis. A ridicat chiar braţul să mă omoare pentru sfatul cel bun. Şi într'un asemenea chip a prăpădit toată oastea împărăţiei !

Şi dînd multe lămuriri a povestit întocmai cum s'au petrecut lucrurile şi a adus şi martori drepti care au jurat în faţa înălţimii sale vizirul că așa este după cum spune Vodă,—căci numai un Dumnezeu stă în cer, după cum numai un adevăr este pe pămînt. Ceace înţelegînd cu grozavă minie vizirul, — pe loc a trimis slujitori ai săi de au tăiat capul lui Husein Paşa.

Trecînd apoi Gligoraşcu-Ghica la Stambul după această frumoasă ispravă, acolo a dat peste o oaste întregă de pîrîşi ai săi, veniţi şi din Moldova şi din Țara Romînească ca să arăte împărăţiei fărădelegile şi jacurile, lăcomia şi răutăţile lui. Ci Gligoraşcu, „era un om harnic tare şi sumeţ,—cum zice tot cronicarul în altă parte,—şi gata la răspuns şi la toate socotelile ; şi se pîrau ei faţă înaintea divanului împărătesc, cu Postelniceştii, cu Şăitâneştii, cărora le zic şi Cantacuzineşti, şi mai virtos giupnesele lor îl pîrau înaintea divanului împărătesc, că le-au fost puînd pe giupnese de au fost cărînd var şi piatră, împreună cu Țiganii cei de dirvală, la curţile domneşti“...

Ci Gligorașcu-Vodă a mijlocit cu prietini săi și bacșișurile și iar i-a dovedit pe toți,—și i-a pus la popreală și i-a asuprit și surghiunit, și a făcut o dreptate după inima sa, ca un bun creștin ce se afla.

Așa fel și-a încununat viața acest om plin de agerime și viclenie, prototip al veacului și-al Țării, ostaș al unei legiuni străine, care venea cu arme nouă și necunoscute aici, să cucerească moșia bunilor, proștilor și îngăduitorilor pămînteni. Urmele acestei cuceriri le simțim până astăzi.

„Numai Dumnezeu este mult milostiv, închee Neculce ; iar apoi de sîrg întoarce mila Sa ; că îndată s'au războiit Gligorie-Vodă și-au murit. Norocul Cantacuzineștilor. Zic unii să se fi ajuns Cantacuzineștii c'un doftor și să-l fi otrăvit“.

Celace ar demonstra într'adevăr imanența justiției.

Mihail Sadoveanu.

Cronica școlară

Sau poate mai bine: cronică socială, căci rindurile care urmează vreau să pună mai degrabă o problemă socială decît una pedagogică. Problemele de pedagogie sînt acum un lux, pe care-l cultivă cîtiva interesați ori cîtiva naivi,—pentru că problema pedagogică se pune cînd ai școli, și, dacă avem școli sau nu, aceasta e încă o problemă.

Fără îndoială, cînd avem patru universități—și se mai vorbește încă de cel puțin două (cu ce profesori? cînd nu există specialiști măcar pentru ocuparea tuturor catedrelor la universitățile existente?), cînd avem licee ori măcar gimnaziile pînă și în unele reședințe de plasă și chiar la sate; s'ar părea un paradox de rău gust întrebarea noastră dacă avem școli sau nu.

Odată, în vremea unui guvern atot puternic, a fost numit medic de județ un căpitan de infanterie pensionar. „Medic de județ“, în budget, era în acel ținut, dar medic al județului, fi-rește, nu exista.

La liceele și gimnaziile, mai ales din provincie, funcționează tot felul de „profesori“, recrutați printre avocați, preoți, silvicultori și. a.. Aceștia nu sînt profesori. Și este o primejdioasă iluzie, acela de a crede că elevii unor astfel de școli *fac* școala secundară.

Dar nici profesorii adevărați, cîți există, nu sînt puși în condiția de a face treabă serioasă, fiindcă nu au ce mânca. Un profesor, după ce dă concurs de două obiecte, încasează lunar 2915 lei, care nu-i ajung nici pentru birt.

Imaginați-l pe acest om că e profesor de un obiect, pentru care are nevoie de cărți *mai eftine*, profesor de limba romînă. Poate el să-și cumpere cel puțin volumele de literatură romînă bună care apar în cursul anului? Acest profesor de romînește nu va putea cunoaște nici măcar literatura romînă în curs. Dar încă

operele literaturii romine anterioare, și literatura auxiliară : cărți de literatură franceză, de istorie și critică literară străine, reviste !

Apoi mizeria aceasta materială și intelectuală se mai complică și cu un sentiment de amară nedreptățire și umilire, cînd profesorul își compară starea lui cu a altor categorii sociale, care, fără meritele, munca și utilitatea lui socială, au un cu totul alt loc la banchetul vieții (Ba adesea fără nici o muncă și nici un merit).

Așa dar, corpul didactic e compus pe deoparte din incompetenți (militari pensionari—medici de județ) și pe de alta din oameni care nu au cu ce trăi, nu au cu ce-și cumpăra o carte și sînt muncii de sentimentul umilinței și al nedreptății.

Se zice că starea asta e fatală, că „statul nu are de unde“. Să admitem că e așa. Că statul a făcut tot ce poate face, a desființat sinecurele, misiunile inutile, abuzurile etc.; că a repartizat capitolul bugetar al salariilor fără nici o inferiorizare a corpului didactic. Să admitem totul. Atunci să ne întoarcem în altă direcție. Să ne închipuim că am avea mai puține gimnazii și licee. În cazul acesta nevoia de „profesori“ care sînt veterinari ori apicultori ar fi mult mai mică; și atunci *același* buget, de azi, repartizat *numai* la liceele care ar rămînea, ar putea îngădui un traiu mai omenesc profesorilor adevărați. Am avea mai puține „licee“, dar ar fi licee. În loc de o sută de școli, în care se destrăbălează inteligența copiilor, am avea cincizeci, în care se disciplinează. În scurt: am avea profesori adevărați, cu tragere de inimă și mijloace să se țină la curent cu materia obiectului lor; am avea *școli*.

Și, dacă școlile înființate deja nu se mai pot desființa (și de ce nu s'ar desființa cele care sînt adevărate parodii ?), cel puțin să nu se mai înființeze de acum. (Că e bine să avem cît mai multe școli, cine ar putea nega? Dar *școli!* Nu parodii! Căci e mai primejdioasă parodia culturii decît incultura. Adevărul acesta e à la Palisse...).

Oare nu au guvernanții alte mijloace să se facă plăcuți în reședințele de plasă, decît înființarea de gimnazii ?

„Forme fără fond“ s'a strigat cincizeci de ani. Dar fost-a vre-odată o mai deșăntată orgie de „formă fără fond“ ?

Și lucrurile se vor agrava tot mai mult.

Din cauza chipului cum sînt tratați profesorii secundari, la facultățile care dau numai profesori, nu mai vin studenți. La lași, dintr'o sută de înscriși, nouăzeci la sută sînt femei și zece la sută bărbați... (De ce s'or fi înscriind și aceștia ?). De unde urmează că nu o să mai fie din ce să se recruteze profesorii. Dar probabil, gimnazii o să se înființeze și la Pocreaca! (Nici nu-i greu: cu leafa profesorului, care e mai mică de cîteva ori decît cîștigul unul chelner, ori, a profesoarei, decît tratamentul total al unei bucătărese, e ușor de făcut licee!).

Dar mai este ceva: Viitorii profesori, adică studenții actuali, (cîți se mai înscriu la litere și științi) se recrutează din elevii produși de liceele actuale. Și Universitatea, nu poate să nu se resimtă, și ea, în nivelul ei cultural, de starea liceelor. Profesorul universitar lucrează cu ce material are. Invățătura în universități a scăzut. Și vînovați nu sînt nici profesorii nici studenții.

Iar din cauza, pe de o parte, a preparării insuficiente a candidaților la profesorat și a numărului lor restrîns (uneori mult mai puțini candidați decît locuri) și pe de alta din cauza nevoii urgente de profesori pentru liceele existente și cele în curs de înființare,—comisiile examinatoare dela concursurile de profesori sînt extrem de indulgente.

Credem că nu exagerăm, dacă vom spune că cultura națională e compromisă. Și compromisă pentru multă vreme, chiar dacă cei în drept s'ar trezi.

Chiar dacă s'ar trezi, pentrucă, deja, sînt atîtea serii de profesori slabi, atîtea serii de elevi slabi, viitori studenți și viitori profesori. Până ce se vor scurge toate seriile acestea, vor trece cîteva zeci de ani.

Curios e cum de s'a ajuns aici, cum de nu și-au dat samă cei în drept că se pregătește cea mai mare primejdie națională cu putință, incultura țării.

Cu școli, care nu sînt școli, nu vom avea nimic bun.

Căci invățătura din liceu e aceia care condiționează calitatea întregii păturii culte a unui popor: profesori, magistrați, advocați, medici, oameni politici, etc..

Suferim de multe rele. Dar toate se pot îndrepta relativ repede cu voință, sacrificii și pricepere. Incultura însă nu poate fi remediată decît în zeci de ani. Cîteva ani de neatenție (ca să ne exprimăm blînd de tot) produc efecte de decenii.

Și în complicația teribilă a vieții de azi, în concurența dintre popoare, se poate trăi, se poate persista fără cultură?

Până acum, de bine de rău, se răspîndea o cultură apreciabilă măcar într'o pătură subțire a țării. Burghezia era relativ inarmată.

Acum s'a renunțat la cultura țării întregi. E greu de găsit analogii alurea pentru acest fenomen curios și dureros.

Sînt țări, care n'au ajuns la cultură; sînt altele unde cultura a putut da puțin înapoi din cauze de forță majoră.

Dar a renunța la cultură din ușurință de inimă...

Căci credem că e vorba de ușurință de inimă, și nu, cum s'a zis, de gînduri obscurantiste. Tendințele obscurantiste duc la o anumită cultură, la o anumită organizare a ei—la o repartizare egolstă a culturii, dar nu la desființarea ei. Tendințele obscurantiste nu pot determina o clasă să desființeze cultura chiar și pentru ea.

Din chiar interes de clasă, o clasă dominantă are nevoie de cultură pentru ea și pentru o pătură, care să o servească.

O clasă dominantă știe că, fără cultură, o țară e dezarmată și, cine poate avea un interes mai mare, mai imediat ca țara să fie înarmată decît clasa care domină o țară?

Celace se mai poate face încă, e să se înceteze cu înființarea de școli secundare, să se trateze mai omenește corpul didactic și să se ajute și să se încurajeze în toate chipurile studenții buni.

Un profesor

Cronica teatrală

— IAȘI —

Heidelbergul de altădată.—Scampolo.—Prieteșug la toartă.—Baba Hîrca

Teatrul Național își continuă programul „reluărilor”. A re-luat printre altele și „Heidelbergul de altădată”. Reprezentația a avut succes.

Cunoașteți povestea acelu prînz evadat din atmosfera de temniță a unei Curți germane, și petrecerile lui în tovărășia studenților care beau bere, cîntă și poartă pe brațe o păpușică blondă: Kätte, de care se amorezează însuși prînzul și cu care face multe nebunii. Peste patru luni prînzul este chemat în țară. El nu vrea, protestează... Cînd i se pune însă dilema: tronul sau berărița,—prînzul dă ordin să i se facă bagajele. Prînzul se însoară cu „una de sama lui”... berărița, cu un geambaș din Viena—poezia berei, a lampioanelor, a cîntecelor studențești, cu aventura aceia blondă, rămîind în sufletul prînzului ca un vag parfum de flori moarte.

Acum paisprezece ani, un recenzent își bătea joc de poezia eftenă a lui Meyer Förster, autorul „Heidelbergului de altădată”.

„E rău, spunea recenzentul, cînd Nemțoaice noduroase, cu picioare mari și coate ascuțite, se apucă de stîrnesc risul publicului de *variété* prin mișcările lor stîngace și accentele lor guturale”.

Recenzentul nu prea are dreptate. „Heidelbergul de altădată“ trăește de atîția ani. El place într'o oarecare măsură,—nu numai vinzătoarelor de magazin care, închizîndu-și ochii, se trezesc cași Kätte o clipă în brațele unui prinț,—ci și intelectualiilor. Aceștia însă au alte motive. Intelectuali nu-s captivați de sentimentalismul prințului neamț, cu bere și cu scrijețuri de spadă. „Heidelbergul de altădată“ le aduce în minte tinereța lor, trăită cași de eroii piesei sau altfel—o tinereță petrecută în cîntece, într'o mansardă friguroasă. Zbenguirea studenților după Kätte, cîntecele care se aud în fund: iată esența „Heidelbergului de altădată“. Piesa „Nemțoaicei noduroase“ nu-i bună prin ceiace prezintă pe scenă, ci prin ceiace sugerează.

Dar viața dela Heidelberg, cu bere, cu fete și cîntece, oare nu-i un ideal de viață studențească? Ce vreți să faceți studenții? Să cînte, să bea un pahar de bere și s'o ducă în brațe pe Kätte cîntînd *ergo bibamus...* Doar acum își alcătuiesc tinerii trecutul: și-s așa de poetice, văzute în perspectiva vremii, lampioanele de hîrtie atîrnate de bolta berăriei din Heidelberg.

Piesa a fost jucată cu violciune. Bine d. Miron Popovici în Lutz: un rol jucat cu prestanță și demnitate, și d. Boldescu într'un personajiu incidental. Remarcăm pe un începător: d. Sava.

În Kätte a apărut, la primele reprezentații, d-na Maria Giurgea: suplă, vioae, cu vervă... O mimică mobilă, gesturi sprînzare, expresive... Ingenuă în a doua tinereță.

Marele succes al d-nei Giurgea pe scena eșeană ne-a bucurat mult. Un astfel de talent, cu fiecare succes de rampă, realizează și o victorie împotriva timpului. O ingenuă trecută de patruzeci de ani, care dă pe scenă iluzia unei minore, are desigur o putere divină. Ingenule de-obicei rămîn pe scenă până la sfîrșitul carierei: unele schimbîndu-și dela o vreme genul, altele persistînd în ingenuitate până la decadența desăvîrșită. O singură ingenuă a eșit la timp din scenă: Suzette Reichenberg care, după patruzeci de ani, a părăsit teatrul la cel dintăiu succes șovăelnic, lăsînd o amintire de tinereță eternă.—Tragedienele pot juca până la adînci bătrînețe. Durerea înalță și sanctifică. Durerea-i imaterială. Plînsul artistei oprește surisul de pe buzele spectatorilor. O ingenuă bătrînă însă face impresia u-

nei babe care zburdă—lucru profund ridicol.—D-na Maria Giurgea a invins până acum anii, și'n „Heldelbergul de altădată“ și'n „Scampolo“—un rol, de ștregăriță vagabondă. Ne gândim însă cu tristeță la timpul cind Scampolo își va pierde cei peste patruzeci de ani de acum...

„Scampolo“, comedie de Dario Nicodemi, cuprinde viața unei vagabonde—deprinsă să doarmă pe treptele palatelor, să rătăcească pe străzi unde oamenii par buni. Oamenii numai în casă se dau de gol: aici se chinuesc unii pe alții. Pe stradă însă nu vezi decît figuri senine. Vagabonda intră într'o casă: Un om cum-se-cade o reține. Se îndrăgostește de dinsa. Scampolo—așa se numește vagabonda—nu se adaptează societății „bune“: sinceritatea ei, învățată la soare, dă pe față multe adevăruri ce trebuiesc tăcute. Urmează o serie de năzbîtii, pe care eroina le face sărind într'un picior—cite-odată cu o lacrimă de duioșie în ochi.

D-na Giurgea a pus în acest rol expansivitate meridională. Replicile d-sale cădeau repede, dar nu erau prinse și svirlite îndărăt de parteneri—ca mingile la *tennis*. Comedia săltăreață a lui Nicodemi a fost jucată în tempo de slujbă religioasă. După replica vioae a d-nei Giurgea, o tăcere funebră se întindea pe scenă. Se auzea apoi răspunsul sufleurului. Publicul se declara mulțumit și.. aștepta resemnat. Dar partenerul nu prindea totdeauna răspunsul. Atunci sufleurul mai striga odată.. Parcă piesa se juca între d-na Giurgea deoparte și sufleur de alta, acesta avînd drept ecou neclar vocea actorului de pe scenă. Nu se joacă așa comediile sprințare. Efectul nu-l cuprins totdeauna în răspuns, ci în promptitudinea cu care este svirlit răspunsul. Am avut impresia că d-na Giurgea era supusă la o tortură sistematică.

Celelalte roluri n'au fost fericit distribuite: un actor fleșcăit sau altul cu burtă mare cu greu ne pot da iluzia de cuceritori...

Ultima scenă: despărțirea duioasă dintre Scampolo și iubitul ei, cînd eroii vorbesc încet, chiar în șoaptă, a fost stricată de un actor cu o grimă de palață, care juca rolul profesorului clandestin și care-și pipăla veșnic buzunarul cu bacșișul,

provocând risul galeriei și desființând astfel rolurile personajilor principale.

Scampolo, deși vagabondă, purta o rochie acătării: în Apus lumea are o jenă de genunchiul gol. La noi numai, și la Ruși, golanul nu-și cirpește haina. Apoi nici o artistă nu primește să apară la rampă într'o rochie ruptă și cu pete. La Iași, când Direcția a pus pentru întâia oară în repetiție „Azilul de noapte“ al lui Gorki,—nici un actor n'a acceptat rolul: nimeni nu vroia să se îmbrace în zdrențe... ca golani.

Încă o piesă italiană: „Prieteșug la toartă“, adaptare după Alfredo Testoni. Cîteva familii se duc, în toilul căldurilor, într'un sat unde un maior maniac își închipuia că are un izvor de apă minerală. Acolo—o mulțime de încurcături între amanții actuali sau în spe ai eroinelor. Ba piesa are și o „femeie cinstită“ care plictisește publicul un act întreg cu lecții de morală: aceasta îl hotărăște pe bărbatu-său, prin persuasiune, să renunțe la amantă. El renunță... mai ales că, odată cu porția de morală, nevastă-sa îl dovedise că amanta îl „traduce“. Piesa n'a izbutit. Unii spun că vinovat este autorul, alții — că actorii. Noi credem că amîndouă taberele au dreptate. Cel mai bine a jucat d. Vernescu-Vilcea, care a interpretat rolul maiorului. D. Vernescu a fost, ca totdeauna, de-un naturalism desăvîrșit. A avut o vervă!... A purtat pe umere piesa...

Succes a avut reprezentația piesei „Baba Hîrca“. Această feerie cu muzică, draci și ingeri, cu o vrăjitoare care aduce patul Vioricăi pe scenă prin puterea farmecelor, cu o droaie de țigani tăbăriți într'un codru, cu o nuntă țărănească: un car cu boi veritabili intră în scenă, cu săteni în port național, cu cîntece populare, cu horă, cu șotii, cu uncheși—feeria aceasta ce se isprăvește cu un tablou vibrant: apoteoza cununiei, are toate elementele cerute de o feerie națională. Mîna șovăelnică a autorului de-abia a schițat opera. Rămîne ca un adevărat poet s'o desăvîrșească. Acel poet nu credem să fie d. Victor Eftimiu care, în „Înșir'te Mărgărite“, a compromis chestia...

Am văzut „Baba Hîrca“ demult, cînd eram copil: cînd credeam că dracii, care se ivesc din podele la un semn al vră-

ltoarei, sînt diavoli adevărați. Acum sala teatrului era plină de copii. Același ochi în panică. Aceleași țipete de spaimă. Aceleași interjecții de mirare. Un copil al vecinei, cînd răsăriră din podele două cornițe roșii, se lîpi strîns de mine:—Mi-i frică!, —și încep să scîncească... Un bătrîn dela spate, într'un antract, povestea cum pe la o mie opt sute și nu știu cîte venea la reprezentațiile piesei „Baba Hîrca” pentru o actriță. Bătrînul vorbea răsufînd greu și, după fiecare propoziție, clămpănea de cîteva ori în sec...

Baba Hîrca a fost bine jucată: d. Boldescu și-a făcut mai mult decît datoria. Piesa a fost corect cîntată: d-na Braeschi are glas frumos. Orchestra s'a agitat sub dușamele. A fost, cum se spune, o reprezentație reușită.

Am avut impresia, uneori, că sîntem la operetă. Direcția ar trebui să se oprească mai mult asupra pieselor cu dans și muzică... Acestea au succes. Și succesu-i criteriul repertoriului.

Unii nu-s mulțumiți de Teatrul din Iași. Aceștia pomenesc de subvenția de vre-o trei milioane a Artelor, de subvenția care se urcă la suma de vre-o șapte sute mii de lei, a Finanțelor... de subvenția Primăriei: casă, luminat, încălzit... În aceste condiții, Teatrul trebuie să fie un îndreptar al gustului public. A început din veacul trecut: a jucat „Baba Hîrca”, „Mătușa lui Carol”, „Curierul din Lion”. Ajunsese pînă la „Azilul de Noapte”, „Invierea”, „Crimă și pedeapsă”... Încheiase o jumătate de cerc. Speram că Teatrul va încheia cercul. De unde! Noua Direcție ia astăzi evoluția *da capo*: dela „Baba Hîrca”. Există și o explicație: s'a ivit, după războiu, o nouă categorie de spectatori. Aceștia n'au asistat pînă acum decît la reprezentațiile panoramelor din iarmaroace. Ce vreți să facem cu dinșii? Să le dăm piesele lui B. Shaw? Vor fi băncile goale. La urma urmei am admite, spun același spectatori circotași, ca Teatrul să reprezinte și „Baba Hîrca”, și „Două Orfeline”—dar numai ca ilustrații a genului respectiv, fiind încadrate de piese bune. Ce Teatrui acesta însă cu „Baba Hîrca”, încadrată de „Mătușa lui Carol” și de „Curierul din Lion”?

Alții însă, mai rezonabili, se resemnează în fața realității. Așa trebuie să fie! Asisții la „Baba Hîrca”,—dar te gîndești la

copilărie, la bunica... și lacrimi mari îți cad pe genunchi. Asیști la „Prieteșug la toartă“,—și îți amintești de-o întâmplare din adolescență c'o fată și cu toarta unei ceșcuțe de cafea. Asیști la „Heidelbergul de altădată“, etc...

Ca să te distrezi la teatru, trebuie să colaborezi cu autorul și cu actorii—punind la contribuție cultura, experiența și amintirile tale. Numai așa reprezentația esă bine. Ar trebui ca Direcția să facă publicului o reducere la bilet...

M. Sevastos

Scrisori din Paris

— O patologie a literaturii —

Cind e vorba de fenomene complexe ca cele psihologice și cele sociale, a face distincții absolute între „sănătos“ și „bolnav“, între „normal“ și „anormal“ e lucru riscat, căci e foarte greu, dacă nu imposibil, de probat ceva. Starea de dezvoltare actuală a psihiatriei nu îngăduie ridicarea unor bariere calitative între „normal“ și „anormal“. Distincția e menținută fiind impusă de considerații de natură practică, dar e convențională, arbitrară și mobilă. Operația e și mai grea în sociologie. Școala lui Durckheim a demonstrat cu evidență constringătoare că categoriile de „normal“ și „anormal“ nu pot fi deocamdată aplicate în mod științific în sociologie. Aplicarea e extrem de riscată și pretențioasă mai ales cind e vorba de fenomene sociale care au loc în sînul unor societăți aparținînd unui tip de structură complexă, cum sînt societățile noastre europene. Literatura, rezultat al unei colaborări intime între societate și individ, este un fenomen social complex. A spune de o literatură că e bolnavă, e a afirma un lucru gratuit, căci e imposibil de demonstrat.

Și, dacă azi, cu'n oarecare optimism se poate vorbi de o sociologie a religiei, a dreptului, a economiei,—sociologie embrionară, bineînțeles,—nu se poate vorbi de o sociologie a artei sau a literaturii. Teoria mediului lui Taine reprezintă o obscură tendință spre înjgheizarea unei sociologii a artei. Incercarea, cu tot spiritul metodic al lui Taine, n'a reușit. N'a reușit, nu numai fiindcă problema e extrem de grea, ci și fiindcă a fost pusă greșit, nefiind destul de limitată. Spirit sistematic și constructiv, Taine a pus chestiunea în tot ansamblul ei, dîndu-i o soluție vagă căci e generală și grăbită. Așa cum a fost pusă de Taine, chestiunea, pentru a putea fi rezolvită, necesita deslegarea prealabilă a o mulțime de probleme de detaliu și pe care Taine le-a scăpat cu desăvîrșire din vedere. Chestiunea a fost pusă în mod mult mai lămurit și mai pozitiv de Burckhardt și de Nietzsche. Nietzsche a înțeles printre cei dintăiu că tradițiile literare se nasc și mor sub influența unor factori sociali determinați. Că rolul creator al publicului este decisiv. Și diferit cind publicul gustă creațiunea literară fiind grupat în masă și stăpînit de o emoție religioasă (serbări religioase), sau cind acest public este

dispersat luînd contact cu opera poetului în cabinetul de lectură. Altul va fi genul literar pe care-l va cere, și deci, creația, publicul cel dintâlu,—va fi tragedia, ne spune Nietzsche—și iarăși altul în cel de al doilea caz. Precum și sensibilitatea publicului va fi diferită în cele două cazuri. Genul literar, la rîndul său, va determina alegerea subiectelor, natura problemelor literare pe care și le va pune poetul. Disparația unei emoții, pasiuni, etc. sociale date va atrage după sine dispariția genului literar care i-a corespuns, va schimba natura problemelor literare pe care și le vor pune poezii, scriitorii. Iată o mulțime de chestiuni de detaliu pe care ar avea să le rezolve o sociologie literară, dacă ar exista această sociologie.

Inercarea lui Nietzsche a rămas izolată, probabil, din cauza complexității problemelor pe care le suggera. Din anticipațiile generale ale lui Taine și din încercările lui Nietzsche s'a desprins însă o idee clară: anume că arta și literatura, întocmai cași morala, sînt expresia necesară a unei epoci anumite, a unei societăți anumite. Înainte de a se face distincții între „normal“ și „morbid“ să se determine fenomenul literar în funcție de societate și de timp și de loc. Iată obiectul unei sociologii literare pe care nu o avem încă. Numai cînd această sociologie ar deveni o realitate se va putea pune, cu multă prudență, problema distincției „normalului“ de „anormal“, „sănătosului“ de „bolnav“ în literatură. Și numai atunci, eventual, se vor îndica direcții normative, dacă ar fi nevoie. Iar o ultimă și aventuroasă problemă ar fi explicarea, cel puțin parțială, a personalității artistice prin categoria socialului. Problema poate să va dovedi rău pusă, căci se știe că, până azi, încă nici o știință n'a reușit să explice individualul în întregime.

Mai puțin pretențioasă decît această sociologie, critica secolului XIX s'a mulțumit să fie critică literară pură, să ne descrie (a descrie nu înseamnă a explica) personalitatea artistului, să ne analizeze determinînd în funcție de această personalitate opera. Fără pretenții deplasate de a da rețete, această critică s'a mărginit, foarte inteligent, să înțeleagă și să constate. Neamestecînd categorii străine naturii operei literare, a determinat valoarea ei după criteriul pur estetic. Astfel înțelegerea unei însemnate creațiuni omenești s'a lărgit, prăbușindu-se în același timp erarhia genurilor literare considerate ca bariere peste care nu se putea trece fără pedeapsă. Cu'n cuvînt, convînsă că nu există facultate de a judeca care s'ar putea în mod legitim suprapune facultății de a cunoaște, critica literară modernă s'a mulțumit să cunoască.

Cu totul altă concepție are despre natura și rolul criticii literare d. Henri Massis. Și s'o spunem dela început, d-sa are o concepție ambițioasă. Tot ce-am înșirat mai sus despre o sociologie care nu există—și mai mult decît atît,—d. Massis atribue—gratuit, mai e nevoie s'o spun?—criticii. Critica trebuie să facă „la police des lettres“, ne spune d-sa în al doilea volum al d-sale intitulat „Jugements“. Medicină care nu are nevoie de a-

anatomie, de fiziologie, de chimie, etc., critica, așa cum o înțelege d-sa, este de-adeptul patologie și terapeutică. Critica d-lui Massis, face să intervină la fiecare pas criteriul de judecată străine materiei obiectului, și astfel falsifică obiectul asupra căreia se aplică. Într'un număr mai vechiu al „Vieții Românești” am expus pe larg criteriile după care judecă d. Massis. Ele sînt de natură morală, religioasă, nu estetică. Dar, în definitiv, d. Massis, în cele două volume de critică (1923, 1924) a voit să ne dea mai mult decît o simplă critică literară. D-sa nu contestă talentul scriitorilor de care ne vorbește. Pe nenumăratele d-sale pagini, scrise foarte frumos, în zădar am căta o singură analiză sau apreciere pur estetică. Ceiace vrea d-sa să ne demonstreze este că scriitorii pe care ni-i prezintă, și-au exercitat talentul în direcție nesănătoasă, luîndu-și inspirația din rău, morbid, etc.. Intocmai ca într'un tratat de morală, cuvîntul rău și sinonimele lui se întîlnesc aproape pe fiecare pagină. După considerațiile înșirate în fruntea acestui articol, risc să mă repet, spunînd că patologia literară pe care ne-o dă d. Massis e anticipație neprobată, iar terapeutică, pe care mai mult ne lasă s'o ghicim, este inutilă. Căci scopul mai îndepărtat al d-lui Massis este de a impune o disciplină curiozității talentelor de mîne și de a le indica o direcție. Acest lucru mai mult în mod indirect decît direct: influență directă asupra publicului și, prin el, asupra producției literare. Influență directă nu asupra publicului, ci asupra concepției lui de viață. Gustul se va schimba apoi în mod necesar, crede d. Massis. Toate problemele răscolite de Taine și atacate, cu atîta prudență, de Nietzsche, d. Massis le trece cu vederea. D-sa e credincios, și știe că credința mută munții!

Se vedem acum cum procedează d. Massis? Am spus că pentru d-sa criticul literar trebuie să fie profesor și pedagog (v. vol. II, p. 240—250). Dar rolul astfel înțeles nu poate fi îndeplinit cu succes dacă cel ce și-l ia asupra-și nu-l exercită cu pasiune și cu tărie. Orice spirit, oricît de larg ar fi el, este parțial. D. Massis o știe aceasta. Dar mai știe că un spirit, numai fiind parțial, e tare. Ne va servi deci, cu talent viguros, o extrem de lucidă dar parțială analiză a structurii sufletuștii a lui Renan, France, Gide, Rivière etc.. Credința religioasă și filozofia d-sale —și, ascunsă undeva în întunericul subconștientului, credința d-sale politică—vor veni, toate, și ele, în ajutorul psihologului. Iar portretele psihologice ale scriitorilor pe care ni-i prezintă, vor fi niște impresionante caricaturi. Nu caricaturi care să stîrnească zîmbet, ci monștri care să sperie. Renan și Gide mai ales. D. Massis știe că sentimentul fricii este un sentiment pedagogic... Un prietin de convingeri politice al d-sale face același lucru în politică. Dar Leon Daudet și-a desemnat caricaturile rîzînd. D. Massis nu ride niciodată. Sector pătimaș, d-sa e obsedat pururea de opera pe care vrea s'o îndeplinească. Totuși, cetitorul regretă adesea că d. Massis nu știe să rîdă. Doar și ironia poate fi, cîteodată, excelent instrument pedagogic.

Caracter imperios, tonul în care vorbește d. Massis e adesea un ton de comandă. Absolutul tezelor pe care le susține îi permite să-și acorde în discuție, prealabil, o mulțime de avantaje pe care un critic fără doctrină preconcepută și cu mai multă pudoare, de obicei, și le refuză: d. Massis își tratează adversarii de vinovați și de perversi. „Vina“ le e relevată cu o expresie severă de educator și cu o putere de convingere care înlătură orice posibilitate de indoială sau de șovăială. Convingerile sînt totdeauna nete—de aci precizia expresiei; ele sînt totdeauna tari—de aci vigoarea raționamentelor, care se sprijinesc pe ele. Totul e înlănțuit într'o dialectică ingenioasă și exprimat într'un stil de o frumuseță rară; spiritele nehotărîte sînt aservite de voința imperioasă a d-lui Massis, iar spiritele desorientate seduse de talentul său bărbătesc.

Ideia dominantă a d-sale e ideia de ordine; în literatură, în politică, pretutîndenea. Și pentru a salva această ordine, d. Massis interzice curiozitatea intelectuală prea mare, ca periculoasă. Păcatul strigător la cer al lui Gide este tocmai această „concupiscence de l'esprit, plus dangereuse que celle de la chair“. D. Massis e consecvent: Biserica, în evul mediu, nu cerea oare același lucru, tot pentru salvarea ordinii? În frumosul capitol intitulat: „Le romantisme de l'adolescence“, predilecția literaturilor moderne pentru analiza psihologică a sufletului copilului e taxată de „morbida“ căci „adolescența este climatul tuturor posibilităților demoniace“. Ceva mai departe, judicioasa observație: „Personă liberă, morală, responsabilă de actele sale, iată omul clasic, și iată, probabil, de ce copilul ocupă un loc așa de mic în literatura secolului XVII“: d. Massis vrea să limiteze până și alegerea subiectelor!

Dar, pentru cine nu iscălește filozofia d-lui Massis, critica d-sale, operă a unui spirit viguros, prezintă totuși o utilitate imediată: acela,—și numai acela,—pe care o prezintă orice teorie ingenioasă: ea îngăduie clasarea unui mare număr de fapte sub un singur unghi de vedere. Aplicată ca principiu de cercetare ea s'a dovedit fecundă. Personalitatea atîtor talente mari ale literaturii franceze contemporane apare sub o lumină nouă. Calități și defecte devin vizibile, care, poate altfel, ar fi rămas ascunse. Citez acest pasagiu: „Cu *Histoire contemporaine* și *Jean Chrisophe*, aceste două «Summe» ale istoriei morale din acești treizeci de ani din urmă, ținem cele două capete ale lanțului: aci o viziune îngustă despre univers care strîmtează și uscă sufletele, dincolo o noțiune haotică a lumii unde rațiunea ni se pierde și ni se destramă. Idei deopotrivă de înșelătoare, idei lipsite de forță și virilitate“. Sau admirabila pagină unde ni se face o paralelă între literatura engleză și cea franceză: „...Se poate oare vorbi, de exemplu, de geniul tradițional al literaturii engleze? Geniul aci nu e decît individual. El țîșnește în personalități îndrăznețe, excentrice prin excelență, și tocmai de aceea de o varietate deconcertantă; exemplare disparate de aceiași

rasă, fără îndoială, dar unde totul pare început dela capăt, stilul, compoziția, până chiar și limba. Fiecare operă răsare ca o aventură care nu putea fi prevăzută, anormală, cam monstruoasă... De aceea literatura engleză n'are *critică*; ea are *biografii*. Singure individualitățile o interesează... Cu totul altfel se petrece lucrul cînd e vorba de literele franceze, sociale prin excelență, unde sub libertatea infinită a stilurilor se ascunde o rețea admirabilă de discipline, și care nu poate fi niciodată ruptă fără a pierde dezastruoasă. Cutare talent, care, născut englez, ar fi un geniu de primul ordin, nu va fi niciodată sub cerul nostru decît un geniu poticnit"...

În general, tot capitolul dedicat criticii d-lui Pierre Lasserre este bogat în observații judicioase, iar capitolul dedicat lui André Gide e, pe cît de pătimaș și de parțial, tot pe atît de penetrant. Spiritul „îndrăcit”—cuvîntul e al d-lui Massis—al lui André Gide și-a găsit inchizitor subtil și fără de milă...

Dar, cu toată convingerea absolută pe care d. Massis vrea s'o pună în adevărul tezelor pe care le susține, asemenea Marelui inchizitor al lui Dostoievski, inchizitorul lui André Gide pare muncit însuși de o conștiință agitată, căci, în fond e speriată și de acela așa de intolerantă. Oare nu s'ar putea aplica d-lui Massis însuși celace d-sa spune așa de frumos despre Peguy, Claudel: „Epoca noastră crează fanatici. Totul e luptă, dispută, lovitură de forță. La bază găsim totdeauna un act de violență. Certitudinea este mult mai calmă!” Și citînd dimpreună cu d-sa, pe Pierre Lasserre: „...Ce qui s'empare de l'intelligence et du coeur par la libre pénétration de la vérité, de la bonté, de la beauté, lumineusement connues ou ressenties, ne rend pas fanatique, avec quelque chaleur qu'on y adhère...”

Și, admițînd, cu d. Massis că doctrina catolică—cînd e vorba de d. Massis, chiar de d. Massis criticul, aici trebuie să revenim. Toată cugetarea d-sale fiind inspirată și pusă în serviciul unui grandios pragmatism religios și politic—admițînd, zic cu d. Massis, că doctrina catolică ar pune capăt anarhiei mentale și morale de care d-sa se plînge atîta, dînd spiritelor unitatea, care,—crede d. Massis,—este suprema lor necesitate, ne întrebăm dacă această restaurație universală e posibilă? Și, presupunînd că istoria s'ar putea reface, că restaurația ar fi posibilă, cine ne garantează durabilitatea ei? Cauzele naturale care au produs „anarhia” de care vorbește d. Massis, n'ar interveni din nou, reproducînd-o? „Omul clasic” al d-sale ar reapărea pe pămînt numai pentru ca să dispară iarăși, în scurtă vreme?

D. D. Roșca

Miscellanea

„Prăbușirea“ poporanismului

Cetitorii noștri știu că nu prea cultivăm genul polemicii agresive. Unii din ei chiar ne reproșează lipsa acestui sport din paginile *Vieții Românești*. Cetitorii noștri ne vor acorda, apoi, că nu prea obișnuim să ne apărăm de atacurile încercate asupra noastră.

Și dacă luăm acum condela ca să restabilim unele lucruri, o facem mai mult pentru că întâmplarea ce voim să povestim e plină de haz. Ese din domeniul rece al ideilor și intră deadreptul în literatură.

Cuvîntul Liber a descoperit într'o carte a d-lui Lovinescu citeva idei mari, care l-au încîntat și pe care simte nevoia să le cînte. Până aici nimic de obiectat.

Cuvîntul Liber, pe de altă parte, are un dispreț suveran pentru poporanismul *Vieții Românești*. Aici, iarăși, nimic de obiectat. Ba poate ar fi ceva: că domnia dela *Cuvîntul Liber*, cum se va vedea imediat, duc disprețul pentru poporanism până la ignorarea lui. Și, oricum, e cam curios să disprețuești enorm ceia ce nu cunoști..

Cuvîntul Liber se extiază în fața legii descoperită de d. Lovinescu numită „necesitatea interdependenței materiale și morale a veacului“, după care țările inapolate și deci a noastră trebuiau să intre, fatal, în orbita țărilor civilizate.

Intr'o postură și mai admirativă rămîne *Cuvîntul Liber* în fața corolarului legii de mai sus, care sună astfel: „Creșterea dela formă la fond e normală“.

„Consecințele unui asemenea fel de a privi cazul revoluției burgheze sînt mari“ zice *Cuvîntul Liber*.

„In primul rînd—urmează *Cuvîntul Liber*—se prăbușesc toate „școlile întemeiate, în cultură și politică, pe obscurantism: sămănătorismul, poporanismul, tradiționalismul“.

Așa dar este vorba de prăbușirea poporanismului din cauza legii descoperită de d. Lovinescu.

Vom observa deocamdată că se aduce o ofensă d-lui Sanielevici, care pretinde că a „prăbușit“ d-sa demult poporanismul. Ori poate, poporanismul omorît de d. Sanielevici (nu mai punem la socoteală alte asasinate mai mărunte) a fost învîlat acum de *Cuvîntul Liber*, numai pentru ca același *Cuvînt Liber* să-l asasineze „prăbușindu-l“ cu ajutorul legii descoperită de d. Lovinescu ?

Și cînd ne gîndim că acum șase ani în cea dintîiu revistă apărută după războiu (*Insemnări Literare*) poporanștii au spus că, odată cu schimbările sociale și politice, care au șters lobăgia sau neolobăgia cum o numea Gherea, din poporanism nu mai poate rămînea de actualitate decît una din preocupările lui de altădată : accentuarea importanței caracterului specific în literatură (atît de scump *modernistului* André Gide, admiratorul germanului Goethe, rusului Dostoevski și polonului englez Conrad),—cînd ne gîndeam la toate acestea, asasinatale consecutive comise împotriva poporanismului—reacție la lobăgie apar ca tot atîtea acte de macabru sadism.

Dar să vedem ce e cu „prăbușirea“ poporanismului prin filozofia d-lui Lovinescu.

Declarăm din capul locului că dacă legea „descoperită“ de d. Lovinescu ar fi ucis poporanismul, faptul tragic nu ar fi fost un asasinat ci o sinucidere,—sinuciderea poporanismului,—căci, cu legea „descoperită“ de d. Lovinescu, menită după *Cuvîntul Liber* să „prăbușască“ poporanismul, noi am plictisit lumea în *Viața Romînească* vreme de cincisprezece ani. 1

Cel mai important aspect, poate, al activității *Vieții Romînești* a fost lupta ei împotriva dușmanilor *formelor nouă*,—împotriva sămănătorismului, a tradiționalismului, a Junimii, a d-lui Iorga, a lui Alecsandri ca tradiționalist junimistizant, a lui Eminescu și Caragiale ca sociologi (pentru lupta împotriva reacționarismului lui Caragiale ne-am certat acum doi ani cu d. Zarifopol), a lui Aurel Popovici (împotriva cărula am apărut *Revoluția Franceză, democrația elvețiană, liberalismul român*), a d-lui Mehedinți, a d-lui Motru (ca cel din urmă exponent al junimismului) și chiar împotriva reacționarismului socialist din *Revista Socială*.

Acum doi ani scriam în *Viața Romînească* :

„Această importare a unor *forme* într'o țară nepregătită a „găsit mulți critici. Necorespondența formei cu fondul a fost „tema de predilecție a Junimii.

1 Cîteva ziare s'au extaziat foarte tare în fața unei alte descoperiri a d-lui Lovinescu : că ortodoxismul a împiedecat poporul român de la îndeplinirea menirii lui în aceste părți ale Europei.—Extazul în fața acestei „descoperiri“ dă pe față o îngrijitoare scădere a culturii în vremurile acestea post-belice. *Descoperirea* aceasta a d-lui Lovinescu e un loc comun în cultura noastră. Descoperirea aceasta au făcut-o alțiia scriitorii de vre-o patruzeci de ani încoace! Chiar și unul din cei „prăbușiți“ de *Cuvîntul Liber*, ba încă un șef al unei categorii „prăbușite“, șeful „sămănătorismului“, d. N. Iorga.

Lașco, zice d. Iorga, „chiamă în reședința sa un episcop catolic, „pe vremea cînd ortodoxia, de care se țineau cei mai mulți dintre su-„pușii săi, n'avea decît bisericuța din Rădăuși, unde se îngropară ră-„mășițele lui Bogdan... Dacă biruința așteptată [a legii catolice] s'ar fi „săvirșit, mințile Moldovenilor ar fi fost mai repede și mai deplin lu-„minate ; între Apusul, de unde a pornit așezarea noastră în aceste „părți ale barbarilor slavi și turci, și noi, ramură răsleață, s'ar fi sta-„tornicit nouă și trainice legături. Așa ager cum este poporul nostru, „am sta astăzi în rîndurile dintîi ale popoarelor de cultură“.

Aceasta o spune d. Iorga în 1904, în toiu „sămănătorismului“ ! (Facem grație cetitorului de citații din alți autori!).

Am spus'o și noi. Am spus că, dacă am fi fost catolici în veacurile trecute, poate am fi produs și un... Copernic !

„Junimii *i s'a răspuns* că această premenire cu haine croite „pe alte trupuri, dacă s'a întâmplat, a fost fatală și lamentația e „inutilă. *I s'a mai răspuns că acele forme, odată introduse, vor crea și fondul, provocîndu-l. În Viața Romînească noi am dezvoltat pe larg aceste considerații*“.

Acum patru ani scriam în *Viața Romînească* :

„După 1800 a trebuit și de voe și de nevoie să transplantăm în „doză forțată în societatea noastră feudală tot ce se crease în „Apus într'un întreg ev“. „Introducerea formelor nouă în prima „jumătate a sec. XIX a fost fatală“. „Dacă formele dinainte de „războiu erau pentru criticii lor prea înaintate, atunci ce orgie „de «înaintare» trebuie să fie pentru naturile timorate și reacțio- „nare formele introduse după războiu. Și în adevăr asistăm la „aparitia încă dezorientată a unei nouă ediții a junimismului. „Nivelul cultural al țării, și ne gîndim mai ales la masele pro- „funde, nu este, fără îndoială, apreciabil mai ridicat decît pe vre- „mea criticii junimiste. Și dacă pe atunci colegiile restrînse erau „o haină prea nepotrivită pentru noi, se înțelege dela sine cum „poate fi privit votul universal egal și direct din punctul de ve- „dere al unei astfel de critice. Evident votul universal nu a răsă- „rit la noi din evoluția noastră. Nu este față cu organismul nostru „social ca pielea unui trup, ci ca o haină de împrumut, croită „pe alt corp. Dar *introducerea votului universal este o fatali- „tate istorică*. Chiar dacă nu ne era impus de împrejurări „auguste, încă ar fi trebuit să-l introducem de bună voe, *pentru că, „rămăși în urma Occidentului trebuie (nu se poate altfel) să „introducem în indefinit toate formele sociale și politice „pe care le îmbracă Occidentul. Și cum veșnic vom fi în „urma Occidentului și veșnic va trebui să introducem tot „ceia ce se va fi produs în Occident, urmează că vom fi „etern în perioadă de tranziție acută până atunci cînd evoluția „socială va ajunge la termenul ei—*până cînd nu se va mai pro- „duce nimic aiurea, pe care să avem apoi nevoie să-l transpor- „tăm la noi*“.*

Am ales cîteva citații din numerele de după războiu ale *Vieții Romînești*, pentru că aceste numere puteau fi cetite și de tinerii dela *Cuvîntul Liber*, mai ales că unii din ei au colaborat în acest timp la *Viața Romînească* și credem că ei nu cetesc într'o revistă numai propriul lor scris.

Articolele din care am făcut citațiile de mai sus, ar fi fost de ajuns, ca acești domni să cunoască atitudinea noastră față cu problema. Iar rîndurile dintr'un număr al „V. R.“ din 1922, citate mai sus: „In *Viața Romînească* noi am dezvoltat pe larg aceste considerații“,—puteau să le dea indicații asupra trecutului acestei reviste.

Domnii dela *Cuvîntul Liber* erau datori să cunoască toată *Viața Romînească*. Cînd vrei să definești un obiect, trebuie să-ți înăbuși des- gustul pe care-l ai pentru el și să-l cercetezi. Dacă totuși nu-ți poți înăbuși dezgustul, atunci taci, nu mai filozofezi asupra lui.

Dacă ar fi căutat întâiu să cunoască ce face definește, *Cuvîntul Liber* ar fi aflat că noi am vorbit pe larg de

„*fatala presiune a Apusului asupra țărilor romîne, care, cum s'a zis, sînt ca niște provincii ale Europei în imposibilitate de a rămînea în afară de mișcările sociale ale continentului*”.

Aceasta este faimoasa *lege*,—de unde urmează, cum vedeți, că ne-am „prăbușit” înșine acum aproape douăzeci de ani.

Am subliniat mai sus cuvintele „*cum s'a zis*”, fiindcă această *lege*, „descoperită” în acest sezon, a fost descoperită de Gherea a-cum patruzeci de ani și a fost utilizată de el mereu în toate scrierile și polemicile sale (*Cuvîntul „orbîta”, care face atîtea furori azi, l-a scris Gherea de cinci sute de ori*).

Ar mai fi aflat *Cuvîntul Liber* că noi am învinuit Junimea, pe Maiorescu, pe Eminescu, pe Caragiale, că :

„n'au înțeles fatalitatea lucrurilor, n'au înțeles că Romînia „trebuia să îmbrace *acele forme nouă*” și insistînd că

„e o copilărie aerul țîfnos cu care conservatorii doctrinari „privesc așa numitele „*forme nouă*” și „pervertirea” mentalităților „romînești de cătră cugetarea străină” ;

că, luînd taurul de coarne, am susținut, în special contra Junimii, că :

„binele va veni *tocmai* prin ducerea mai departe a constituționalismului liberal”.

iar cu privire la satirizarea junimistă a instituțiilor fără substrat real, am susținut că :

„trebuia să se creeze întâiu teatre și apoi piese de teatru, actori ; întâiu universități și apoi știința națională, etc.”.

Am dovedit, *pragmaticește*, că Junimea n'a avut dreptate în lupta ei contra formelor nouă, prin considerația că aceste forme au dat rezultate bune pe lîngă fatalele dureri și ridicole ale unei perioade de tranziție.

Această transplantare a formelor nouă am preamărit-o, recunoscînd meritul Munteniei de a o fi înfăptuit („munteanul I. Brătianu” al d-lui Lovinescu,—altă „descoperire” a sa) :

„*Muntenia* face o operă mai necesară (decît Moldova) ; ea „își cheiltuește energia în lupta pentru schimbarea ordinii sociale, „caută să transplanteze din Apus *formele sociale*”.—„Muntenia „și-a plătit tributul cătră romînism prin marea ei luptă pentru „crearea Romîniei moderne”.

Cuvîntul Liber găsește și el o formulă pentru *legea cea nouă* : „De sus în jos”. Ar fi și acest „de sus în jos” merit să „prăbușească” poporanismul !

Dar, ca de obicei, poporanismul, dintr'un zel suprem de auto-asasinare s'a „prăbușit” complet, căci, nemulțumit cu simpla idee că formele provoacă fondul „de sus în jos”, el a tras concluzii ex-

treme pentru „de sus în jos”. În adevăr, din teoria formei „provocătoare” de fond, el a tras concluzia că liberalli au guvernat atât de mult—și chiar din opoziție,—pentru că reprezentau formele nouă, care trebuiau mereu introduse și în chip fatal (*Legea!*); a mai tras concluzia că la noi guvernele au menirea de a face educația europeană a publicului; că guvernele sînt mai bune decît publicul, pentru că ele sînt formele nouă, iar publicul e tradiția. Ce orgie de „sus-în-jos”!

Dar *Cuvîntul Liber* a mai descoperit ceva impresionant împotriva noastră și tot, desigur, în d. Lovinescu: Că Românii au trebuit să creeze totul din nou în contra tradiției, că tot ce avem bun e importanță occidentală, etc., „descoperiri” menite, firește, să prăbușească poporanismul.

E, iarăși, autoasasinare.

Noi am spus foarte demult că, din împrejurări istorice nenorocite, poporul român, atât de bine înzestrat,

„care n'a creat aproape nimic, a introdus aproape tot”, că

„noi nu ne-am dezvoltat în voie după firea noastră, căci am fost sub Turci (și un timp și sub Ruși). Tot ce-a fost, a fost mai mult sau mai puțin în funcție de această tristă situație a noastră”.

Că:

„cei care se ridică împotriva celor dela 1848 se fac, fără să vrea, apărătorii fanariotismului și ai rusismului, căci înainte de influența europeană dela începutul veacului XIX, țara era fanariotizată și o urită influență rusească se accentua”.

Că:

„era nu numai fatal, dar chiar necesar ca țările romîne să lepede haina fanarioto-turcă și să se organizeze europenește”

Că:

„influența apuseană și creșterea culturii romînești naționale sînt două fenomene concomitente”.

Că (băgați de samă până unde am mers noi în cîntarea diti-rambică a formelor nouă):

„bogăția limbii populare și a spiritului popular au rămas un subsol neexploatat cîtă vreme cultura apuseană nu și-a îndeplinit rolul ei salutar”.

Că chiar naționalismul (în înțelesul bun al cuvîntului) se datorește influențelor strălune (*ideologiei Revoluției Franceze*).

Aceste lucruri le-am spus mai ales în contra d-lui Rădulescu-Motru, căruia vedem că acuma i se servesc din nou, mai debil—ca o noutate!

Această luptă a Vieții Romînești pentru apărarea formelor nouă și în contra obscurantismului social, politic și cultural (luptă purtată în

tot timpul apariției *Vieții Românești*, prin articole și polemici, care ar alcătui mai multe volume) am început-o într-o vreme cind toată cultura noastră era reacționară; cind reviste ca „Sămănătorul“, „Convorbiri Literare“, „Luceafărul“ și oameni ca Maiorescu, d. Iorga, Aurel Popovici reprezentau cu tărie și cu prestigiul reacționarismul; cind partide întregi aveau o Ideologie contradictorie Ideologiei Revoluției Franceze; cind universitățile și Academia erau dominate de acest spirit, hrănit de concepțiile reacționare ale Germaniei.—Și cind în această atmosferă *Viața Românească* a luptat cu tărie și fără preget împotriva tuturor, este *onorabil* a o muta în cîmpul *adversarilor* ei, din nevoia de a o asasina?

Cuvîntul Liber e adoratorul formelor nouă și al culturii apusene. De ce nu introduce aceste forme nouă și această cultură în procedeele lui publicistice? S'ar putea imagina în vre-o țară din Apus o astfel de mistificare a publicului cetitor?

Pentru desfătarea cetitorilor noștri trebuie să mai adăugăm că, pe vremea cind noi luptam împotriva dușmanilor formelor nouă, cind această luptă avea cu totul alt rost și altă greutate decît astăzi, cind încă era, cum s'ar zice, stare de războiu și nu venise vremea „volnicilor care se arată după războiu“—d. Lovinescu, colaborator al *Convorbirilor Literare*, făcea pe tradiționalistul sub direcția d-lui Mehedinți, aplauda lupta junimistului Costache Negruzzi împotriva răspîndirii culturii la sate („armă primejdioasă“), se declara împotriva „exodului satelor la orașe“, împotriva primejdiei „proletariatului intelectual“, deplîngea desrădăcinarea, citind pe Barrès,—cu alte cuvinte aplauda lupta lui Costache Negruzzi împotriva burghezilor țării (atît de scumpă *Cuvîntului Liber*); se asocia la teoria lui Negruzzi că nu „boerescului“ (adică lobăgiei) și „subprefecților“ (adică regimului de-atunci) se datora starea rea a țărănimii, ci „lenei“ și „beției“ țărănilor. Și glumea pe socoteala apărătorilor formelor nouă dela mijlocul veacului trecut, care protestau împotriva ideilor lui Negruzzi, numindu-l „poporaniști“ al vremii aceleia!

*

Cuvîntul Liber, după ce ne prăbușește cu legea „descoperită“ de d. Lovinescu, ține să ne mai prăbușească încă odată cu descoperirea sa proprie că atitudinea noastră față cu „spiritul critic în cultura românească“ e reacționară. *Cuvîntul Liber* înclină să spună că noi am aderat la „critica“ făcută formelor nouă dealungul veacului trecut.

Dar noi am spus că aproape toți reprezentanții „spiritului critic“ au fost împotriva *formelor nouă* și *i-am combătut* din cauza acesteia! Nu știe acest lucru *Cuvîntul Liber*? Dacă nu știe, de ce scrie? Întrebăm și noi așa degeaba...

Am combătut pe Alecsandri (în care noi, cei dintîi, am descoperit un junimistizant). Am combătut pe Costache Negruzzi (pe care l-am numit „primul junimist“). Am combătut pe Maloescu, pe Eminescu, pe Caragiale (pe care, în contra lui Gherea, care-l trata drept spirit indiferent în politică, l-am taxat reacționar). Am combătut până și pe vechii socialiști, pentru antiliberalismul lor. Și am regretat că atîtea capete eminente n'au aderat la formele nouă, ajutînd pe întorcătorii lor să le adapteze mai bine.

Și cind noi am căutat cu lumînarea să descoperim spirite reacționare, și reacționarism în spiritele care treceau drept liberale—spre

a le combate,—este *cinstit* să fim taxați de reacționari tocmai din cauza, și cu ocazia, *acestei* atitudini a noastre?

Dintre „spiritele critice“, de care ne-am ocupat, am aprobat numai pe Kogălniceanu, A. Russo și Odobescu, pentru că ei au fost partizanii formelor nouă.

Ori poate *nevoia, pur și simplu*, a spiritului critic, adică a *spiritului de discernămint*, pe care l-am recunoscut noi ca necesar la introducerea și adaptarea formelor nouă,—acesta este reacționarism?

Dar se poate face ceva în lumea aceasta—afară de actele habituale și cele reflexe—se poate măcar mobiliza o casă fără *alegere*? „Spiritul critic“ e implicit în orice act de voință conștientă.

De fapt, s'a introdus ceva la noi *fără alegere*? S'au tras la sorți formele europene? (Căci nu erau numai de un fel!). Nu s'a ales constituția (cea belgiană)? Nu s'a ales codul (cel napoleonian)? Nu s'a ales tipul de universitate (cel francez și pe urmă ceva din cel german)? Nu s'a ales tipul de armată (cel prusac)? Și dacă nu se alegea, era bine? Și, dacă s'a ales rău, a fost... bine? Și, dacă s'a ales bine, a fost... rău? Și, întrucît nu s'a ales, ci s'a luat la întimplare, a fost bine?

Și, în constituția belgiană, în codul Napoleon, etc., nu s'au făcut alegeri? Și, dacă nu s'au făcut, a fost bine? Și, întrucît nu s'au făcut de ajuns, a fost bine?

Și numai dacă ni se va dovedi că toate formele introduse au fost exact cele care trebuiau introduse; și că felul cum au fost adaptate a fost exact felul cum trebuia să fie adaptate;—numai atunci regretul nostru, că atîtea capete eminente au stat deoparte, sterpe, în atitudine negativă și dușmănoasă, față cu formele nouă, în loc să le îmbrățișeze, numai atunci acest regret al nostru va fi zădărnice.

A fost nevoie de atîta spirit de discernămint și cunoaștere clară a realităților noastre, încît chiar în vremea cînd spiritele conștiente critice nu stăteau deoparte — în vremea lui Kogălniceanu—tot nu se poate spune că s'a făcut tot ceia ce era posibil de făcut.

Cine nu știe că formele nouă se puteau introduce mai bine, mai eficace?

Fără să mai vorbim de constituție, cod, organizare administrativă, etc., să ne oprim la o *formă nouă*, asupra căreia discuția e mai ușoară și cu sorți de a fi înțeleasă de toată lumea.

Take Ionescu spunea că la crearea universităților ar fi trebuit să aducem profesori străini (cum au făcut japonezii cînd s'au europeanizat). Cine nu vede că Take Ionescu avea dreptate, și că, dacă entuziasmul creator ar fi fost temperat de timiditatea spiritului critic și am fi avut o generație, două de profesori străini, s'ar fi creat încă demult o pepinieră de Romîni europenește-învățați și că azi cultura noastră ar fi mai serioasă? Iată deci o *formă nouă*, care putea să fie mai bună.

Cît privește problema *limbii literare romîne și a literaturii naționale*, nimene nu va susține, sperăm, că ar fi trebuit să se latinizeze, italianizeze, „pumnizeze“ ori francizeze limba romînă, nici că literatura națională ar fi trebuit să fie o pastişare a lui Lamartine și Hugo. *Aici*, „spiritele critice“ au avut, toate, dreptate. *Aici*, noatorii extremi n'au avut dreptate,—cum dovedește dezvoltarea ulterioară a limbii literare și a literaturii naționale.

Literaturile și chiar limbile se *influențează* unele pe altele, dar

nici un popor nu *împrumută* limba și literatura dela alte popoare,— cum împrumută formele politice și sociale.

Dar ajunge!...

Bine înțeles, că tot ce-am spus aici nu va însemna nimic pentru *Cuvîntul Liber*. Amorul și ura sînt impermeabile la argumente.

*

Înainte de a isprăvi, nu putem uita pe oamenii serioși, pe cei care cugetă științific, adică sociologic.

Pentru aceștia vom aminti că, dacă am susținut legitimitatea introducerii formelor nouă și teoria că formele *provoacă* fondul,— aceasta nu înseamnă că le-am socotit venite așa din senin, aduse aici de niște tineri idealști.

Noi am arătat că, pe lângă alte cauze, în Principate exista o clasă căreia îi convenea ideologia Revoluției Franceze: boerinașii în luptă cu protipendada și cu „suzeranii” și mai ales „protectorii” Principatelor; că în Muntenia la boerinași s'a aliat și burghezia—de unde a urmat că „revoluția” a fost mai serioasă în Muntenia; că burghezia mare s'a creat mai ales în Muntenia; și că cultura a fost reprezentată în perioada acela în Muntenia mai mult de burghezi, pe cînd în Moldova mai mult de boerinași.

Așa dar n'am făcut raționalism și idealism eften.

Altă... polemică

Ce să facem? Sîntem atacați din toate părțile. Cetitorii noștri ne vor erta că-i întrefînim cu acest gen literar, în loc să le dăm lucruri mai profitabile.

Iată despre ce e vorba acum.

La atacurile violente și din senin ale d-lui Sanielevici, îndreptate împotriva noastră, în articolul d-sale despre Panait Istrati (unde d. Sanielevici se ocupă și de toaleta noastră) a răspuns, cum și-or mai fi aducînd aminte cetitorii noștri, unul dintre noi, d. Ralea. Articolul d-lui Ralea era provocat, arhiprovoicat, așa dar cu totul defensiv.

Acestui răspuns, îi răspunde în *Adevărul Literar*, după două luni, un domn care iscălește Alexandru Claudian, de care pînă acuma n'am avut onoarea să auzim și pe care, dar, nu am avut onoarea să-l atacăm nici măcar în gînd.

Evident, într'o discuție publică se poate amesteca oricine. Dar tonul acestui domn, intrat *ex abrupto* în discuție, e atît de enervat și de minios, încît pînă și redacția *Adevărului Literar* a simțit nevoia să facă rezerve și să dezaprobe. Și dacă d. Claudian nu e un frate ori un fiu al d-lui Sanielevici, starea de suflet, de care dă dovadă, rămîne un mister. Iar faptul că și-o dă pe față,—o curiozitate rară, căci chiar un fiu trebuie să se comporte într'o discuție publică ca un scriitor, și nu în calitate de rudă.

Adevărul Literar își justifică publicarea insultelor la adresa noastră și a altora, prin considerația că d. Sanielevici „și-a cîștigat de mult dreptul de a spune ce crede în orice publicație”. Dar acest drept și l-a cîștigat și d. Claudian? Ori poate d. Claudian participă prin ereditate la dreptul d-lui Sanielevici? A delegat d. Sanielevici pe d. Claudian să răspundă? Și odată cu delegația l-a dat prin procură și „dreptul” de care vorbește *Adevărul Literar*?

Adevărul Literar zice că „se înțelege dela sine că nu-și însușește aprecierile” d-lui Sanielevici și ale procuristului său. Desigur, o publicație poate, la urma urmei, desolidarizându-se de aprecieri, să le publice (de ce le-o fi publicînd, totuși, dacă nu le crede adevărate?), dar poate o redacție să publice insulte, pe care nu le crede meritate?

De lipsa de simț moral al unuia dintre noi, de arivismul și diploma bună pentru Orient a altuia, de sălbătăcia unui al treilea, și de alte gingășii ale d-lor Sanielevici și Claudian direcția *Adevărului Literar* nu se simte răspunzătoare? Atunci ce rol are direcția unei publicații? Și nici măcar de ridiculizarea Iașului făcută în numele *Bucureștilor*? Căci ofensiva Sanielevici-Claudian împotriva noastră s'a transformat în una împotriva Moldovei și a Iașului!

Să vedem cum apără d. Claudian pe d. Sanielevici.

Ca să salveze pe d. Sanielevici de rușinea că altădată aderase la „poporanism” (aderare, pe care d. Sanielevici a mărturisit-o înainte de a o fi relevat și noi), d. Claudian zice că d. Sanielevici a scris numai un singur articol poporanist... Unul sau o sută, nu e același lucru? Unul se scrie fără adeziune, fără convingere? Cite articole trebuie să scrii ca să arăți că ești convins de ceva? Dar d. Claudian spune singur imediat mai departe, cit de zelos „poporanist” a fost d. Sanielevici: „D. Sanielevici, zice d. Claudian, își exprima (în acel articol) speranța că după scriitorii poporanști fără talent vor veni poate alții cu talent”. Dacă-și exprima această speranță, înseamnă că ținea mult la poporanism și voia să-l vadă strălucit! Altfel și-ar fi exprimat teama că poporanștii vor avea cîndva talent și astfel vor răspîndi cu brîo tendințele lor „reacționare”. Să nutrești speranța că răufăcătorii au să procedeze cu talent! (De altfel d. Sanielevici nu a spus că scriitorii poporanști n'au talent. E aproape de mîntea oricui—și a celui mai prost om—că nu putea spune acest lucru în *Viața Romînească*).

Tot așa de inteligent îl apără d. Claudian pe d. Sanielevici și mai departe.

Ca să-l glorifice, d. Claudian face un mic istoric al meritelor științifice ale d-lui Sanielevici (lucruri toate în afară de chestie, de altfel) și începe cu „magistrala” explicare ce a dat d. Sanielevici „tactismului”, ca un produs al „nemulțumirii funcționării și micii burghezii urbane pe vremea economiilor de după 1900”.—Dar această explicare „magistrală”, exact așa, a fost dată de poporanști cu zece ani mai înainte. Relevarea unei idei a d-lui Sanielevici identică și posterioară aceleiași idei emise de poporanștii „mici burghezi” fără frizură, proști și inculți, și eșeni pe deasupra,—este un serviciu adus d-lui Sanielevici?

Apoi d. Claudian rezumă broșura d-lui Sanielevici „Poporanismul reacționar”.

La acea broșură n'am răspuns. Mai întăiu, pentru că nu am crezut că atacurile acele puteau fi luate în serios de oamenii imparțiali (pentru ceilalți orice discuție e inutilă) și al doilea dintr'un sentiment de pietate pentru o veche prietenie, cimentată odinioară și printr'o luptă comună în favoarea „poporanismului reacționar”.

Am ținut numai să facem, atunci, două rectificări, pentru că era vorba de fapte, și, cum acum erau cetitori tineri, care nu cunoșteau trecutul revistei noastre—ne-am temut să nu se creadă că am fi cul-

tivat ciudva niște idei stupide, pe care ni le atribuia d. Sanielevici.

D. Sanielevici scrisese că noi am profesa psihologia de rasă, conform căreia am explica ideile și sentimentele scriitorilor romini prin urmele de sînge grecesc sau chinezesc pe care le-ar avea în vinele lor. Trebuia să protestăm și să dovedim că e un neadevăr.

Al doilea neadevăr era cu privire la *protecționismul* poporanștilor. Cum pentru noi protecționismul în România mică a însemnat crearea unei industrii rele și scumpe cu banii statului, luați din munca noastră—și fără nici măcar speranța, necum existența unei industrii *adevărate* naționale—afirmarea că am fost *protecționiști* (cînd noi combătusem protecționismul) ni s'a părut o învinuire gravă, și am ținut să protestăm.

Și trebuie să adăugăm ceva. Pentru d. Sanielevici și apărătorul său, care se pun în slujba creării burgheziei naționale, se ridică împotriva protecționismului liberal? Există un alt mijloc de a crea o burghezie națională?—Dar însfirșit asta e treaba d-lor și a d-lui Vintilă Brătianu!

D. Claudian, ca să arate și alte descoperiri „magistrale” ale d-lui Sanielevici, desgroapă descoperirea maestrului său că poporanștii sînt vinovați de răscoalele din 1907,—în complicitate cu liberalii.

Nu-i face un serviciu d-lui Sanielevici această exhumare. Dacă noi sîntem vinovați de acele răscoale, dacă am avut sufletul așa de mișel să înebunim pe țărani, atunci pentru d. Sanielevici a venit la noi, *după răscoale*, a colaborat, s'a făcut poporanist, a intrat în redacția revistei, și a fost mereu prietinel și colaboratorul nostru?

D. Sanielevici e un om, erte-ne expresia, hărățagos—și cînd a scris „Poporanismul reacționar” era în toane rele. E *singura* d-sale scuză onorabilă pentru afirmarea că poporanștii sînt vinovați de răscoale. Ce Dumnezeu, ne știe bine cine sîntem!

D. Claudian mai reeditează *învinuirea* (?) d-lui Sanielevici că poporanștii au susținut exproprierea și votul universal, ca să inece pe taciștii și să distrugă pe conservatori,—deci au fost reacționari. Dar d. Sanielevici a fost în contra votului universal și a exproprierii? N'a fost și d-sa pentru ele, adică... reacționar?

Însfirșit, atitudinea d-lui Stere în politica externă—alături de Germania—d. Sanielevici a explicat-o (și d. Claudian admiră din răsuputeri) prin dorința sa ca Germania să învingă și să fie, deci, în stare a ne împledeca să facem o industrie națională (atunci de ce d-lui Sanielevici îi trebuie—și deci inventează că d. Stere era protecționist al industriei romine naționale?)

D. Sanielevici găsește un argument în faptul că și *boerul* Carp era cu Germania. Boer=dușman al burgheziei, deci al industriei. *Quod demonstrandum erat...*

Boerii au fost cu Germania? Dar boer era și Nicu Filipescu și d. Mișu Cantacuzino! Ei de ce au fost contra Germaniei? Și cîți alți boeri! Marea majoritate a boerilor. Și apoi atîta „reacționari”, „mici burghezi”, „țărăniști”, d. Iorga și tot partidul său, cu d. Cuza cu tot!

Admirabil! D-nii Stere, Patrașcanu, Arghezi, Galaction, acești reacționari înepolați, dușmani ai occidentalismului, se temeau să nu se burghezifice țara, iar Filipescu și mai toată boerimea, și d-nii Iorga, Cuza, și partidul și curentul lor etc., doreau burghezirea țării, cași d. Sanielevici, și probabil cu gîndul, cași d. Sanielevici, ca prin burghezie să-și vadă realizat și visul lor socialist!

De ce nu vă ajunge, domnilor, oroarea de Rusia, pentru exploatarea atitudinii d-lui Stere—de Rusia, care era să ne înghită în 1917, punind cruce oricărilor „burghezii” și „occidentalizării” a Românilor, de Rusia, care, dacă nu ne înghițea, dar venea la Versailles, țaristă, ar fi împiedecat formarea României Mari și ar fi luat Constantinopolul, împiedecînd „burghezirea”, etc. ?

Pentru d-voastră *interes național* nu există? Există numai *interese de clasă*? Și apoi ce interes de clasă împiedeca pe d. Stere să se teamă de industria adevărată? Al clasei sale?—Iar interesele țărănilor (sau ale micilor burghezi *rurale*, cum spuneți d-voastră) îmbrățișate de d. Stere, aveau să fie periclitate de industria adevărată? Și poate mai mult de industrie decît de latifundiul? De latifundiul, care ar fi găsit un sprijin în Germania Junkerilor victorioasă? (Germanii, în vremea ocupației, au interzis d-lui Stere orice cuvînt în publicitate în favoarea exproprierii și a votului universal.)

Dar mai putea fi vorba de interese de clasă, cînd *existența țării și chiar a neamului* era în primejdie? Mai putea fi vorba de *asezat gospodăria*, cînd trebuia de apărat cu orice preț *casa*?

De altmîntrelea, dacă e ertat la urma urmelor băeți literari să tot vorbească de antioccidentalismul nostru, acest lucru nu l este ertat unui bărbat literar ca d. Sanielevici. D. Sanielevici știe că toată ideologia *Vieții Romînești* purcede din ideologia Revoluției Franceze, d-sa știe că noi am apărat, de cînd scriem, această ideologie, d-sa știe că, în cultura romînească, dela 1900 încoace, noi am fost singurii reprezentanți ai acestei ideologii (prin *noi*, îl înțelegem și pe d-sa), cu toate concluziile ei practice.

Cît despre eternul referat al „micilor burghezii”, în slujba căreia s'ar fi pus poporanismul *Vieții Romînești*—cum să ne explicăm perseverența „diabolică” a d-lui Sanielevici?

Pentru *cine* am luptat noi? Oare despre interesele „micilor burghezii” a vorbit d. Stere în toate *cronicile* sale *interne* din *V. R.*? Iar, în critica literară, cînd am vorbit cu aversune despre mica burghezie rurală (de pildă cu privire la proza d-lui Sandu-Aldea) făceam noi serviciul „micilor burghezii”?

D. Sanielevici nu poate ataca pe țărani (e la noi încă o psihologie țăranofilă, rămășiță a țăranofilismului de altădată a tuturor intelectualilor romîni, pe care e neoportun s'o jignești) și atunci îl transformă în „mici burghezi” pentru... ușurința discuției.

De altfel, mica burghezie, *politicește*, trebuie să fie revoluționară și deci utilă ca aliată în luptă. Oare socialiștii occidentali nu s'au adresat și ei întotdeauna și la mica burghezie, în lupta lor cu burghezia?—Reforma cea mai importantă a fost votul universal și mica burghezie trebuia să-l susție, din interes de clasă.

Din acest punct de vedere greșeam, făceam pe esteții în *V. R.* cînd atacam în critica literară mica burghezie. Dar așa făceau și socialiștii din toată lumea; huleau mica burghezie, dar îl cereau voturile.

Să răspundem la toate contorsiunile d-lui Claudiu? Și la insultele sale?

Fie!—Pe scurt.

D. Claudiu susține, și dumnealui, că socialiștii dela noi trebuie să lucreze pentru crearea burgheziei, pentruca apoi s'o darme...

Nenorocirea este că nici un lucrător nu vrea să se dedea la a-

cest sport caraghios. Lucrătorul în fiecare moment e în luptă cu burghazia, și nu are timp când s'o ajute l—A zidi o casă zi cu zi și a o dărma în același timp zi cu zi, nu se poate. Un fel de Meșter Manole, care ar clădi ziua și, singur, ar dărma noaptea.

Ca filozof poți să constăți că trebuie întâiu o burghezie, pentru ca să poată exista apoi un socialism. Ca socialist nu ai ce făcut altceva, decît a lupta împotriva burgheziei, multă, puțină cît există. Și d. Ralea a vorbit de „Socialismul sui-generis“ al d-lui Sanielevici, nu de „marxismul sui-generis“, cum, falsificînd, citează d. Claudian. Marxismul era în altă ordine de idei.—Și dacă d-nii Sanielevici și Claudian sînt socialiști, trebuie să se înscrie imediat în clubul socialist și să lupte la dărmașia burgheziei existente.

D. Istrati.

D. Claudian vrea să probeze cu argumente sentimentale că d. Istrati e scriitor român: „Omul care a trăit 40 de ani în România“. „Care ne face cinste.“ Sînt în zădar toate aceste „argumente.“ O operă face parte din literatura țării în limba căreia e scrisă. Acum Kyra Kyralina a fost tradusă în romînește. A auzit cineva vreodată de un scriitor englez tradus din franțuzește?

Istrati, zice d. Claudian, e reprezentantul proletariatului calificat, pentru că în viața sa a avut discuții cu proletari calificați și *pentru că scrie pentru proletarii calificați din Apus.*

Noi am fi crezut că o operă literară e așa sau altfel după *conținutul* ei. Și pînă nu ni se va dovedi că *conținutul* operei d-lui Istrati arată *el*, psihologie de proletar adică viață văzută și tratată de un proletar—și poate încă chiar viața socială contemporană din societățile capitaliste văzută de un proletar,—pînă atunci ne vom îndărătnici a nu vedea nici o legătură între proletariatul calificat și opera d-lui Istrati.

Și tem siguri că, dacă d. Sanielevici nu știa de cine e scrisă Kyra Kyralina, nici prin gînd nu-i venea noțiunea de *proletar calificat*.—Oricine însă dacă ar celi un exemplar din *Une idylle tragique* fără cupertă, ar vedea că are de-aface cu un Francez parizian și snob.

Și dacă d. Claudian zice că d. Istrati a scris *pentru o clasă*, atunci pentru ce se pare că atribuim o absurditate d-lui Sanielevici, cînd afirmăm că d-sa a spus că d. Sadoveanu a scris pentru „mîca burghezie“ rurală?

Da, așa a spus și spune d. Sanielevici de douăzeci de ani. Și teoria asta curioasă că scriitorul scrie anume pentru o clasă, e, cum se vede, teoria comună a școlii Sanielevici, teorie după care Vlahuță și Eminescu, Brătescu-Volnești și Alecsandri nu ar avea în opera lor caractere de clasă, pentru că fac parte din anumite clase, ci pentru că au scris pentru acele clase, care nu erau ale lor și pentru că au discutat cu oamenii din acele clase străine lor.

D. Claudian zice că „d. Ibrălleanu“ știe ce influență are clasa asupra scriitorilor. Sperăm că știe. Dar știe altfel decît d. Claudian. A spus'o pe larg de multe ori.

D. Claudian (conform rețetei maestrului său) laudă pe d. Istrati, înjosînd în dreapta și'n stînga tot felul de literaturi. Acum l-a venit rîndul și realismului rusesc, care e „mai puțin artistic ca al lui Istrati“. Cine-o fi acel realism rusesc?—Și apoi iarăși și iarăși d. Sadoveanu... Fiîndcă Unchiul Anghel e *crîșmar* și fiîndcă d. Sanielevici și-a adus amînte de titlul unei nuvele a d-lui Sadoveanu de

acum douăzeci de ani, care are în el cuvîntul *crîsmă*,—apoi școala Sanielevici se dedă de jumătate de an la comparații, ca să distrugă pe d. Sadoveanu.

A cetit d. Claudian *Crîșma lui Moș Precu*? S'o cetească și va vedea ce aversiune îi va inspira d. Sadoveanu pentru popii bețivi și răi și pentru eroul nuvelei, care-și torturează femeia; va vedea ce compătimire îi va inspira d. Sadoveanu pentru victime. Va vedea că *Crîșma lui Moș Precu* e cu mult mai morală decît literatura d-lui Istrati,—ceia ce nu scade talentul d-lui Istrati.

Va mai vedea în *Crîșma lui Moș Precu* și o satiră virulentă a lipitorilor satelor.

Dar d. Sanielevici zice că în *Crîșma lui Moș Precu*, *fostul* haiduc (sublinierea cuvîntului „fostul“ ar fi din partea noastră un răspuns suicient!) Moș Precu e luminat simpatic—și că cineva care a fost haiduc în Bucovina... n'a fost haiduc, ci hoț, căci în Bucovina, țară cu administrație europeană, nu era teren pentru haiducie, ci pentru hoție!...

Vă place?

În loc să spună că d. Sadoveanu nu știe istorie, sociologie, mai știm ce, că greșește cînd imaginează un haiduc *bucovinean*,—îl invinuește de imoralitate! Ori d. Sanielevici crede că Moș Precu a existat? Că l-a văzut d. Sadoveanu în Bucovina pela 1840? Și a luat pe acest *hoț* drept haiduc, fiindcă d. Sadoveanu, imoral cum e, confundă pe hoți cu haiducii?

Sînt lucruri, care trebuie lăsate baltă, cînd aperi inteligent pe cineva. Dar d. Claudian nu știe să apere.

Așa, de pildă, la mirarea noastră că d. Sanielevici, făcînd *istoricul* țărănilor reacționar și al descoperitorilor de genii naționale, n'a citat pe d. Iorga, șeful acestui țărănilism și cel mai fecund descoperitor de genii—d. Claudian, deși nu poate răspunde nimic, în loc să tacă, se dedă la exclamații, care nu conțin nici o substanță. Rămîne și mai în picioare faptul că d. Sanielevici, vorbind de epoca napoleoniană, a tratat pe larg despre Murat și Ney, dar n'a spus un cuvînt despre Napoleon...

Cu privire la însumarea d-lor Lovinescu, Dragomirescu etc. etc., la „poporanism“, d. Claudian zice că d. Sanielevici nu a spus că acel domni sînt poporanisți, ci că au creat genii „*odată cu apariția poporanismului*“.—Ce mai apărare! Dacă acel creatori de genii nu sînt poporanisți,—atunci ce răspundere are poporanismul de prolificitatea lor în genii? „*Odată cu poporanismul*“ a apărut și takismul, și sanielevicismul. E vina ori meritul poporanismului? „*Odată cu poporanismul*“ s'a năruit Messina de cutremur, s'a scufundat Titanicul în Ocean și împărăteasa Germaniei a născut o fată. E vinovat poporanismul de cele două sinistre și merită hiritisiri pentru fericitul eveniment?

Adică d. Sanielevici nu ponegrea poporanismul și prin d-nii Dragomirescu și Lovinescu?

S'apoi pentrucă, din aversiune pentru poporanism, Blasco Ibanez, mai ales cel de-acum, care *confeționează* literatură, trebuie să fie un mai mare scriitor decît Proust și Valéry? Și pentrucă a admira pe acești doi scriitori, este a fi ieșean înapolat de pe malurile Bah-lulului? Și cum se împacă Valéryismul, de care sîntem *acuzăți*, cu mic-burghezismul crîșmăresc, de care sîntem *acuzăți în același timp*? Niște *snoibi* ca noi ar trebui să ne prefacem că nu putem suferi

„Crișma lui Moș Precu“!—Și cum, apoi, se impacă afirmarea că d. Ralea (cași noi toți) reprezintă *le dernier cri* al snobismului parizian—cu afirmarea faptului (infamant, după socoteala d-lui Claudian!) că același d. Ralea a stat degeaba la Paris, dacă s'a întors tot ieșan, tot moldovan, tot plin de spiritul țării și al poporului său?

Urmează insuțele adresate d-lui Ralea. Din delicateță față cu el, nu răspundem. Afară decit la una.

Ne folosim de faptul că d. Ralea lipsește de multă vreme din Iași și că va mai lipsi, pentru a-i face puțină... biografie.

Procuristul d-lui Sanielevici afirmă (cu ce scop?) că d. Ralea posedă o „diplomă bună pentru Orient“. Aceasta se cheamă „polemică“ occidentală. (Școala Sanielevici este foarte occidentală, cum se știe).

D. Ralea este doctor în drept și doctor în filozofie. E doctor de *Stat*. Foarte puțini Români posedă astfel de diplomă. A luat doctoratul cu cea mai mare „notă“ posibilă. Teza sa de doctorat în filozofie a fost premiată. E prefațată de d. Bouglé, care îl tratează acolo ca pe un „invățat“. Cînd a fost în România, în interviu pe care i l-a luat *Adevărul*, d. Bouglé a ținut să vorbească cu elogiul de invățatul Român Ralea. Atunci cum stăm cu „diploma bună pentru Orient“?

Așa se „polemizează“?

Curiozități.

Am cetit undeva că punindu-se „Oameni din lună“ pe masa Clinicii, unde d. Mihail Dragomirescu își învață ucenicii cum să disece literatura, s'a ajuns la concluzia că d. Sadoveanu a *voit* să iasă din genul său și n'a reușit.

Cu atât mai puțin ar fi reușit, adăogăm noi, dacă cu *Oameni din lună* d. Sadoveanu și-ar fi pus în gînd să scrie o bucată dadaistă sau o odă lui Ștefan cel Mare.

Metoda aceasta e foarte comodă. Imprumuți un gînd cuiva și apoi îl combați că nu l-a realizat.

În realitate lucrurile s'au petrecut mult mai simplu și mai umil.

A fost vorba de o mică farsă, mai ales pentru prietenii din redacție. În complicitate cu direcția acestei reviste—și în bună parte după instigația ei—d. Sadoveanu și-a pus în gînd să iscălească o bucată cu pseudonim, ca să se creadă că e vorba de apariția unui nou scriitor român.

E atât de simplu!

Rezultatul însă a întrecut... așteptările.

Nefiind iscălită de „tradiționalistul“ Sadoveanu, bucată a plăcut unor domni, care altfel strîmbă urit din nasul lor fin, cînd e vorba de acest scriitor. Și s'a dovedit, astfel, că o anumită atitudine „critică“ este un moft.

Și, cum și alții decit d. Dragomirescu au văzut în *Oameni din lună* „literatura nouă“ dar au aplaudat—s'a mai dovedit că modernistii nu prea sînt bine definiți asupra „literaturii nouă“.

Iar dacă cumva ei au avut dreptate, și *Oameni din lună* coresponde definiției lor a „literaturii nouă“,—atunci urmează că e de ajuns ca d. Sadoveanu („înapoiatul“), să vrea numai, și poate scrie un ro-

man „modernist“,—așa, jucându-se. De unde mai urmează că degeaba sperle domnil aceștia lumea cu literatura lor „nouă“...

Dar nu, încă odată, d. Sadoveanu a scris *încă* o bucată de-ale sale, și atita tot.

Recensentul *Mișcării literare*, se pare ucenic al d-lui Dragomirescu, descopere conform cu același metod critic, al maestrului, că „Cucoana Olimpia“ e o imitație, și încă nereușită, a „Floarei ofilită“ a d-lui Sadoveanu.

Recensentul, om detreabă, vorbește cum trebuie de „țigănia“ (cuvîntul e al lui) concurenților la premiul „Dimineții“, care „critică“ romanul Luciei Mantu, fiindcă n'au luat ei premiul, (dar nu bagă de seamă că un coleg al său comite într'un număr anterior al *Mișcării literare* această... „țigănie“).

Recensentul, apoi, dă dovadă chiar de bunăvoință pentru autoarea premiată, cînd zice că lectura romanului, în bucăți, din folletonul „Dimineții“, a dăunat operei. Dar...

Recensentul *decretează* că *Cucoana Olimpia* nu e romanul Cucoanei Olimpia, ci al Margaretei, nepoata cucoanei. Și, firește, dacă e al Margaretei, romanul nu e reușit.

Luînd ca *erou* un tip episodic dintr'un roman, și judecînd din *acest* punct de vedere romanul,—firește că *nici un* roman din lume nu poate fi reușit...

Margareta este o elevă, nepoata cucoanei Olimpia, pe care o vedem la mătușa ei într'o vacanță și apoi, într'o zi de toamnă, la pensionul din oraș. Atita tot. Dacă a isprăvit sau nu școala, dacă s'a făcut dactilografă ori poetesă simbolistă sau țărănistă, dacă s'a măritat ori a devenit șanteză la București; dacă a trăit pînă la 25 de ani sau pînă la 70, dacă etc., nu știm nimic. Și dacă e vorba să fim deștepți cu orice preț, pentruce n'a ales recensentul ca eroină pe sora primarului, despre care autoarea ne spune mai *mult* decît despre Margareta?

Recensentul a voit să fie foarte original. Și a fost!

Dar ce e cu imitarea „Florii ofilite“ a d-lui Sadoveanu?...
Iată ce :

Tinca din „Floare ofilită“ se mărită cu un tînăr stricat, putrezește în viața fără bucurii și evenimente a Pașcanilor, bărbatul o înșeală, ea suferă, se topește, se „ofilește“ și moare.—Margareta stă în vacanță la țară, e alintată, dar se plictisește fără colegile ei și fără cinematograful, *atita tot*. Cum pătesc atîția copii în vacanță. Recensentul nu a pățit niciodată așa? Și dacă da, se simte el o *floare ofilită*?

Tinînd cu tot dinadînsul ca romanul acesta să fie romanul Margaretei și părindu-i-se că Margareta a murit de „ofilire“, pentrucă s'a plictisit puțin în Iulie și August din anul 1912,—recensentul *descopere* că Lucia Mantu a imitat pe d. Sadoveanu și că, *firește*, n'a reușit. Că era și greu să reușească, să ne inspire un sentiment tragic pentru plictiseala unei fete în vacanță că n'are cinematograful, și să ne convingă că a murit de ofilire,—cînd o vedem sănătoasă, vioae și plină de speranțe juvenile la țară și, peste două luni, veselă la pension în oraș!...

Dar, înșirîit, asta e critică literară. Ce să zicem însă de concurenții la premiu care, fără să cunoască nici un manuscris (*decît fiecare concurent pe al său!*—hic jacet...) au umplut lumea cu strigă-

tele lor că comisia concursului a premiat pe „Cucoana Olimpia“ fără să merite?

În fiecare din accesele lor de indignare țipa ideea că cel mai bun roman pus la premiu a fost *al lor*. Ce subiect de navelă humoristică în genul lui Anatole France!

Pentru „Mișcarea Literară“

Martor ne e cerul că am fi voit să stăm în termenii cei mai buni cu d. Rebreanu. Dar nu vrea el! Chiar din capul locului, adică din primu-l număr, *Mișcarea Literară* a ținut numaidecît să fim țărăniști, să scriem pentru țărani,—noi toți, împreună cu Lucia Mantu.

Cu toate că nu era nevoie să mai răspundem (Ce Dumnezeu! *Viața Românească* nu e o publicație clandestină!), totuși i-am atras atenția că confundă poporanismul cu țărănismul și am spus că nu sîntem țărăniști. Ei bine, *Mișcarea Literară* spune cetitorilor ei că noi am răspuns că nu sîntem „țărăniști, poporanști“. Așa dar ea strecoară cuvîntul „poporanist“ între ghilmelele ei, alături de cuvîntul „țărănist“—și prinde pe d. Ralea că nu știe trecutul revistei, că e ingrat cu noi, etc..

Pentru ce anume d. Ralea? Era iscălit d. Ralea subț răspunsul nostru? Răspunsul nostru era nescălit. Ori e pus d. Ralea pe frontispiciul revistei ca *director*? Atunci?... Răspunsul era al „V. R.“ și nu al d. Ralea. *Mișcarea Literară* intră apoi în „polemică“: Constată că, după 15 ani de neînțelegere a poeziei moderne franceze, înfirșit avem cuvinte omagiale pentru Valéry. Dar ce să facem dacă Valéry n'a scris pe vremea celor 15 ani? Și chiar dacă scria, eram numaidecît datori să-l laudăm? Am fi putut să nu-l laudăm nici acum, dacă nu ne plăcea, ori dacă ne era lene... Am avut însă cuvinte omagiale pentru zeii scriitorii francezi de toate școlile, care nu sînt țărăniști romîni. Apoi *Mișcarea Literară* ne pune și în contradicție: că laudăm pe Valéry, dar nu și pe d. Minulescu. De unde datoria de a lauda pe d. Minulescu, fiindcă laudăm pe Valéry, că doar nu sînt nici tot atît de talentați, nici nu aparțin aceleiași școli literare. Valéry este culmea intelectualismului, pe cînd d. Minulescu, vorba maiorului Busdrugovici, nu pretinde... Ș'apoi ce are aface declarația noastră că nu sîntem țărăniști cu faptul că n'am laudat pe d. Minulescu? Ce, noi am spus că sîntem simbolști? Noi am spus că nu sîntem țărăniști. D-nealor trebuie să ne probeze că sîntem țărăniști și nu că nu sîntem simbolști. Dacă am laudat pe Valéry, Proust, France, facem *mea culpa* față cu simbolismul? Sînt acești scriitori simbolști? Nu-i vorbă, îi laudam și dacă erau simbolști, căci sînt scriitori mari. Dar noi am spus că i-am laudat, ca să dovedim că laudăm scriitori, care nu-s țărăniști.—*De fapt* însă, nu numai că am spus vorbe bune despre d. Minulescu în acești „15 ani“, dar i-am și tipărit o mulțime de poezii.

Și ce sînt fasoanele astea, că d. Ralea cînd respinge „țărănismul“, e ingrat față cu d. Ibrăileanu; că d. Ralea trebuie să cetească colecția *Vieții Românești*, ca să nu contrazică programul și pe d. Ibrăileanu; că d. Ralea trebuie să probeze că Anatole France e poporanist, etc.? Las' că toate astea n'au nici un rost oricui ar fi adresate, dar răspunsul nostru a fost scris de cineva care cunoaște mai bine decît oricine trecutul și programul revistei și care a laudat pe Anatole France, nu pentru că e poporanist, ci pentru că are talent.

—Dar agresivi și ironici, cum sinteți, vrojiți „poporanism” la France! *Poporanism*, nu celace credeți, halucinatoriu, că e poporanismul, vă putem servi și la France! Dar asta e altă vorbă. E ceva mai serios și deci nu poate fi în chestie acum și aici.

Și ce idee curioasă că noi sintem *țărăniști*, dar ascundem! Dacă am tipări literatură țărănească pentru țărani, am putea ascunde? Am putea ascunde că propagăm *această* literatură, dacă am propaga-o? Și cu ce scop am ascunde? E țărănismul în literatură pedepsit de Curțile marțiale? Ori, dacă *pentru noi*, țărănismul e un lucru rușinos, atunci de ce am mai fi țărăniști? Ne plătește cineva să fim țărăniști? Și, dacă ne plătește, dar nu-l facem din cauză că ne e rușine, mai putem primi simbria? Și, dacă n'o mai putem primi, de ce am fi mai departe pe gratis țărăniști, adică ceva socotit rușinos de către noi înșine? Căci cum poate fi cineva *altfel* țărănist în literatură decît scriind opere țărăniște și propagînd țărănismul?— Veniți-vă în fire, domnilor!

Și dacă ne trimiteți la colecția *Vieții Romînești*, se pare că o cunoașteți. Atunci n'ați cetit chiar în primul Nr. din 1906 declarația noastră că nu sintem țărăniști? Spuneam acolo că un scriitor poate să-și ia subiectul nu numai din viața oricărei categorii sociale naționale, dar și din viața unui popor *străin*, și scriitorul va rămînea român și reprezentant al spiritului specific național, dacă în scrisul său se va vedea chipul de a gândi și simți specific național. Asta e țărănism? În Hamlet (viață daneză) nu vedem psihologia *englezului* Shakespeare? În Salamambo (viață cartagineză) nu vedem psihologia francezului Flaubert?

Cit despre *neadevărul* că d. Ralea s'a înscris într'un partid... Chiar dacă ar fi fost așa, polemică literară e asta? Ori balcanism s-a-dea—într'o revistă atît de occidentală și de „franzuzească”... Căci toți sint acum Occidentali dela Paris!

Pentru cetitorii noștri

Cînd am dat la tipar prima bucală din această rubrică, nu șiam că... o să mai urmeze. Dar de-atunci au venit și alte „atacuri”.

Văzînd că nu prea obișnuim să polemizăm, adversarii noștri ne-au luat, cum s'ar zice, la sigur. Cu prilejul acestui sfîrșit de an—al bilanșurilor—ni s'a părut că n'ar fi rău să punem la punct cîteva idei foarte răsălmăcite de acești adversari. Și-am cam lungit-o...

Dar polemica, la care sintem condamnați, nu e acea ciocnire de idei, din care ese lumina, și care este întoldeauna profitabilă cetitorului, —și aceasta din cauză că adversarii noștri nu combat idelle noastre, ci ne atribue idel, pe care nu le avem.

Sporul acesta e născocit de călugării medievali, care împrumutau *diavolului* păreri din oficiu, ca să le răstoarne apoi cît mai ușor spre cea mai mare glorie a lui Dumnezeu.

„Diavolul” a înțeles de data asta să protesteze. Fără a făgădui că va reintra cu totul în rezerva lui obișnuită, speră, totuși, că va avea din nou tîria să ignoreze cît mai mult atacurile călugărilor medievalii.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

I. Agîrbiceanu, *Desamăgire*, Nuvele, Editura „Ancora”, Bucureşti.

Nuvelele d-lui Agîrbiceanu, nu vorbesc de încercările sale de roman, au fost odinioară comparate cu unele tablouri ale pictorilor primitivi ai Renaşterii, în care stîngăcia execuţiei nu exclude o intensă viaţă interioară. Cele mai bune din ele îmi aduc mai degrabă aminte de unele pinze ale lui François Millet, care fără a încînta ochiul prin farmecul culorilor sau frumuseţa atitudinilor, în factura lor sobră şi severă, lasă totuşi în sufletul nostru o emoţie simplă şi gravă, în care trăeşte ceva din misterul lucrurilor eterne.

Realist şi rural caşi marele pictor din Barbizon, d. Agîrbiceanu nu-şi ia de obicei subiectele decît din mediul său originar, care e acel al satelor ardelenе, zugrăvind figuri de ţărani şi ţărance, de preoţi săteşti şi doctori de cerc, a căror viaţă e strîns legată de acea rurală.

Ţăranii săi nu sînt brute crude şi singeroase, dar nici personaje idealizate şi poetice, ci oameni simpli, năcăji, muncitori, luptînd din greu cu viaţa, insuflejiţi de unele idei generale şi de sentimente elementare, de credinţă şi resemnare, ba chiar citeodată în faţa adversităţilor de un umil şi calm eroism.

Spre deosebire de alţi prozatori ai noştri, la care predomină realismul anecdotic şi care nu se ridică mai presus de transcrierea sub o formă artistică a unui fapt divers, scenele şi momentele evocate fără de poezie şi fără de umor de d. Agîrbiceanu, au totdeauna o semnificaţie spirituală şi o valoare reprezentativă, căci izvorăsc dintr-o emoţie adîncă şi sinceră.

Un aspect al vieţii ardelenе, care a impresionat mult pe d. Agîrbiceanu, e tulburarea şi dezechilibrul pe care războiul şi în urma lui unirea, l-au provocat în moravuri.

Titlul ultimului său volum „Desamăgire” e în privinţa aceasta semnificativ.

Războiul a făcut după d-sa pe ţărani mai egoişti, mai aspri şi a adus o slăbire a credinţei, iar clasa conducătoare din regat reprezentată prin îmbogăţiji de războiu şi juisori, a adus într-o atmosferă patriarhală de cinste, de muncă continuă şi ordonată, preocupări materialiste, frivole şi imorale.

Dacă cele mai bune bucăţi ale volumului (*Adăpost de noapte*,

Mașina, Moștenirea lui Gheorghijă, Licărire), care se inspiră din acest dramatic conflict ne aduc aminte de minunata lui „Fefelega” și nu sînt cu mult inferioare acestuia, prin adîncimea fondului și prin puterea lor emotivă, în altele din nefericire defectele compoziției, neglijența formei, banalitatea stilului cu deosebire, ne izbesc în mod displăcut. (Cu o candoare de preot, dar cu frază de gazetar, d. Agîrbiceanu ne vorbește de pildă despre o fată „care vîsa la ofițeri în uniforma armatei romine” sau „la triumful tinereții sale splendide”)

Un alt cusur al nuvelor d-lui Agîrbiceanu, alături de nesocotirea aproape totală a elementului formal și plastic, e monotonia, lipsa lor de variație, repetițiile dese, orizontul limitat și închis al viziunii sale.

Lipsuri explicabile în parte prin slăbiciunea simjului autocratic (cele mai bune din nuvele își lasă impresia că deparalele de a fi produsul unei arte conștiente și sigure, sînt reușite din întâmplare), dar mai ales prin absența unui mediu intelectual prielnic evoluției artistice a scriitorului

Dacă ne gîndim că d. Agîrbiceanu a debutat acum douăzeci de ani, posibilitatea unei reînnoiri viitoare apare din acest punct de vedere îndoielnică

Constatare gravă și mai ales regretabilă, căci în literatura noastră, d-se e unul din pușinii prozatori care știu să cetească în inimile simple și, asemeni unuia din eroii săi, posedă într'un grad înalt nu numai coaștința fragilă și intimă și colidian al existenței umane, dar întrezărește uneori chiar ulmit și îngrozit posibilitatea desăvîșirii ei în veșnicie.

Octav Botez.

* * *

Eugen Relgis, Petru Arbore, (I. Întăile năzuinți. II. Izvoarele interioare. III. Prăbușiri creatoare.), Editura „Umanitatea”, București, 1924.

D. Relgis face parte dintre pușinii intelectuali a căror nobilă conștiință a fost adînc tulburată de războiul mondial. Fire messianică, temperament mistic de vizionar și de apostol, în efuzii de un lirism naiv, vag, diluat și monoton, d-se a căutat să propage fără mult succes, de altfel, într'o atmosferă supra saturată de imperialism șovin, de brutale instincte atavice și de ură, evanghelia unui umanitarism generos și utopic.

Discipol al lui Nicolai, a cărui „Biologie a războiului” a tradus-o și admirator al lui Roman Rolland, d. Relgis ne dă acum sub influența nemărturisită, dar destul de vizibilă a acestuia, o trilogie de romane ale vieții interioare.

În ele, autorul încearcă să analizeze evoluția sufletească a unui tînar, între nouăsprezece și douăzeci și unu de ani, perioada furtunoasă a trecerii dela adolescență la bărbăție...

Primul volum ne evocă pe Petru Arbore la Piatra, în ultima clasă de liceu, un visător, naiv, timid, neadaptat, în luptă cu un mediu care nu-l înțelege, dar mai mult cu el însuși. Pornirile senzuale, invincibile ale vristei îl fac să seducă pe Floarea, o fată de plutaș care venise la țîrg servitoare. Simjului lui moral exagerat și un ascetism precoce provoacă în el remuscări, cînd victima devine o pradă a desfrîului. Tînarul Arbore se consacră educației sufletești și renașterii morale a fetei, înălșînd-o prin sfaturi și apoi îndemnînd-o, cam fără voința ei, să se căsătorească cu un stăcău din același sat. „Ascultă-mă îi spune el, sînt doar în sufletul acestuia”. În volumul II, Arbore e la București, atras de chemarea vieții creatoare. „Pleacă, i-a spus ea,

Du-le și îndeplinește-ți menirea de om în această omenie pe care n'ai înțeles-o deplin". Pleacă. În capitală, el are senzația că îndură „fenomenul endosmozel și exosmozel” și rătăcește mereu, „barcă fără de cirmaci pe marea capricioasă, încercînd să se regăsească pe sine”.

Studiind arhitectura, se împrietinește cu studenta în litere Nora, trecînd repede dela emoții metafizice la dorinți senzuale, care devin delirante porniri de posedare, în fața refuzului Norei, cînd aceasta-i mărturisese că lubește pe un altul.

Vindecă de criza erotică prin care trecuse și revenîndu-și din starea lui de visare maladivă și egoistă, Arbore primește un post la un depozit de fermentare a tutunului la țară. Aici devine conștient de rostul muncii creatoare. „Marele rău de azi e filozofarea pasivă în bibliotecă”. Și admiră „gîndurile vaste și adinci ale lucrătorilor” „umila existență umană ce devine măreață prin contopirea fraternă a forțelor vitale”. Deși în sufletul lui „nu s'a potolit încă febrilul antagonism dintre materie și infinit, ideal și real”, Arbore rezistă farmecelor țigancii Vira și tentațiilor ce duc „spre prăpastii fascinante”, aspirînd numai la „înfrățirea spirituală” „la comuniunile sociale și cosmice ce eliberează omul de strîmta lui închisoare de carne”.

În ultimul volum, îl urmărim, revenit în Capitală și tot mai pătruns de crezul umanitar. În făptura energică a medicinistei Adina Miron, el găsește în fire prietina „în care-și recunoaște propria omenie”.

Dar războiul a izbucnit și crimele lui revoltă întreaga lui fire. „Totuși diamantul pur inalterabil al omeniei sale începe să iradieze și în cele din urmă își trăiește din adîncimile sale încinse acele cîteva adevăruri imperative, simple și mărețe care luminează ca și horul divin pe credincioșii apropiați în extasul lor de inima Domnului; umanitatea trebuie căutată în omul solitar și liber, să-și păstreze omnia menținîndu-se deasupra acestei vremi apocaliptice. El crede în această iluminare supremă”.

Încercare îndrăznească în cealaltă privește concepția, simpatică și interesantă prin starea de spirit din care izvorăște, romanul d-lui Relgis e cu totul nereușit ca realizare artistică. Reacțiune legitimă împotriva naturalismului, care reducea literatura la viziunea exterioară și superficială a realității, romanul de auto-analiză, chiar atunci cînd nu e dramatic și abundă în disertații savante, trebuie totuși să îndeplinească anumite condiții. Păstrînd o atitudine obiectivă și critică un romancier, care e în adevăr psiholog, evită subiectivismul și lirismul romantic și disecînd stări sufletești, rămîne înainte de toate un animator de personaje și un creator de viață.

Fire naivă, candidă, poetică, dacă d. Relgis izbutește să exteriorizeze uneori în eroul său Petre Arbore, mai ales în primul volum, unele sentimente și preocupări care au sbuciumat propriul lui suflet, el nu reușește aproape niciodată să iasă din el însuși, și celelalte figuri ale romanului, cele feminine cu deosebire, tradează o uimitoare lipsă de experiență directă. Ele nu sînt decît niște fiice ale imaginației lui nebuloase și psihologia lor e construită, problematică și convențională.

Dar chiar cînd se oprește asupra desfășurărilor spirituale și a conflictelor de conștiință ale lui Petru, d-sa e departe de a fi un analist obiectiv, lucid și rece, căci are o adevărată oroare în fața „cunoștințelor raționale” și a „îndoelii saltante”. Frazele lui se termină aproape în todeauna cu semne de exclamație și starea lui obișnuită e entuziasmul liric, „contopirea extaziată cu ascențiunea și efuțiile vitale”.

În asemenea condiții, prietnice uneori poetului, în nici un caz romancierului, era natural ca d. Relgis să idealizeze la orice pas realitățile colorîndu-le cu afectivitatea și visurile lui proprii și să-și topească, după propria-i expresie, „gîndurile în stări sufletești confuze și necomplete”.

Un alt defect, constituind pentru romanul d-lui Relgis o funda-

mentală eroare estetică sînt ideologia și interminabilele predici pacifisto-umanitare de o deseserantă monotonie, care fac alii de dificilă lectura ultimului volum, și ucid interesul dramatic.

În interesanta și chiar frumoasa prefață în care d. Relgis a jînut să dea cititorului lămuriri asupra concepției sale, d-sa ne lămurește că romanul său înde „la luminarea și înfrățirea omenirii“. Alitudinea de un tezism primejdios și fals. Arta adevărată se dezinteresează complect de efect și gratuitatea ei nu e desigur un cuvînt zădarnic.

Cetînd trilogia d-lui Relgis, m'am convins încă odată de adevărul profund al reflecțiilor pe care subtilul Gide le-a descoperit în opera alîta vreme uitată a poetului mistic englez William Blake; „Il n'y a pas d'œuvre d'art sans la collaboration du démon. C'est avec les beaux sentiments qu'on fait de la mauvaise littérature“.

Octav Botez

* * *

C. Rădulescu-Motru, Andrei Btrseanul și Naționalismul (Discurs de recepție), Analele Academiei, „Cultura Națională“, 1924, București.

Problema naționalismului, la ale cărei extreme figurează în stînga internaționalismul umanitarist, iar în dreapta șovinismul, n'a fost nici odată mai discutată ca în zilele acestea, care au urmat războiului mondial. Și dacă internaționalismul în țară la noi s'a bucurat de un credit moral veșnic descrescînd, șovinismul a avut norocul unei curbe veșnic crescînde. Felurii factori au contribuit la aceasta. Războiul a schimbat granițele. Alte configurații etnice și teritoriale au apărut. Statul nostru a căpătat o altă înfățișare. Numeroase și variate elemente minoritare au fost sortite să ia o parte comună la viața acestui nou organism politic.

Depriași cu unitatea compactă a vechiului nostru regat, sîntem înclinați să o impunem și noi formații a Romîniei întregite, considerînd elementul nostru majoritar ca pe acela care trebuie să dicteze nediscutat. Noua unitate trebuie să iasă din ascultare și supunere și nu din cooperație, această posibilitate din urmă, zădărnicită de alfel de o politică de neînțelegere reciprocă și mai ales de suspectare și reavoință respectivă. Afară de aceasta, dificultățile economice au strecurat suferință și ură în rîndurile populației. Economia de după războiu puțin productivă, dar puternic colorată de speculația comercială dădea preponderanța unei clase care se întîmpla să fie de o altă religie. Intelectualii, funcționarii, micii rentieri plătiți în salarii derizorii, priveau cu ură la ciștigurile normale, evaluate în aur, ale comerțului și erau înclinați să-l considere ca pe unicul dușman. Pe dealtă parte anii de violență trăiți sub arme, au simplificat cu mult mentalitatea comună, accentuînd rolul pasiunii și al sentimentelor în dauna judecății și a intelectualității. Iată cîteva numai din cauzele psihologice și sociale care au favorizat naționalismul de extremă dreaptă.

D. C. Rădulescu-Motru, european ca mentalitate, intelectual ca mod de a vedea lucrurile, se ridică contra acestui fel de naționalism. D-sa arată că sînt două feluri de naționalism. Unul sentimental: acela al urii și al spiritului distructiv. Un altul rațional: acela al colaborării, al creației, al spiritului constructiv. Primul e impulsiv, instintiv. Metoda lui e violența necugetată. Al doilea nu e orb: știe să aleagă, să combine, să găsească mijloacele cele mai potrivite de îndreptare.

Cultura europeană a ultimului secol a afirmat două principii fundamentale: cultul personalității și corolarul său, progresismul.

Europeanul crede în progres, fiindcă crede în persoană și menirea sa. În baza acestui optimism progresist, el luptă și crede că viața se poate ameliora, că mediul se poate transforma. În urmărirea acestui țel, el favorizează cooperarea și caută colaborarea. „Naționalismul viitor va fi pentru popor acelace este caracterul moral pentru individ : va fi voința luminată de conștiința morală, iar nu gestul plămădit în subconștientul obișnuinței“. Sentimentul de patrie nu va mai fi astfel un automatism tradițional. Va fi, din contra, un sentiment luminat de rațiune, obiectiv și cumpănit. Nu mai au sens întrebările care se puneau acum câteva decenii asupra originii noastre. Nu ne mai întrebăm asupra trecutului, ci asupra viitorului, nu de unde sîntem, ci încotro mergem. Nu mai e vorba de sentiment defensiv, ci de unul ofensiv. Menirea noastră în viitor e cultura. Dar la această sentiment nu e numai inutil, dar și periculos. Rațiunea științifică singură ne poate călăuzi și îndrepta. Să ascultăm mai mult de ea, decît de pasiunile oarbe, de sentimentele necugetate, de entuziasmul improvizat și nelămurit.

Cuvintele autorizate ale unui gânditor ca d. C. Rădulescu-Motru capătă o deosebită și semnificativă valoare mai ales în aceste momente.

M. R.

* * *

Lucian Blaga, *Filozofia stilului*, ed. „Cultura Națională“.

Despre concepțiile d-lui L. Blaga am mai vorbit în această revistă cu ocazia ultimului său volum de versuri. Am arătat atunci liniile mari ale concepției d-sale. Ele se rezumă la două tendințe: antiraționalism și antinaționalism.

Mistic ca concepție filozofică, împreună cu un întreg curent contemporan, d-sa neagă rațiunii puțința unei imagini juste despre universul nostru și individului dreptul de a se considera drept măsură a lucrurilor. În analiza acestor idei, am anticipat, luînd ca pretext un articol din „Arhiva pentru știința socială“, care formează tocmai o parte a acestui volum. Astfel am anticipat critica, care trebuie să vină abia azi.

„Filozofia stilului“ e o aplicație în estetică a principiului mistic. D. Blaga distinge trei stiluri fundamentale: individualul, tipicul, absolutul. Cele două dintîi nu-l satisfac, fiindcă preferințele subiective ale autorului merg către al treilea: confundarea în absolut, în marele tot prin anonimat, printr'un fel de colectivism spirital, care nu diferențiază, nici nu distinge. În sprijinul acestei preferințe d. L. Blaga aduce observații ingenioase, câteodată argumente, totdeauna o distinsă înută intelectuală. Nu e vorba aici de o operă de știință obiectivă, ci de un eseu plin de personalitate. Poți fi sau nu de opinia d-lui Blaga. Lectura lucrării d-sale hrănită de o fină cultură și de independență intelectuală, e în orice caz extrem de plăcută

M. R.

* * *

Victor Slăvescu, *Credințele funciare din România*, ed. „Cartea Românească“, București.

Dintre tinerii noștri economiști, d. Victor Slăvescu s'a îndrumat către o serie de monografii descriptive și istorice, care vor forma împreună o istorie completă a organizației de credit a Romîniei moderne. Lucrarea de față e o continuare a unei alteia mai mari: „Organizația de credit a Romîniei“, publicată anterior și despre care

am vorbit la limp în revista noastră. De data aceasta se studiază formația, evoluția și situația actuală a celor mai vechi instituții de credit la noi în țară: creditele funciare. Inceputurile acestor instituții sînt contemporane cu însăși începuturile capitalismului în țara noastră. Cu ajutorul unei documentații bogate, d. V. Slăvescu ne arată eforturile eroice făcute la începutul economiei noastre pentru a înfirișpa organe de credit național. În alte capitole se arată modul de funcționare și utilitatea economică a acestor instituții. Ele au salvat proprietatea rurală de specula cămătărească și de grelele sarcini care apăsau asupra ei, oferindu-le un credit pe termen lung, comod și ușor de suportat. Prin aceasta a contribuit la micșorarea dobînzilor, „transformînd creditul—cum spune autorul—în element ajutător, iar nu spoliator și ruinator cum era pînă la înființarea acestor instituții”. În fine, a creat primele valori mobiliare românești, dînd prin aceasta unei țări complet înapoiate un început de organizație capitalistă.

Din cifrele prezentate de d. V. Slăvescu se poate vedea rolul și extinderea crescîndă a acestor organe de credit. Aceste rezultate sînt desprînse de d. Slăvescu cu claritate și logică din bogatul material pe care l-a întrebuiștat.

Autorul anunșă în prefață și o „Istorie a Băncii Naționale a Romîniei” pe care specialiștii cași marele public ce se interesează de economia națională nu o pot aștepta decît cu nerăbdare.

M. R.

* * *

Th. Zielinsky, *La Sibylle, trois essais sur la religion antique et le christianisme*, F. Rieder & Co., Paris, 1924, 125 pag..

Formează No. 4 dintr'o colecție nouă de lucrări asupra creștinismului, ce apar sub direcția d-lui Couchoud.

Cum se explică că creștinismul, născut în sinul judaismului, a fost primit de toată lumea, cu excepția tocmai a acelor care l-au zămîșlit? Nu se poate spune că convertirea gentiilor era făcută cu forța și, deasemeni, cei ce-l propagau nu aveau prestigiul unei civilizații superioare. Și totuși creștinismul s'a impus cu o pulere care și azi ne ulmește.

Explicația nu poate fi decît aceasta: creștinismul a prins acolo unde terenul era favorabil și, dimpotrivă, acolo unde lipsea o stare de spirit potrivită, el n'a putut avea nici o înriurire.

Prepararea aceia prielnică a sufletelor nu putea fi decît religioasă: cu alte cuvinte, avem o „preparație a creștinismului în religia antică” (cum se și numește prima parte a studiului d-lui Th. Zielinsky).

Dovezile despre aceasta sînt multe. Mai întăiu, greșesc acei care socotesc că între religia creștină și cea antică există deosebirea cea de neînălțurat că una ar fi politeistă iar cealaltă monoteistă. Dogma creștină a Trinității putea fi prea bine adoptată de un păgîn, nu însă și de cineva crescut în credința monoteistă a judaismului.

Deasemeni, e de tot naivă credința acelor care ne arată pe cei vechi stăpînii de o idolatrie neghioabă: Ateniianul adorator al Athenei Polias resimșea exact acele și sentimente „cași catolicul de azi, credincios și luminat, față de Maica Domnului din Lourdes”. Deci, nici în privința aceasta nu poate fi vorba de vre-o deosebire între religia cea nouă, a creștinismului.

Unde se vedește mai mult încă apropierea, e cînd vom considera prăpastia ce despărșea judaismul de creștinism: pe cînd cel dintăiu socotea divinus cu totul separat de omenesc, găsînd că nici o legătură nu este cu putință între Dumnezeu și om, creștinismul dimpotrivă—

admite o legătură între cele două naturi, din moment ce admite existența unui Dumnezeu-om sau om-Dumnezeu. Și credința aceasta putea prinde peste tot afară de Iudea, fiindcă religia celor vechi prăgălise sufletele în sensul acesta. Credința în Isus, Dumnezeu-om, a Creștinilor corespundea aceleia a Grecilor în Apollo, fiu al lui Zeus.

Continuând ingenioasele sale aprecieri, d. Ziellnsky găsește asemănări între cultul Maicei Domnului și acela al Grecilor pentru Alcmena, mama lui Herakles, născut din îmbrățișarea lui Zeus, și prin aceasta alif de apropiat de Isus. Dacă Evreii, în așteptarea Mesiei, nu pomenesc niciodată de mama lui, e fiindcă religia lor disprețuiește femeia: alif este la Greci, care întoldeauna i-au dat o mare importanță. De aceea, era foarte natural ca cultul Fecioarei Maria să capete o alif de mare răspindire (se știe că în țările catolice, aproape toată evlavia se reduce la o exaltată iubire pentru Madona).

Același legătură între cele două religii— cea veche și cea creștină o găsim și în cultul sfinților, necunoscut Evreilor, dar familiar celor vechi, care vedeau în ei un fel de intermediari între zei și oameni.

Mal mult; chiar ce face formează spiritul cel nou al creștinismului— faptul că e religia iubirii— era de ja cunoscut religiei antice; pe cind judaismul mai mult e *teama de Dumnezeu* (Grecii îi numeau pe Evrei „phoboumenoi ton theon“, cel ce se tem de Dumnezeu), religia așa zisă păgînă propovăduiește *iubirea de Dumnezeu*, ce face avea să facă și creștinismul.

Studiul ce urmează e consacrat „ondatorului religiei elenistice“, care ar fi, după Ziellnsky, Timoteu Eumolpidul, un Atenian care îngrijea de cultul zeilor Eleusiniane în templul din Alexandria al acestora. Însărcinat fiind de Ptolemeu I cu organizarea unui cult unificator egiptiano-grec, Timoteu cree— după poruncă religia elenistică, chemată a se răspîndi peste tot Imperiul greco-roman; astfel Grecul acela obscur capătă un rol foarte important printre marii reformatori ai omenirii, „căci elenismul e trăsura de unire între religia Greciei antice și sincretismul Imperiului roman care, el, e trăsura de unire între elenism și creștinism.

Ultima parte a cărții, de la care se trage și titlul, se ocupă cu prevestirea Sibylei: „teste David cum Sibylla“ cum spune catolicii „Dies irae“. Și încă odată, ingeniosul cercetător poate ajunge la concluzia că originile creștinismului trebuiesc căutate în religia păgînă.

Încheleria aceasta, care vrea să ne prezinte religia lui Isus ca o sistematizare a credințelor răspindite în tot cuprinsul lumii vechi, neavînd aproape nimic comun cu judaismul, ne apare curioasă: ea nu ne poate însă surprinde dacă știm că autorul e profesor de literatură g eacă și deci înclinat a da o deosebită importanță obiectului studiilor sale. Fără îndoială, dacă în loc de elină d. Ziellnsky ar fi studiat limbile semitice, părerile sale ar fi fost cu totul altele: ne gândim la Kenan care găsea simburile noiei credinți încă în profetiile lui Isaia.

Și închizînd cartea, nu putem decît constata că lăna cea minunată a originilor celei mai mari revoluții morale din istoria omenirii nu este încă dezlegată.

M. Menicovici

Revista Revistelor

Gîndirea, No. 5.

Intr'o notă mărunță, direcția revistei își arată disprețul său pentru opera lui André Gide. Firește, în artă și în critica literară, care la urma urmei nu e decît o specie a acesteia, orice opinie se legitimează numai pe gustul personal. Că André Gide nu e cine știe ce creator de viață în genul Tolstoi ori Maupassant, lucrul e neîndoelnic. Dar doctrina critică și morală a acestui șef de generație inspiră direct ori indirect toate eforturile tineretului francez contemporan de la Marcel Proust la Paul Morand. Executarea aceastea neașteptată și sumară, la noi, în București, ni se pare, oricum, curioasă. Celace ne surprinde mai mult însă e, că această critică se fundează pe atitudinea grupului de tineri din jurul revistei „Philosophies”. Dar aceștia susțin dadaismul și literatura de avangardă pe care „Gîndirea” o denunță în flecare număr ca artificială, ridiculă și chiar periculoasă. Pe de altă parte André Gide e un clasic, care apără tradiția vechii literaturi franceze. Pentru aceasta chiar îl urmăresc liceenii de la „Philosophies”.

Societatea de mine, No.

36 și 37.

Număr de sărbători, mai bogat ca de obicei. Articole de N. Ghiulea (Gînduri răzlețe din carnetul unui sociolog) Victor Stanciu (Problema manualelor universitare); G. Bogdan-Duică (Nechifor Crainic); D. Radu Dragnea discută interpretările la care a ajuns „V. R.” asupra lui „Cousine Bette” a lui Balzac.

D-sa e un conservator: îi displace modernismul în literatură și atunci apără patrimoniul clasic de interpretări, care i se par o impletale: „dar în orice caz noțiunea de modern nu poate fi extinsă asupra trecutului fără a se ține samă de valorile cîștigate și demult valorificate conform cu acele principii care rămîn permanente la baza judecării literare”. Astfel d-sa pleacă dela un principiu preconcepțit, dela un parti-pris „a priori”. Argumentația n'are alt scop decît să-l evidențieze. Ar fi putut atunci să dovedească și contrariul, dacă ar fi avut principiul opus. Ce nu se poate face în critica literară, dacă ni credințe morale ori politice? Mai greu e să ajungi la concluzii „aposteriori”, numai după lectura romanului, celît din pură plăcere, fără nici un alt scop. Dar nu acesta pare să fi fost situația d-lui Dragnea. D-sa n'a observat însă că articolul publicat în „V. R.” apără pe Balzac contra moderniştilor „à outrance”, că în fond celace voia să se dovedească acolo era că noua concepție a caracterului nu e așa de nouă cum se crede, fiindcă se poate găsi și în Balzac. Preocupat să „combată” cu orice preț, d. Dragnea a uitat că articolul din „V. R.” abundă cîteodată în același senz cu d-sa. Se și deosebește. De pildă atunci cînd d-sa declară: „Cousine Bette e o operă pe jumătate reușită... un roman descusut”, etc. etc. Dar aceasta e o chestie de pricepere și gust care nu ne privește.— În numărul următor, vorbind de bazarul „Lumea”, *Societatea de*

mîne se întrebă în toate felurile cine este Otilia Cazimir, pentru scrisul căreia are toată admirația, și ajunge la concluzia că trebuie să fie un cunoscut poet. „cel mai bun de zece ani încoace”. — Curios! Căci d-ra Otilia Cazimir a scris în „Viața Românească”, vreme de aproape zece ani, materialul unui volum de versuri, pe care l-a și tipărit acum doi ani... E drept că „critica” a fost mută, cași cu Hogaș, cași cu Alice Călugăru, cași cu d-na Papadat-Bengescu (cit a scris în „V. R.”), cași cu alții. Da, d-ra Otilia Cazimir este o poetă de mare talent, foarte apreciată de publicul iubitor de literatură.

Adevărul Literar conține aproape în fiecare număr „folietoane” remarcabile, de filozofie, scrise de d. Lucian Blaga — Cu privire la beletristică, *Adevărul literar* a luat bunul obicei să traducă. Ar putea să renunțe încă și mai mult la proza originală, căci o foaie de popularizare nu trebuie să fie mai puțin atentă la formarea gustului public decît o revistă de alt soi — Cu privire la versuri, după sumarul acestei reviste literare, s'ar părea că anul acesta avem o recoltă extraordinară de poezi... E prea multă „poezie” în *Adevărul literar*. Remarcăm versurile iscălile Simona Basarab. Numai cit autoarea să nu confunde prozaismul poetic cu prozaismul prozaic, cum face uneori.

Punct este o „revistă de artă constructivistă internațională”. În adevăr, are bucăți scrise în nemțește, în franțuzește, în romînește și într'o limbă, pe care n'o putem identifica, dar care samănă întrucîtva cu limba romînă. „Punct” fiind ultramodernist, muritorii de rînd nu pot înțelege decît unele bucăți, ale unor colaboratori rămași mai în urmă; celelalte au aerul inscripțiilor egiptene, înainte de Champollion. Dar acestea au marele merit de a ne arăta, ca la microscop, ce este modernismul. Ultramoderniștii dela „Punct” demască maniera modernistilor dela celelalte reviste. Dar poate că în încercările acestea (mînuș cele ieroglifice, pe care le cunoaștem demult din cărțile lui Lombroso), să fie ceva. Se poa-

te. Baudelaire privea odată cu înfiorare la un idol de lemn adus din Africa, hidos și mic cît un deget, zicîndu-și: „mai știi? poate asta e adevăratul Dumnezeu”... — Nu putem trece fără să ne oprim asupra desenelor, în adevăr expresive, semnate Dida Solomon.

Omagiu lui Joseph Conrad

Marea revistă pariziană închină numărul său de Decembre operei romanțierului englez Joseph Conrad. Diferiți colaboratori ca I. Galsworthy, André Gide, Paul Valéry, Edmond Jaloux etc., scriu pagini de critică ori amintiri despre marele romanțier. Spicium din amintirile lui J. Galsworthy următoarele asupra personalității lui Conrad: El a fost todeauna, mai todeauna cu literatura franceză decît cu cea engleză. Îi plăcea Anatole France, Maupassant, Daudet, Balzac și Merimée. Dintre englezi se inspira din Henry James dar iubea mai ales pe Dickens. Dintre Ruși prefera pe Turgheniev. Tolstol îl apărea ca mare scriitor. Personalitatea lui însă îl displăcea. Pe Dostoewski îl detesta. În aceasta intra probabil și ura polonezului care era Conrad, contra naționalismului imperialist al lui Dostoewski.

Până cătră sfîrșitul vieții Conrad a fost lipsit de mijloace materiale. Cărțile sale îl raportau foarte puțin. Într'o scrisoare cătră doamna Galsworthy scrie că după regularea conturilor cu dîtorii săi, n'a primit drept cîștig decît 5 lire. Abia lîrziu a ajuns să aibă oarecare succes material.

Experiența și călătoriile sale îl pusese în contact direct cu viața. Astfel disprețuia emfaza, vorbăria, pedanteria, dar mai ales teoriile hazardate și paradoxale. Iubea acțiunea, sinceritatea și bravura. Temperamentul său era aristocratic. Disprețuia demagogia și democrațismul excesiv.

Din amintirile lui André Gide vedem că prețuia, pe lingă autorii citați mai sus, pe Jules Lemaitre ca critic. Nu putea suferi pe Maurice Barrès. Vorbea rar de călătoriile lui pe mare, cu toate că trăise alit în voia valurilor.

„Marea era pentru el ca o a-

mană părăsită. Singură imaginea unei superbe bărci cu pînze, alinată în odaia sa, mai evoca o nostalgică amintire.

Risul său era viril, franc și cordial. Se simțea însă undeva în el o posibilitate de pasiune care clocește.

Într-o seară, discuție literară la J. Conrad acasă. D-na Conrad ridică în nouri pe Georges Ohnet, André Gide și Conrad erau indignați. Însă d-na Conrad se entuziasma din ce în ce mai mult de „strălucirea temperată”, de „boacăția surdă” a picturilor sale. Cei doi scriitori nu mai înțelegeau nimic. Abia la urmă au aflat că era vorba de pictorul venetian Giorgione, pe care d-na Conrad, din cauza accentului englez îl pronunța cum se pronunță numele scriitorului francez.

Paul Valéry ne povestește subiectul unei conversații cu Conrad asupra posibilităților de dominație maritimă a Franței. Conrad cunoștea bine Franța—debuturile sale de marinar le făcuse pe coastele Provenței și ale Langue-docului. El declara că marinarul francez e primul din lume prin anume virtuți. P. Valéry se întrebă însă de ce Franța n'a fost niciodată putere maritimă. Conrad observă că oricâte ori a văzut o luptă individuală dela vapor la vapor, Francezii au învins. În schimb în luptele de escadre colective, Francezii erau mai slabi. Cauza era probabil lipsa de sentiment solidarist și individualismul excesiv al Francezilor. Asupra operei lui Conrad mai scrie Ramon Fernandez, E. Jaloux, Lenormand etc. La urmă se publică și o parte a autobiografiei sale.

(*Nouvelle Revue Française*, Decembre).

Anatole France comis-bibliotecar la Senat

Anatole France a fost numit comis supraveghetor la biblioteca senatului la 1 Iulie 1876. Dar ambiția sa, pe care noi o judecăm de la distanță așa de modestă, a avut nevoie de zece ani ca să se realizeze. În 1866 ceruse Marelui

Referendar, marchizul d'Hautpoul, un post de im iegal. Cererea era sprijinită de baronul de Barante, membru al Academiei; totuși în locul solicitat de France, fu numit secretarul particular al Marelui Referendar. Dînsul nu se descurajă și în anul următor reveni cerînd să fie numit cel puțin ca suoranumerar. Cu toată recomandajia călduroasă a lui de Barante, Davilliers și a șefului bibliotecii senatului, Etienne, primul ministru Troplong refuză numirea Abia în 1876, sub republică, prezentat de Leconte de Lisle sub-bibliotecar și Lacaussade bibliotecar lui Charles-Edmond, bibliotecar șef, fu numit comis supraveghetor. Biblioteca senatului avea deci, în 1867 Iulie, pe Leconte de Lisle, pe Lacaussade fost secretar al lui Sainte-Beuve, pe Ratisbonne executorul testamentar al lui Alfred de Vigny, pe Anatole France, deja celebru și pe Charles-Edmond romancier și dramaturg.

Anatole France nu era însă un funcționar model: foarte neglijent în împlinirea sarcinii ce-i incumba și care cerea un maximum de două-trei ore de lucru pe săptămîină, dînsul se expuse la multe avertismente din partea șefului său Charles-Edmond. Asta fu pricina că în 1888 Anatole France nu fu numit în postul vacant de comis principal, cum se aștepta și se văzu învins de un tânăr coleg René Samuel. El adresă chesturii senatului o protestare indignată; petiția transmisă spre referire șefului bibliotecar provocă un răspuns necrușător din partea acestuia, care sfîrșea ameninșîndu-l cu ultimele rigori ale regulamentului dacă continuă a-și îndeplini așa de prost îndatoririle. Se înțelege că marele scriitor înțepat nu dă atenție feluritelor injoncțiuni ale șefului, care avînd de partea sa regulamentul manifestă printr-o adresă trimisă chesturii intenția sa de a cere numirea unui alt comis. Lucrul era însă foarte greu. Faima literară a lui Anatole France creștea pe fiice zi: două cel puțin din scrierile sale treceau drept capodopere; ministerul Instrucției îl făcuse ofițer al legiunii de onoare.

Cum se putea exclude fără motive serioase, după doisprezece ani de serviciu, un astfel de om? Chestorii hotărăsc să facă un apel la bunavoința lui Anatole France care răspunde dînd asigurări formale, cerînd însă o interpretare inteligentă și liberală a regulamentului. Anul 1889 nu aduse potolirea sperată de chestorii; Charles-Edmond îi reproșă într'un ton inacceptabil inexactitatea sa la serviciu și Anatole France își prezintă în 1890 demisia, ce fu primită fără greutate. Conflictul se termină deci cu victoria lui Charles-Edmond și a regulamentului. Anatole France răspunde publicînd *Tha's* scrisă pe hîrtie cu arietul senatului iar după șase ani fu ales membru al Academiei.

(Louis Barlhon. *Revue de Paris*, Decembre).

Puvis de Chavannes (Cu ocazia centenarului)

Tinerii pictori cubiști și post cubiști de azi consideră pe Puvis ca un rece continuator al lui Ingres, pe cînd el a fost în realitate renoșatorul tradiției lui Poussin și inițiatorul marelui mișcări decorative franceze. Cu o tehnică volutară și săracă, influențat de tonurile gris și argintii ale lui Corot, între academismul ce apunea și aurora impresionismului. Puvis de Chavannes a avut cunoștința aprofundată a necesităților picturii murale.

Valoarea religioasă a operelor lui nu e datorită numai sentimentului inteligenței, credinței care apar în mărețele interpretări ce le-a dat subiectelor creștine în „Inspirația” din Lyon și în „Sainte Geneviève” de la Pantheon, ci mai ales în umilitatea meșteșugului său, în austeritatea și sobrietatea mijloacelor, în nobleța ordonanțelor, în hieratismul înținerii prin simplitatea observației, în caracterul figurilor și elocvența lor lipsită de orice efect teatral ca și de mievrerie. Lecția lui Puvis pentru un pictor creștin, o găsim deasemeni în simbolismul, adică strîmtea corespondență pe care a căutat-o totdeauna între formele, semnele

plastice, armoniile colorate și gîndirea ce a vult să exprime. Acest limbaj plastic, această forță de sugestivitate, el nu le-a cerut convențiilor fixate, ci le-a găsit în el însuși, în natura și viața lui, în arta timpului său, în propria lui sensibilitate ca și în sforțarea pe care a făcut-o de a concretiza, generaliza și a face mai clare formele acestei sensibilități întrevăzute de privirea lui interloacă.

Metoda psihologică, contactul cu natura, austeritatea mijloacelor în opera lui Puvis de Chavannes dovedesc preocupări intime pe care le putem califica drept mistice. Nevoia lui de certitudine, echilibrul facultăților, îl predestinau să considere pictura ca o funcție a inteligenței, al cărui scop era o plăcere de ordin intelectual.

Concepția lui idealistă a artei mergea până acolo, încît atribuia picturii misiunea de a propaga adevărurile spirituale. Acest mare pictor, avea în el stofa unui mare orator creștin.

(Maurice Denis. *Revue Hebdomadaire*, Decembre).

Sinceritate și imaginație

Cultul sincerității cătră sine însuși care, de douăzeci și cinci de ani ocupă alina loc în literatura franceză, n'a reușit să ne facă să vedem mai clar în noi. Nevoia de sinceritate a dat la lumină toate fosnicile, slăbiciunile, incoerențele și lașitățile fiecăruia, a împins scriitorul să nu exprime decît emoțiile încercate și controlate de el însuși, dar să le exprime pe toate, să pue propriile amintiri în romane autobiografice, să uzeze de monologul interior pentru a surprinde printre asociațiile de idei liberul joc al inconștientului, — n'a dus la o noțiune mai precisă și mai complexă a persoanei omeștii, ci a făcut să ne îndoim mai mult de noi.

Freud, Proust, Pirandello au adăugat infirmității noastre morale, infirmitatea psihologică, arătîndu-ne neputința sincerității, mobilitatea vieții spirituale. „Eu” nostru fracțional în ațitia „eu” succesivi cite minute trăește, imposibil de

comunicat altuia, neînțeles sie-în-suși, cearcă în zadar să-și unifice atomii împrăștiți.

În loc să „centreze” omul, acest subiectivism relativist n'a făcut decât să-l fărâmițeze din ce în ce mai mult. La capătul introspecției dusă până la fund nu găsim decât nepuțința de a ne înțelege. Nu găsim o constantă pe care să fondăm cunoașterea noastră înșine.

Acestei disoluții a „eului” corespunde, prin o curioasă contradicție, un veritabil misticism al „eului”.

Eșuăm deasemeni dacă în loc de a căuta o constantă statică, fondul permanent al personalității noastre, căutăm o constantă dinamică, motrice. Freud ne oferă „libido” al său. Libido însă analizat e numai chipul unei impulsii vitale, un pseudonim dat vieții, o tautologie pur și simplu.

Critica moralistă denunță în subiectivismul relativist o teorie psihologică ce condamnă pe om la pasivitate, îl face jucăria „eurilor” succesive, distruge însăși noțiunea de om.

Care's consecințele literare a acestei psihologii în roman și arta dramatică ?

Discontinuitatea eului va elimina din literatură studiul „caracterelor” și orice subiect ar implica progresul spiritual al unui personaj ? Conflitele de inteligență vor lua locul celor de voință, romanismul de acțiune i se va substitui un romantism al cunoștinței ?

Asemenea artă se va baza pe observație, introspecție, memorie, experiență, pe tot ce jalonează scurgerea personalității în timp. Literatură pozitivă, istorică. Artă nu de creație, ci copie și reproducere. Viața considerată ca un spectacol nu ca un obiect viu. Artă pur cerebrală. Opera cea mai reprezentativă a acestei tendințe este cea a lui Proust.

Mulți văd un impas în acest psihologism integral.

Se pare însă că nu toată literatura s'a îndreptat spre acest impas, care face din artă un sismograf psihologic. Subiectivismul relativist n'a putut să suprime sentimentul personalității noastre și al permanenței dealungul tuturor

transformărilor posibile. Subiectivismul relativist ne lasă să întrevădem dincolo de ceiace facem sau credem că simțem o rezervă disponibilă, un fond stabil de care simțem conștienți grație sentimentului permanent în noi, că putem să fim alții de cât ceiace simțem.— Nu numai dorim să ne schimbăm (Baudelaire, Mallarmé cu acel: *fuir là bas, fuir...*) dar nu avem conștiința de noi înșine decât având conștiința permanentă de schimbarea care este în noi.

Nu e memoria cum credea Proust, acea care ne dă sentimentul identității noastre în timp, ci imaginația. Ordinea pe care introspecția nu ne permite s'o descoperim în noi, imaginația noastră ne permite să o concepem.

Dar această imaginație mentală să facă o sinteză a omului disperat prin analiza introspectivă cum va proceda ? Ce suport va avea pentru a nu fi arbitrară și factice. Acesta-i punctul decisiv: dela răspunsul acestei chestiuni depinde în parte orientarea întregii literaturi de mâine.

Pentru clasicul tradițional imaginația găsește toate elementele unei ordine în schemele religioase, naționale, familiare și psihologice consacrate de experiența Occidentului greco-latin. Literatura va avea de subiect acceptarea sau refuzul de cătră om a acestor scheme, luptele pe care ele le provoacă în sufletul lui.

Pentru modernii imaginația va găsi elementele unei ordini nouă în condițiile actuale ale vieții ambiante, în scheme umane adaptate la acest secol.

Pentru toți literatura consistă încă în a exprima nu iudivizi ci „échantillons d'humanité” în care se joacă (literatura clasică) sentimentele și pasiunile, sau (literatura modernă) sentimentele și pasiunile unei epoci sau loc, grefate pe sentimentele și pasiunile elementare ale umanității.

Proust a contribuit mult la marea descoperire a psihologismului că arta n'a studiat niciodată pe „individ” ci s'a mulțumit să încarneze noțiuni mai mult sau mai puțin bogate de umanitate. Proust

spune că nu sînt sentimente, ci numai indivizi care să le simtă. Sentimentele nu se tratează ca corpuri simple ce s'ar găsi în natură. Sentimentul e o compoziție instabilă ce variază dela individ la individ. Această combinație nu are decît o valoare individuală, și e indiferent dacă e reală sau imaginară. Căci ea coincide neaparat cu un caz real sau virtual, trecut, prezent sau viitor.

La limita sincerității proustiene e autorizarea de a da liber curs imaginației. El ne liberează de teoarea de a fi nesinceri. Exploatarea inconștientului prin sinceritate și introspecție nu i se substituie astfel exploatarea lui prin imaginație? Literatura de imaginație devine scopul logic al perfecțiunii literaturii introspective.

Această artă-imaginație pentru a fi comunicabilă va trebui să capete o semnificație universală.

Artistul ar fi un demiurg care ar crea o lume a lui, cu o ordine și legi de ale lui, inconștientul jucînd în culise un rol de animator furnizînd materialele de construcție. Cel mai mare artist ar fi acela ce ar fi cel mai capabil să dea formă oricărei realități imaginare. Arta în loc de a copia viața ar face totul ca să-i servească de model.

(Benjamin Crémieux, *La Nouvelle Revue Française*).

Alegerile engleze și relațiile anglo-franceze

În Anglia există două partide puternice: cel conservator sprijinit de populația rurală și cel travaillist sprijinit de lucrătorii industriali. Partidul liberal care reprezintă burghezia e slab. În alegeri, fiecare partid își are — sigure — voturile membrilor săi. Dar pe lângă cetățenii înscrși într-o organizație politică, mai există o masă de cetățeni independenți, variabilă, care-și dă voturile cînd unui partid cînd altuia și de care depinde soarta în alegeri. Această masă a adus la putere anul trecut pe travaillștii iar acum pe conservatori. Ceiace face ca această forță electorală să acțio-

neze într'un fel sau altul e o chestie economică. Au votat pe travaillștii ca fiind partizanii liberului schimb și ai concurenței străine, cu nădejde că viața se va efieni. Dar cum sistemele lui Ramsay Macdonald n'au adus remedii dorit, masa flotantă și-a dat voturile de dala aceștia conservatorilor, deci protecționiștilor, pentru a-i pune la încercare.

După experiența făcută altădată, avem credința că Baldwin va continua în cealce privește relațiile cu Franța, politica inaugurată de Macdonald, cu atât mai mult, cu cît politica Franței nu vine în conflict cu interesele britanice. Numai o schimbare a politicei economice engleze, cum ar fi un tarif protecționist, ar da naștere la neînțelegeri, căci s'ar îndrepta fatal în contra Franței.

Cu Rusia, care oferă 10 milioane consumatorilor — se vor relua desigur relațiile comerciale; de altfel chiar partidul conservator proiectase dinloară o politică de expansiune comercială ca singurul remediu contra șomajului.

Dar mai mult, s'ar putea, și ar trebui organizate între cele trei mari puteri occidentale Anglia, Franța și Germania tratate de comerț căci au multe interese economice comune. Alegerea d-lui M. Austen Chamberlain ca secretar de stat la Externe — care cunoaște bine finanșele și economia internațională — este o garanție și o nădejde că după atmosfera împăciuitoare creată în Occident de Macdonald și Herriot, va ajuta în mod pozitiv restaurarea comerțului și industriei engleze.

(Sir Thomas Barclay. *Le Monde Nouveau*, Decembre).

Bolșevicul, Revistă bilunară, politico-economică, a comitetului central al partidului comunist rus, Moscova, 1924, ediția „Pravda”, No. 12-13, 20 Octombrie 1924.

Dacă în acest număr nu găsim o oglindă a vieșii actuale rusești, — avem cel puțin un reflex puternic al preocupărilor cercurilor guvernante din uniunea republicilor socialiste sovietice.

Patru articole: 1) „despre produc-

livitatea muncii", 2) „înaintea noului an de gospodărie", 3) „productivitatea muncii și schimbarea contractelor colective de muncă" și 4) „problemele partidului (comunist) la sale", adică partea cea mai mare și mai importantă a revistei este consacrată problemei grave a raporturilor actuale între proletariatul industrial, partidul comunist și guvernul comunist din toată Rusia pe deoparte și țărănimea de acolo, de alta. Autorii constată unanim o creștere excesivă a salariilor în toate industriile (aproximativ cu 90%) și creșterea mică a producției (aproximativ 23%); de aici urcarea prețurilor mărfurilor, imposibilitatea de desfacere, nemulțumirile țărănimii, transformarea prin aceasta a chestiei aceleia pur economice într-o importantă chestie politică pentru regimul diktaturii proletariatalului și pentru partidul comunist. Autorii în nepuțință (politică) de a reduce salariile, recomandă organizarea tehnicei de producere, îmbunătățirea organizării, revizuirea contractelor colective cu muncitorii pentru a le impune mărirea și intensificarea muncii și a producției. Numai pe calea aceasta (cred autorii), evitând mărfurile, se poate face legătura politică cu țărănimea; aceasta începe să manifesteze neîncredere în lucrători, îi socotește privilegiați ai partidului comunist și paraziți pe contul producerii agricole. Din această mentalitate rezultă un mare „pericol pentru partid, dacă burghezia sătească va pune mina pe comitetele țărănești; acest pericol există și este inevitabil pentru că burghezia sătească nu poate fi distrusă; cel mult i se pot limita tendințele de exploatare a sărăcimii și tendințele contra-revoluționare".

Un mare (relativ) articol este consacrat împrejurărilor interne și internaționale, care împiedică pe membrii marcanți ai partidului comunist de a se ocupa de doctrină, din această cauză autorul constată, „că partizanii decad în empirism și se ivesc o mulțime de autori, care simplă și denaturează marxismul".

Tot chestiei interne de partid

sînt consacrate două articole de polemică între Troțky de o parte — și Vardin, în dosul cărui se află redacția revistei: Camenev Buharin de alta. Vardin făcuse o critică aspră lucrării lui Troțky despre Lenin, găsindu-l greșeli; punerea în relief a personalității sale proprii, făcerea asupra altor personalități importante din mișcare, tăinuirea divergențelor sale profunde și principiale în diferite epoci: Lenin, Troțky, ca de obicei, răspunde violent în articolul său „exces de zel", primește însă imediat răspunsul redacției — care îl invinovăște „că nu înțelege bine" unele părți ale doctrinei și tacticei. Evident, polemica quasillierară în jurul cărții lui Troțky „este mai mult o ocazie pentru a manifesta profunde disensiuni personale și politice între diverse coterii comuniste".

Trei articole („colonizarea Europei prin capital american", „atacul capitalului anglo-american", „intervenția în China") sînt consacrate conferinței de la Londra, planul lui Dawes, efectului intrării capitalului anglo-american în Germania și China asupra tendințelor sovietismului de a produce revoluția mondială. Autorii, partizani ai lui Troțky, cred că intrarea capitalului american în Europa și China va face să scoboare unda revoluționară; autorii grupului advers cred că se vor provoca mai repede conflicte acute de clasă, iar acestea vor grăbi revoluția mondială.

Un „articol" scurt, nedocumentat, mai mult articol de gazetă, decît de revistă serioasă este consacrat țării noastre.

D. S. Timov, sub titlul: „Criza financiară, lupta de eliberare națională și lupta de clasă în România", semnălează micșorarea exportului nostru, starea rea a căilor ferate, inflația monetară, scăderea leului, apoi reducerea emisiei monetare, criza de credit, restrîngerea producției, șomajul, apoi într'un capitol special intitulat „mișcările revoluționare ale țărănimii", spune fără a preciza locul și timpul, că ar fi fost răscocale țărănești întinse în vechiul

regal, dar că au fost înăbușite; răscoala dela Tatar-Bunar (Sept., 1924), organizată, după cum s'a stabilit, de agenții bolșevici de peste Nistru, după autor ar fi căpătât formă de războiu civil și războiu de eliberare națională; aceslei mișcări i-ar fi urmat alta în Dobrogea; toate acestea ar fi simptome de acuitate a luptei de clasă în România. Autorul regretă că mișcarea proletariatalui urban, din cauza stării de asediu, este extrem de redusă și nu poate veni în ajutorul țărănilor. Totuși speră, că oricând s'ar apăra burghezia prin legi draconice, în viitor, lupta de clasă va deveni mai acută prin introducerea capitalului străin, care va da o mai vie mișcare industrială și o mai mare contradicție a intereselor de clasă. „Lupta de clasă în România, după autor, în provinciile noi unite ar avea în același timp și caracter de luptă pentru eliberarea națională”. „Este de notat interesul pe care îl manifestă societatea burgheză de aici pentru Republica moldovenească, „pe care noi” (bolșevicii) „o crețăm”. Din punct de vedere „a politicii naționale a partidului nostru” (comunist) separarea populației moldovenești, care populează regiunea Nistrului, într'o unitate de stat independentă — nu reprezintă nimic extraordinar. „Totuși, crearea acestei republici, în perspectiva ei istorică, vrind nevrind este legală de problema Basarabiei și oligarhia guvernantă românească din primul moment a

întrevăzut această legătură”. Cercurile oficiale își dau aerul de a fi mulțumite de acest fapt, văzind în el o recunoaștere indirectă a drepturilor ei asupra Basarabiei. Ele își exprimă speranța — prin gura guvernului, — că crearea republicei va servi pentru stabilirea de relații amicale între U. R. S. S. și România. „Dar presa neoficială nu își ascunde neliniștea”; după părerea ei, U. R. S. S. creînd republica moldovenească, pune o cursă stăpînirii românești în Basarabia, mai mult, tînde la anexarea întregii Romîni. Ce dovedește aceasta? — „că politica noastră națională — în realizările ei pe malurile Nistrului neliniștește pe satrapii din România”. Făcînd propagandă pe acest teren împotriva U. R. S. S. presa romînească propagă ideea autodeterminării, pentru care „partidul nostru comunist din România a plătit așa de scump în timpul conferinței de la Viena”.

Autorul își termină articolul declarînd: „căile revoluției sociale în România vor fi duble: lupta de clasă și lupta națională, ele se vor completa reciproc”.

Nu ne puteam aștepta într'o revistă a cercurilor conducătoare actuale militante de peste Nistru la un studiu obiectiv.

Ca aspect exterior, tehnic: hîrtie, copertă, tipar, revista se prezintă foarte bine. Prețul ei însă este excesiv de mare 60 cop. aur adică circa 75 lei pe banii noștri pentru un număr.

Mișcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

Henri Clouard, *La poésie Française moderne* (des romantiques à nos jours), Gauthier-Villars, Paris.

O operă de erudiție și o clasificare înțeleaptă a sensibilităților poetice dela Baudelaire încoace.

Se obișnuiește, observă d. Clouard — să se dateze poezia modernă dela *Fleurs du Mal*; în realitate nu există poezie franceză modernă, există numai o poezie care evoluează reînviindu-se pentru a menține temperatura lirismului ei, adaptându-se vieții. Din lipsa unui spirit conducător — poezia a devenit un artificiu. Totuși cursul poeziei moderne trece peste atâtea bogății și rarități uimitoare încât gândirea contemplatorului trebuie să înlăture orice prejudecăți doctrinale, clasice sau romantice.

Jacques Rivière, *Etudes*, Nouvelle Revue Française, Paris.

Studiul critice în legătură cu mișcarea artistică contemporană asupra lui Baudelaire, Claudel, André Gide, Rameau, Bach, Wagner.

Alexandre Baillet, *Emile Zola*, Société française de l'imprimerie et de librairie, Paris.

Un studiu de ansamblu asupra părintelui naturalismului. Zola e studiat în trei înfățișări: omul, gânditorul și criticul. Autorul insistă mai ales asupra laturii din urmă care până acum a fost cam neglijată.

ROMANE

Maurice Brillant, *L'amour sur les tréteaux ou la fidélité punie*, 2 vol., Bloud et Gay, Paris.

O aventură de dragoste din sec. XVIII. Un tânăr burghez iubește fata unui nobil. Acesta nu aprobă asemenea legătură. Tânărul Jacques Papavoine pleacă la Paris cu gândul ce a devenit celebru ceiaze, socoale el, va îndupleca și voița tatălui.

Eroul se duce la Paris, se introduce în lumea teatrelor și cu-

noaște personalitățile dramatice și literare din timpul său. Odată, se angajează într-o trupă de actori, cu care pleacă în turneu. Trece și prin regiunea locului său de naștere unde nădăjduiește să-și vadă iubita. Dar în zădărnici, ea dispăruse. În cele din urmă Jacques Papavoine o întâlnește la Paris printre femeile decăzute. Deși ea îl păstrase credința și ar fi răspuns acum cu prisosință amorului său, Papavoine, care o idealizase prea mult, o respinge.

Suzanne de Callais, *Lucienne et Reine*, Fasquelle, Paris.

Autoarea prezintă două tipuri de femei: femeia de ieri pentru care totul în viață e amorul și femeia de mine care trăiește singură, independentă, într-o societate nouă.

Lucienne e o fată orfană; cunoaște arta decorativă cu care își duce existența. Într-o zi întâlnește pe Reine, o femeie de moravuri ușoare dar cu o inimă de aur, pe care vrea să o convingă să-și schimbe mentalitatea și felul vieții. La început reușește și o strinsă prietenie se leagă între ele. În urmă apare un bărbat care vrea să se căsătorească cu Lucienne — să-i dea situații și bogății, dar când aude că e prietina intimă a unei femei „ușoare” renunță la proiectul lui și pleacă.

Mizeria desparte dela o vreme pe cele două prietene. Reine pleacă în Orient. Intimplarea face să se întâlnească iarăși mai târziu. Reine se întoarce din Orient măritată cu bărbatul care părăsise la început pe Lucienne. Aceasta reușește și ea în felul ei. Era artistă mare — și conducea o mișcare socială pentru înălțarea muncii femeilor.

Subiectul este dezvoltat pe larg cu multe detalii.

POEZIE

Maurice Pierre Boyé, *Le Cortège rustique*, poèmes, ed. du Croquis, Paris.

Poeme în care se slăvesc mun-

ca cîmpului, frumusețea odihnițoare a pădurilor sau viața liniștită din saie în intimitatea unei grădini. In peisajele redade trec bătrîni, femei, cite-un cioban, un bețiv, cite o vacă, capre etc., cu mersul lor mai grăbit sau mai domol - peste cîmpuri și prin saie. In ultima parte a volumului, poetul amestecă în evocarea frumuseților naturii și visurile saie

Marius André, *Emé d'arange un cargamen*, poeme, Ed. du Cadran, Paris.

Poemele strînse sub titlul „Cu o încărcătură de portocale” sînt opera unui poet din Provence scrise în limba muzicală a lui Mistral. Sînt scurte, adevărate cîntece de extaz imnuri înalțate vieții. Poetul cîntă soarele, florile, bucuria de a trăi și de a iubi, călătorind de pe fărîmurile cu portocalii ai Andaluziei pînă la marea și palmierii Indilor.

Cităm la întimplare :

Sur l'ampleur de la mer l'aube blanchit, ses rayons y font courir de petits tremblements ; de sa fraîcheur tiède naît un délice qui enveloppe les choses et les hommes.

Allons, réveille-toi, et viens à la proue avec moi au devant de l'aube, viens ! sinon j'ai peur qu'une sirène dressant ses seins m'attire aux profondeurs bleus.

O nuits, nuits de la mer des Indes, combien vous êtes claires, nuits suaves ! Mon amie semblait plus jolite et plus bleus paraissaient ses yeux.

ȘTIINȚĂ

Georges Mattise, *La mouvement scientifique contemporain en France*, II, collection Payot.

Volumul al 2-lea care a apărut acum se ocupă de științele fiziologice. Autorul se oprește asupra savanțului experimentator Marey. Acesta a inventat încă pe cînd era intern la medicînă sismograful cu ajutorul căruia a precizat ritmul și forma pulsului. De atunci s'a ocupat mereu cu experiențe de fizio-

logie și mai ales cu aparatele de înregistrare care arată prin curbe expresia clară a fenomenelor organice. Tot el a imaginat cronofotograful, forma primitivă a cinematografului. Marey a arătat că există o armonie între forma și structura flinței vii și funcțiile ei organice.

Vorbînd de electro-fiziologie, d. Matisse arată importanța curenților de înaltă frecvență a lui Arsonval și natura fluxului nervos.

Deasemenea arată că este un echilibru între substanțele chimice constituante ale fiecărei celule, citînd pe A. Mayer și A. Schaeffer ; arată și importanța secrețiilor interne după Gley. Ajunge la concluzia că pentru a înțelege evoluția este nevoie să se jînă samă de stabilitatea sistemelor chimice care constituie deosebitule organisme.

ETNOGRAFIE

Colonel T. C. Hodson, *The primitive culture of India*, Royal Asiatic Society, James G. Forlong, Londra.

Cercetînd deapropoape multe populații primitive ale Indiei și folosindu-se și de lucrările anterioare de acest fel, autorul încearcă să dea aspectul cultural al întregii Indii.

Se spune că Englezii n'au făcut nimic în India, decît numai au exploatat-o. Specialiștii francezi cunosc și aspectul cultural al activității engleze. D. Hodson descrie formele indiene primitive de cultură. Arată acțiunea factorilor civilizatori în viața economică și socială. Din această lucrare se vede mentalitatea primitivă a unei populații de aproape 150 milioane oameni care nu era cunoscută pînă acum decît de specialiști.

CĂLĂTORII

Georges-Marie Hoardt et Louis Audouin-Dubreuil, *La première traversée du Sahara en automobile*, Plon.

Casa Citroën a organizat în 1922 o călătorie în automobile prin Sahara, cu scopul de a se mai căuta o legătură practică între Algeria și Africa occidentală franceză.

Autorii descriu acest drum făcut dela Tuggurt la Tombuctu cu automobilele în 23 zile.

Primele încercări de a trece Sahara s'au făcut în 1916, și s'au repetat de multe ori fără rezultat. În 1922 s'au organizat din timp automobile speciale. Fiecare automobil avea trei locuri, hărți, arme, muniții și cite un cort demontabil. La roți s'au adaptat lanțuri ca la tancuri, pentru înălțimi. La 17 Decembrie 1922, au plecat din Touggurt, în curind au ajuns la Tamassine, apoi la Uargla—cu casele albe, cu palmeri și minarete, cu ziduri crenelate, oraș ocupat de Francezi la 1853. La 21 Decembrie misiunea ajunge la In Salah marea oază a regiunii—unde e primită cu entuziasm de populație.

Trecuse pustiu de nisip venea cel de pietre. Automobilele trec înutul Hoggar, locuit de Tuargi—triburi războinice și jefuitoare, pe care misiunea îi supune și-l ia în serviciul ei. La 31 Decembrie ajunge la frontiera Sudanului de unde începe să apară vegetația—și la 7 Ianuar—misiunea ajunge la Tombuctu.

Autorii dau relații detaliate asupra orașului, povestesc excursiile făcute prin împrejurimi și vânătorile făcute în timpul voiajului. Misiunea s'a întors înapoi tot pe același drum.

Abel Bonard, En Chine, Foyard.

O carte în care autorul își adună impresiile din China sub noul regim. Aspectul orașului Peking cu poliștii îmbrăcați în haină cați ca europenii, cu templul cerului unde venea împăratul la Solstițiul de iarnă să officieze el însuși, cu muntele de cărbune (care nu e altceva decît dărămăturile adunate de apele iazurilor imperiale cînd s'au deschis), cu părul salbatic de care a fost spînzurat ultimul împărat al dinastiei Ming,—este redat cu sentiment și culoare.

Vorbește de influența bolșevismului, de foametea care s'a întins asupra populației care mincă coajă de copac. Țăranii năvălesc în orașe și-și vînd copiii cu cite 7-10 dolari, de foame. Volumul mai conține detalii interesante asupra condițiilor rasei, asupra literaturii, asupra universității catolice și studenților chinezi—și asu-

pra mormintelor împăraților Ming. Deși există un președinte al Republicii, totuși împăratul își păstrează titlul, garda și o pensie. N'are voie să călătorească în străinătate.

CHESTIUNI SOCIALE

J. Swinburne, Population and the social problem, George Allen and Unwin, London.

Mizeria și suferințele lumii întregi au o singură cauză: creșterea excesivă a populației. Pentru rezolvirea tuturor greutăților sociale și politice autorul propune limitarea nasterilor. Conduc de aceste idei fundamentale, analizează un număr de probleme în care le aplică: repartiția bogăției, raporturile între capital și muncă, sindicalismul, patriotismul, socialismul, războaiele și prevenirea lor.

B. T. Miles, Industrial Unrest. Its cause and suggested Cure, Heath Cranton, London.

Muncitorii și capitaliștii sînt totodată asociați și rivali pentru că, pe de-o parte nu pot unii fără ceilalți iar pe de altă parte se luptă veșnic pentru împărțirea câștigurilor; de acela autorul crede că ar exista o soluție împăcuitoare: mina de lucru să închirieze ea capitalul, nu să fie închiriată. Într-o astfel de interverire a rolurilor, s'ar realiza o producție care să împace interesele tuturor celor în trebuință în industrie—stîrpiind astfel cauzele multiplelor conflicte.

EDUCAȚIE

Leopold Goiraud, Lettres sur l'éducation, 2 vol., Alcan.

Cîteva sule de scrisori, pe care autorul le-a scris vreme de vre-o 30 de ani, soției sale, fiului și fiicelor sale, pro esorilor și prietenilor, pentru educarea fiului său. Scrisorile au fost recelitate acum, corijate și îmbogățite cu multe idei pedagogice, profesionale și de ocazie pe care tatăl le-a adunat din lecturile lui. Pentru noua generație aceste scrisori poate nu spun prea mult, dar ele alcătuiesc o istorie vie a unei familii cu adevărat burgheză dela sfîrșitul sec. XIX.

COMPILATOR

Bibliografie

D. D. Patrașcanu, *In fața Națiunii*, București, Prețul 60 lei.

In Editura „Cultura Națională” București, au apărut :

Matei Caragiale, *Remember*, 1924, Prețul 60 lei.

L. Blaga, *Filozofia stilului*, 1924, Prețul 35 lei.

G. Tarde, *Legile sociale*, traducere, Prețul 80 lei.

Saint-Simon, *Catehismul Industriașilor*, traducere, 1924, Prețul 100 lei.

Eshil, *Prometeu și Perșii*, Prețul 35 lei.

N. Flru, *Oradea Mare*, Prețul 35 lei.

A. Russo, *Cântarea României*, Prețul 15 lei.

G. Trancu-Iași, *Organizarea internațională a muncii*.

In Analele Academiei :

N. Iorga, *Note polone*.

N. Iorga, *Comemorația lui Jules Michelet*.

Teofil Bauclic-Săveanu, *Memnon*.

A. Marcu, *Romanticii Italiani și Români*.

In Editura „Cartea Românească” București :

M. Lungianu, *Insăilări*, Prețul 32 lei.

Prof. I. Simionescu, *Finlanda*, (Cunoști. folos.), Pr. 3 lei.

” ” *Bucovina* ” ” Pr. 3 lei.

” ” *Casa* ” ” Pr. 3 lei.

Ing. A. Casetti, *Locomotiva* ” ” Pr. 3 lei.

Anton Pann, *Cinzele de stea*, (Pagini Alese), Pr. 4 lei.

D. Bolintineanu, *Sorin*, ” ” Pr. 2.50 lei

G. Dem. Teodorescu, *Toma Alimôș*, (Pag. Alese), Pr. 2.50 lei.

Ion Adam, *Mărire și Cădere*, ” ” Pr. 2.50 lei.

Din „Bulet. Asoc. pentru cultura poporului român” Sibiu :

Dr. H. Petra-Petrescu, *Cehi și Români*, Sibiu, 1924.

Pe pământ udat cu sînge, Sibiu, 1924.

Dr. Gh. Preda, *Rasele din Europa și România*, ” ”

” ” *Cum trebuie privită lupta*, ” ”

” ” *Conștientul și Inconștientul nostru*, ” ”

” ” *Din problemele originii și evoluției vîșlețtoarelor*, ” ”

” ” *Probleme de actualitate*, ” ”

” ” *Problema responsabilității sociale și individuale*, ” ”

” ” *Muncitorul*, ” ”

In diferite edituri și tipografii:

- Eugen Constant**, *Galerii de ceară* (Poezii), „Scrisul românesc”, Craiova, 1924.
Panait Istrati, *Onclă Anghel*, 1924, Rieder, Paris, Prețul 6.75 frs.
O. Tăslăuanu, *Statele unite ale Europei*, Tg. Mureș, 1924.
Kiss Piroska, *Atülfetett Viragok* (Poezii românești traduse în ungurește), Cluj, 1924, Prețul 30 lei.
A. Steuerman Rodion, *Cartea Băiatului meu*, Iași, 1924.

Reviste primite la redacție:

- Revue Mondiale*, 15 Noembrie 1924.
Mercure de France, 15 Noembrie și 1 Dec.
Revue Internationale du Travail, Noembrie, 1924.
Sic Cogito, No. 6-7.
Erdelyi irodalmi Szemle, No. 9-10.
Gîndirea, No. 3-4.
Lamura, No. 13.
Convorbiri Literare, Noembrie, 1924.
Revista Științelor Veterinare, No. 10.
Viața Agricolă, No. 22.
Ideea Europeană, No. 157.
Ramuri, 15 Noembrie.
Invățătorul, No. 8-9, Cluj.
Lumea, Bazar săptămînal, No. 5 și 6.
Mișcarea Literară, No. 4.
Adevărul Literar, No. 210.
Acțiunea romînească, No. 3.
Gîndul Nostru, Octombrie și Noembrie.
Buletinul cărții, No. 9.
Cuvîntul liber, No. 45-47.
Revista Moldovei, No. 6-7.
Peninsula balcanică, No. 7.
Slove, No. 11.
Societatea de mîni, No. 31-34.
Punct, No. 3-4.
Idela, No. 5-6.
Năzuința, No. 4-5.
Țara de jos, No. 9-10.
Romînia militară, Octombrie.
Miorița, Noembrie.
Anuarul institutului de Istorie Națională (publicat de N. Lepa-datu și I. Lupaș), București, „Cartea Romînească”, fără preț.
Comoara satelor, No. 7-8.
Lanuri, No. 10.
Daruri, No. 1-4.

II. Studii.—Articole.—Scrisori din țară și din străinătate.

<i>Bogdan-Dulcă G.</i> —Multe și mărunte despre Eminescu (III. Vara anului 1868)	383
<i>Galaction G.</i> —Printre tomuri brăcuite (Biblia mea englezească și traducerea Noului Testament) . .	218
<i>Ibrăileanu G.</i> —Anatole France (cîteva reflecții) . .	141
<i>Minea I.</i> —Personalitatea și activitatea literară a lui Dimitrie Cantemir	80
<i>Minea I.</i> —Personalitatea și activitatea literară a lui Dimitrie Cantemir	259
<i>Ralea D. Mihai.</i> —La moartea lui Anatole France . .	106
” ” —Formația ideii de personalitate (Studiu de psihologie genetică)	286
<i>Ralea D. Mihai.</i> —Formația ideii de personalitate (Studiu de psihologie genetică)	416
<i>Roșca D. D.</i> —Unanimitismul lui Jules Romains . . .	234
” ” —Scrisori din Paris (O patologie a literaturii)	455
<i>Simionescu I., prof.</i> —Forme arhaice în viața poporului român	38
<i>Zarifopol Paul.</i> —Obiectul lui Flaubert	181

III.—Note pe marginea cărților

<i>Ibrăileanu G.</i> —Note pe marginea cărților (Scrisorile lui William James.—„Balaurul“ d-lui Sadoveanu.—Kyra Kyralina)	274
<i>Sadoveanu Mihail.</i> —Note pe marginea cărților (Gligorașcu-Voda)	436

IV. Cronici

<i>Botez Octav.</i> —Cronica ideilor (Anatole France critic)	163
<i>Sevastos M.</i> —Cronica teatrală (Traducerile.—Hero și Leandru, Shylock)	307
<i>Sevastos M.</i> —Cronica teatrală: Iași (Heidelbergul de altădată.—Scampolo.—Prieteșug la toartă.—Baba Hîrca)	449
<i>Vianu Tudor.</i> —Cronica literară (Panait Istrati: „Kyra Kyralina“	159
<i>Vișolanu I. Const.</i> —Cronica externă (Evoluția fascismului)	154
<i>Vișolanu I. Const.</i> —Cronica externă (Protocolul dela Geneva)	302
<i>Un profesor.</i> —Cronica școlară	445

V. Miscellanea.

<i>Nicanor P. & Co.</i> —Miscellanea (Voica.—Cazul Istrați. —Considerații teatrale.—Nevoia criticii.—„Psihologie de rasă“)	167
<i>Nicanor P. & Co.</i> —Miscellanea (De Max—Anatole France și civilizația.—Biografia.—„Luceafărul“.—Tot Eminescu)	311
<i>Nicanor P. & Co.</i> —Miscellanea („Prăbușirea“ poporanismului.—Ală... polemică.—Curiozități.—Pentru „Mișcarea Literară“.—Pentru cetitorii noștri).	460

VI. Recenzii

<i>Agârbiceanu I.</i> —Desamăgire (Octav Botez)	476
<i>Blaga Lucian.</i> —Filozofia Stilului (M. R.)	480
<i>Bogdan-Duică G. și Popa-Lisseanu G.</i> —Viața și opera lui Gheorghe Lazăr (I. Minea)	177
<i>Davidescu N.</i> —Conservator et C-nia (M. Ralea)	320
<i>Kaiserlyng H.</i> —Philosophie als Kunst (M. R.)	176
<i>Manollescu Mihail</i> —Organizarea financiară a economiei naționale (Savel Rădulescu)	173
<i>Nef Willt.</i> —Die Philosophie Wilhelm Wundts (Sorin Pavel)	326
<i>Petrovič I.</i> —Figuri dispărute (I. Minea)	175
<i>Popa-Lisseanu G.</i> —Amor și Psyche (I. Minea)	176
„ „ „ —Toxaris sau prietănia (I. Minea)	325
<i>Rădulescu Motru C.</i> —Andrei Bîrseanu și Naționalismul (M. R.)	479
<i>Relgis Eugen.</i> Petru Arbore (Octav Botez)	477
<i>Stăvescu Victor.</i> —Creditele funciare din România (M. R.)	480
<i>Suchianu I. D.</i> —Despre avuție (Savel Rădulescu)	322
<i>Thibaudet Albert.</i> —Les princes lorrains (O. B.)	321
<i>Zielinsky Th.</i> —La Sibylle (M. Menicovici)	481

VII. Revista Revistelor

„Adevărul Literar“	484
<i>Barclay Thomas.</i> —Alegerile engleze și relațiile anglo-franceze (Le Monde Nouveau)	487
<i>Barthou Louis.</i> —Anatole France comis-bibliotecar la senat (Revue de Paris)	485
<i>Beunier André.</i> —Anatole France (Revue des Deux Mondes)	329

IV

„Bolșevicul”	487
<i>Chaumeix André.</i> —Criza politică a Germaniei (Revue de Paris)	330
<i>Crémieux Benjamin.</i> —Sinceritate și imaginație (La Nouvelle Revue Française)	486
<i>Davray Henry.</i> —Joseph Conrad (Mercure de France)	178
<i>Denis Maurice.</i> —Puvis de Chavannes (Revue Hebdomadaire)	486
„Gîndirea”	178
„Gîndirea”	328
„Gîndirea”	483
<i>Got Ambroise.</i> —Problema expansiunii germane și emigrarea (Mercure de France)	333
<i>Gsell Paul.</i> —Popularitatea lui Anatole France (Revue Mondiale)	334
Literatura olandeză și spaniolă (Il Concilio)	331
„Mișcarea literară”	328
<i>Nogaro Bertrand</i> —Problema datoriei interaliatate (Le Monde Nouveau)	179
O autobiografie a lui Anatole France (Revue de France)	329
Omagiu lui Joseph Conrad (Nouvelle Revue Française)	484
„Punct”	484
„Revista de Filozofie”	178
Scrisori inedite ale lui Dostoevski (Revue Mondiale)	180
„Societatea de mîne”	483
<i>Thibaudet Albert.</i> —Stendhal și Molière (La Nouvelle Revue Française)	331
<i>Zimmermann Paul Jean.</i> —Cu prilejul eseurilor critice „jugements” ale lui Henri Massis (Philosophies)	179
VIII. Mișcarea intelectuală în străinătate	335, 491
IX. Bibliografie	338, 494